

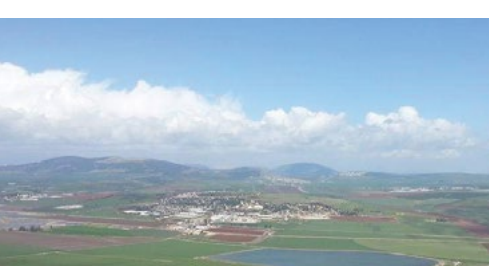
חדש

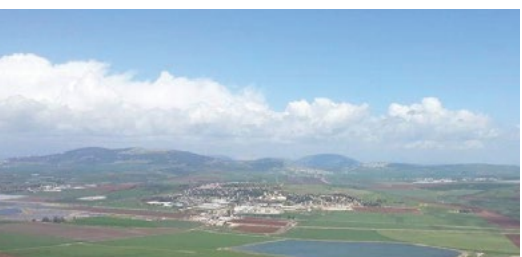
של"ח

עלון לרכז
הטיולים

להכרת הארץ, סיורים וטיולים

גיליון מס' 11

ניסן תשפ"ג
אפריל 2023

מרכז נע"ם

פסיחות אביב / צוריאל אסף

מְרוֹב אֶהְבֵּתְנוּ, הָאֲדָמָה
מְחִיכֶת אֵלֵינוּ, פְּרָחִים בְּפִיהָ
מְטַלְטֶלֶת בְּרוּחַ תְּלַתְלִי
תְּלַתָּן רַעֲנָנִים, צוֹבַעַת
בְּיָרֵק, בְּצֶהָב, בְּמֵתוֹק
אֶת עֵלֵי הָאֵילָנוֹת הַמִּתְפָּרְצִים
בְּזִנּוּק שֶׁנִּדְרָךְ וְנִשְׁמֵר
לְכֹל אֶרְכוּ שֶׁל חֶרֶף אֶרֶץ
וּמְדַלֵּג עֲכָשׁוֹ לְגֵדֶשׁ שׁוֹמְחָה
בְּאֶסְמֵי הָעֵמֶל
הַמּוֹאֲרִים

עורכים: ד"ר שיש אלי, חדווה בן סיני

חברי המערכת: אברגיל חיליק, ארליך אורי, אסף ארזי, גרינברג טל, ניומן איל, פז חדד אתי, קימפלד אדווה, ורד סבאג, שניט אורית.

עריכה לשונית: אפרת חבה

הפקה: מרכז נע"ם (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון

עיצוב והדפסה: דפוס הסביונים בע"מ יהוד

כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"ם, רחוב קפלן 42, פתח תקווה

ע.ל.ה חדש' במרשתת: מינהלת הטיולים, של"ח וידיעת הארץ -

<https://edu.gov.il/noar/tiulim/Pages/homepage.aspx>

6	סיור בעקבות המיתוס על פסגת המצדה
9	חג הפסח בבני ברק הקדומה - מאז ועד היום
12	אל המעיין הפועם בהר
15	שביל הדולמנים המזרחי
18	לגעת בחירות
21	"והגדת לבנך" על סיפור בחיינו
24	הסיפור והשימור
26	אגדות אורבניות בתל אביב
29	תל אביב ומשטרת תל אביב
32	המערכה על יפו - פריצת הדרך לחירות
35	מעלה אתגר הר ציון
38	מרדף ואדי שובש - נחל בזק
41	על קורבנות וגיבורים
44	האביב לאור מקורות ישראל
47	שמחה רבה שמחה רבה אביב הגיע פסח בא
50	צמח האזוב וסיפורי פסח
53	לעולם אין מכינים מקל ממרווה משולשת
56	המרור - משמעות וזיהוי
59	פרה פרה
62	יצאנו להגן על הרוח
65	חיבור לאדמה והתנסות חקלאית בשדה ההתבגרות ובגיל מצוות
68	של"ח וימי עמי"ת בחטיבת הביניים "הראשונים" הוד השרון
71	קפיצת האמונה
74	המסע של החיים
77	הדרור והחופש של מעלות ספורות
80	שינוי אקלים, בקטנה...
83	הגיגים על תיקון עולם
85	לבחור נכון מול תרבות הצריכה
88	חופשה בטוחה בדרכים
91	שלא תספרו לי סיפורים
93	מתודה בשדה
96	מדריכים למדריכים
99	"היה לי חבר, היה לי אח, הושט לי יד בעת צרה, אני אחיך, אל תשכח!"
101	חירות, אביב ובינה מלאכותית - אין זו אגדה
103	ניחוחות מהשדה
105	חדים חידות האביב בהדרו
107	פתק כיס

אַט זױרמַת בּנפּשׂי
מנגינת הטהר,
עופה, שיר אביי חפשי,
אל מרחב שטוף זהר.
עופה נא אל הגנה
בה פריחה התחילה,
אם תפגש בשושנה
תן את ברכתי לה

היינריך היינה,
תרגום: לאה גולדברג

מחנכים, מדריכים, אוהבי הארץ ושביליה, קוראים יקרים

שוב מופיע בחוצות ארצנו בכיר האומנים, גדול הציירים, המעצב הנודע - הטבע!

הוא צובע את קימורי הגבעות בגוונים מתחלפים של ירוק, אדום, צהוב ולבן, מניח פרחים בינות לסדקים, כבמשיכת מכחול הוא מזרים את ערוצי הנחלים ומבשר על בואו של האביב.

כעת, בערבו של חג הפסח, בספרנו על הימים שבהם צעדנו מעבדות לחירות, בהם, על אף הקשיים, מצאנו דרך משותפת אל הארץ המובטחת, אנחנו תוהים על ימי מחלוקת מורכבת המאיימת עלינו כחברה וכעם. עלינו לזכור שבויכוח זה אין מנצחים ואין מפסידים משום שרגע אחרי הוויכוח, נידרש לשמור יחד על המדינה, על החברה ועל טבעה. כי אין לנו ארץ אחרת!

הנופים מרהיבים פותחים את הלב. צאו אל מציאות שקטה שתאפשר לכם ליהנות מכל שהטבע יכול להציע. צאו לחוות את תערוכות הצבעים הפזורות במרחב הפתוח.

לכבוד אביי זה, לכבוד חג החירות, ריכזנו מסלולים, סיפורים, רעיונות לפעילות ואוסף חוויות שיאפשרו לנו להתחבר אל הסביבה, אל הקהילה ואל אוהבי הארץ.

חג חירות שלח,

ניפגש בשבילים.

חדווה בן סיני
מרכזת המערכת של"ח
וידיעת הארץ

ד"ר אלי שיש
מנהל אגף של"ח
וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האיורים מפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור ולהתאמת גיליונות "עליה חדש" לצורכיהם.

אל ההר שבמדבר: סיור בעקבות המיתוס על פסגת המצדה

ליאור שמש*

אנ"א מצדה צילום: אנ"א

המובילים לפסגה. שביל הרץ, למשל, יוצא גם הוא מהחניה המזרחית, בדומה לשביל הנחש. סימונו אדום, אורכו שלושה קילומטרים. הוא מקיף את ההר מצפון, דרך המחנות הרומים, ולאחר מכן מתחבר לשביל הסוללה בתלילות. שביל נוסף שאורכו דומה יוצא ממרכז המבקרים. סימונו שחור והוא מקיף את מצדה מדרום דרך הר אלעזר ומתחבר גם הוא לסוללה.

טרם נעפיל אל ההר, מומלץ לצפות במיצג שמציעה **אנ"א מצדה**, העוסק באירועי המרד הגדול. האכסניה ממוקמת למרגלות מרכז המבקרים של הגן הלאומי ומספקת רקע לסיפור מצדה בחוויה אינטראקטיבית ייחודית בשם **"חדשות המרד הגדול"**. באמצעות הדמיה של פאנל חדשתי שבו מתארחות דמויות מהתקופה, מוצגות הדילמות הקשות שאיתן נאלצו היהודים להתמודד בימי המרד. קהל הצופים במיצג מתבקש לחוות דעתו, להשפיע על מהלך האירועים ולעמוד על הדמיון ועל השוני שבין אז להיום.

לאחר שנעלה לפסגה, ניכנס למתחם ונפנה שמאלה אל החלק הדרומי של מצדה. סמוך לרחבת הכניסה, תחת סככת צל, ניצב דגם מתכת של ההר, המדגים כיצד השפיעה הגיאוגרפיה המקומית על האירועים ההיסטוריים. כפי שנראה בדגם, מצדה היא למעשה צוק מבודד מכל עבריו שפסגתו מישורית, כמעין פלטה מרובעת. תכונות אלו משכו לכאן מתיישבים שונים לאורך ההיסטוריה: הורדוס המלך בנה

"שנית מסדה לא תיפול"
כתב המשורר יצחק למדן בפואמה, והמשפט היה למטבע לשון. בזכותו, בין היתר, נהיה סיפור מצדה לאחד המיתוסים המפורסמים ביותר של הציונות. בחג האביב הממשמש ובא, נסוב כולנו לשולחן הסדר ונעסוק ביצירה מכוונת נוספת: הגדת הפסח העוסקת ביציאת בני ישראל ממצרים על פי הסיפור התנכי, שבדומה לסיפור מצדה, עוסק במתח שבין עבדות וחירות.

לא לחינם היו מיתוסים מאז ומעולם כלי מרכזי ביצירת זהות לאומית. סיפורי גבורה איחדו בני אדם משחר ההיסטוריה, העניקו להם מכנה משותף וביססו את קיומם כעם. חג הפסח, המתקיים באביב, מספק הזדמנות נהדרת לצעוד, כמו בני ישראל במדבר, בעקבות המיתוס, על פסגת מצדה, בסיור מרתק שאורכו כשעה וחצי.

שביל הנחש המתפתל והרכבל הנינוח העולים להר ממזרח ושביל הסוללה ממערב הם הדרכים הנפוצות והמהירות להגיע לפסגת ההר. לחובבי האתגר ולהרפתקנים שבינינו, יש שבילים נוספים ומוכרים פחות המקיפים את ההר ומתחברים לשבילים

*מורת דרך, תכניות חינוכיות, אנ"א.

מחסור במקורות מים יוצר אתגר לקיום חקלאות ולגידול מזון. בנוסף, שום נקודת יישוב משמעותית לא נראית באופק ואף לא דרך ראשית. אם כך, כיצד הצליחו המורדים - ללא מקורות מים, מזון או יישובים אחרים בסביבה - להתקיים כאן?

מיצג חדשות המרד צילום: אנ"א

- בורות מים. מי גשם התנקזו בכל חורף אל החור שבתקרה ומילאו את הבור. קירות הבור צופו טיח כדי למנוע חלחול מים. את שרידי הטיח אפשר לראות עד היום. המדרגות התלולות שימשו לירידה לבור לצורך שאיבת מים. בורות נוספים נמצאים למרגלות ההר. אלו עזרו למורדים שהתבצרו במקום בעת המצור.

בור המים הדרומי צילום: יעל רגב הס

מבור המים נמשך צפונה ומערבה עד שנגיע לתצפית אל סוללת המצור הרומית. הרומים תכננו לא רק מצור, אלא גם כיבוש אקטיבי של ההר. לצורך זה, תוכננה סוללה בצד המערבי, שבו נקודת תורפה טבעית של שלוחה צרה המקשרת את רגלי ההר למדבר יהודה שממערב. על השלוחה, בנו הרומים סוללת מצור עשויה עצים ועפר, והיא הגיעה כמעט עד חומות המבצר. באמצעותה פרצו, בסופו של דבר, את החומה.

נמשך לצעוד הלאה בכיוון השעון ונחלוף על פני הקולומבריום. "קולומבה" בלטינית משמעותה "יונה". המבנה שימש לגידול יונים בתוך הגומחות שבקירות. בתחילת הסיור, שאלנו כיצד המורדים

לעצמו כאן ארמון מבודד כמקלט מאויביו, המורדים התבצרו בפסגה במהלך המרד הגדול, נזירים בתקופה הביזנטית בחרו במקום כדי להתבודד בו.

מהדגם נתקדם דרומה ומזרחה ונתחיל להקיף את ההר לפי כיוון השעון. נעצור לתצפית אל ים המלח באחד מהחדרים שבחומה המקיפה את ההר ונביט במרחב הגיאוגרפי שהציב אתגרים למתיישבים במקום. ממזרח נראה את הרי ירדן ואת הבריכות המשמשות להפקת מינרלים מים המלח. בסמוך לצוק המבודד, לא נמצא שום מעיין או מקור מים טבעי ראוי לשתייה. אזור זה של מדבר יהודה צחיח במיוחד ומקבל מדי שנה רק 50 מ"מ גשם בממוצע. הצחיחות מתבטאת בהיעדר צמחייה בנוף שומלנו. מחסור במקורות מים יוצר אתגר לקיום חקלאות ולגידול מזון. בנוסף, שום נקודת יישוב משמעותית לא נראית באופק ואף לא דרך ראשית. אם כך, כיצד הצליחו המורדים - ללא מקורות מים, מזון או יישובים אחרים בסביבה - להתקיים כאן?

נמשיך בהליכה לאורך החומה עד שנבחין למרגלות ההר בגלי אבנים בצורת ריבוע הניתנים לזיהוי בעיקר ממבט על. אלו שרידי מחנות צבאיים שנועדו לאבטח את דרכי הגישה ולהבטיח אספקה לחיילים הרומים שצרו על המעוז היהודי האחרון שנותר מהמרד הגדול במשך חודשים ארוכים. מערכת המצור השתמרה היטב בזכות בידודו של ההר ובזכות מזג האוויר הייחודי, ושימורה הוא אחת הסיבות להכרזת מצדה כאתר מורשת עולמית.

נמשיך לצעוד בכיוון השעון בחלקו הדרומי של ההר עד שנגיע לבור מים. נרד במדרגות תלולות אל בטן ההר, שם נפער לפתע חלל עצום המואר בקרני שמש בודדות שנכנסות דרך חור בתקרתו. אם תהינו כיצד הצליחו המורדים להתקיים על פסגת ההר ללא מקורות מים, הרי אנחנו עומדים בתוך הפתרון. לפני הגעת המורדים, הקים הורדוס במצדה מפעל בנייה מפואר שכלל ארמונות, בית מרחץ, מחסני מזון וגם

לא רחוק, נמצא בית הכנסת, שם סיורנו יסתיים. המבנה הוקם בתקופת המלך הורדוס, כנראה כאורווה, ומאוחר יותר עבר הסבה לבית כנסת בידי המורדים. הספסלים הנמתחים לאורך הקירות מספרים לנו שהחדר שימש לכינוס קהל ולאספות. אולי כאן נפלה ההחלטה להעדיף את המוות על פני נפילה בשבי הרומי. שאיפת המורדים לחירות לאומית ולחיימתם עד מוות התאימו ככפפה ליד התנועה הציונית שהתעוררה בעת החדשה. הציונות ביקשה ליצור יהדות פעילה, המדגישה גבורה ולחימה יהודית, כאנטיזה לדימוי האנטישמי של היהודי הפסיבי בגלות. מהסיפור הושמטה העובדה שמחזיקי המעוז היהודי האחרון במרד הגדול היו, לפי התיאור, קומץ קנאים קיצוניים שלפני כן רצחו גם את בני עמם.

מצדה הייתה למיתוס. הטיול הציוני המתועד הראשון להר נערך ב-1912 והיה הסנונית הראשונה בתופעת העלייה לרגל למקום של תנועות נוער ומאוחר יותר גם של מסעות השבעה צה"ליים. במלחמת העולם השנייה, כשהנאצים ובני בריתם כיתרו את ארץ ישראל, נהגה רעיון לריכוז האוכלוסייה היהודית בגליל כדי שתילחם עד מוות. תוכנית זו כונתה "מצדה על הכרמל". כך הייתה מצדה להרבה יותר מהאתר הנראה לעין. הסיפור, כפי שאימצה אותו הציונות, התפתח למיתוס ותרם להבניית הזהות היהודית הלאומית המתחדשת טרם הקמת המדינה ואף בעשורים שלאחר מכן.

הטיול הציוני המתועד הראשון להר נערך ב-1912 והיה הסנונית הראשונה בתופעת העלייה לרגל למקום של תנועות נוער ומאוחר יותר גם של מסעות השבעה צה"ליים

שרדו את המצור. ביקרנו במקור מים וכעת אנו מביטים באחד ממקורות המזון. יונים בעת העתיקה שימשו למאכל אדם, למשלוח דואר וכקורבן לאלים. אפילו הלשלת שהן ייצרו נאספה לדישון הקרקע.

הקולומבריום, צילום: יעל רגב הס

בית הכנסת במצדה, צילום: יעל רגב הס

חג הפסח בבני ברק הקדומה - מאז ועד היום

יאיר עמיצור* טל חביב משיח**

קטע מחפירות בני ברק, מתוך: בארי ואחרים,
חדשות ארכיאולוגיות 2019

הנוסעים בכביש 4 במרכז הארץ וחולפים על פני רמת גן, אור יהודה ופארק אריאל שרון רואים שלט גדול המציין את שמו של המחלף המרכזי המחבר בין הכבישים 4 ו-461: מחלף מסובים. שמו של המחלף שגור ומוכר לכול, אך מרבית הנהגים העוברים בו מידי יום ביומו אינם יודעים מדוע נקרא בשם זה.

מחלף מסובים - על שום מה?

שמו של מחלף מסובים ניתן לו בעקבות סיפור המתואר במקורות חז"ל והמוכר גם מההגדה של פסח: "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית."

סיפור זה מתאר את קורות חכמינו ועמנו בימים שלאחר חורבן בית המקדש השני ולפני מרד בר כוכבא. ראשי הדור השלישי לתנאים, דור יבנה, מתכנסים בבני ברק ומקיימים את סדר הפסח הראשון לאחר החורבן. במשך ליל סדר שלם, מנהיגי העם וחכמיו - ובהם הנשיא, אב בית הדין, החכמים הגדולים ביותר ותלמידיהם - יושבים ומספרים בסיפור יציאת מצרים ודנים בתקומתו של העם היהודי בגאולת מצרים. אירוע סדר פסח זה משמעותי וחשוב שכן זו הפעם הראשונה שחכמים מתקנים סדר פסח וקובעים את סימניו ואת מנהגייו - שעתידיים להישמר עד היום. על בסיס סדר זה, נכתבה ההגדה של פסח שאנו קוראים בכל ליל סדר. לאחר הקמת מדינת ישראל, החליטה ועדת השמות להנציח את סיפור ההסבה של חכמים דווקא במחלף זה שכן סמוך אליו מצוי אתר אבן אבראק, המזוהה עם בני ברק הקדומה - שבה, לפי הסיפור, הסבו חכמים באותו ליל סדר אגדי.

*מנהל המרכז החינוכי ארכיאולוגי במרחב מרכז, רשות העתיקות
**רכות הדרכה בכירה במרכז החינוכי ארכיאולוגי ומנהלת פרויקט בני ברק הקדומה,
רשות העתיקות.

עדות לאדמותיה הפוריות נמצאת במסכת כתובות, שבה מתואר כי האמורא רמי בר יחזקאל ביקר בבני ברק וראה עזים אוכלות תאנים מן העץ, והיה דבש נוטף מן התאנים, וחלב מטפטף מן העזים, והם מתערבבים זה בזה. אמר: "זוהי ארץ זבת חלב ודבש" (כתובות קיא ע"ב). מקורות היסטוריים מהתקופה הצלבנית מציינים את בני ברק ככפר קטן בשם "בומברק", שערביי הסביבה כינו "אבן אבראק". במרוצת המאה הי"ט לסה"נ, בחנו סוקרי PEF את האתר, זיהו אותו עם אבן אבראק וציינו כי במקום מצוי כפר קטן.

בשנת 1924, קנו יהודים את אדמות האזור וייסדו את העיר בני ברק החדשה, המשמרת בשמה את שמו של היישוב הקדום. בעקבות הקמת בני ברק, שונה שמו של הכפר הסמוך לה לאל-ח'ירייה, שפירושו: הטוב. זאת משום שהאדמה באזור משובחת וטובה מאוד לחקלאות. שינוי שם הכפר מאבן אבראק לאל-ח'ירייה נעשה על ידי תושבי הכפר הערביים במטרה להבדילם מהיישוב היהודי החדש בני ברק. הכפר ח'ירייה התקיים על חורבות בני ברק הקדומה עד לנטישתו במלחמת העצמאות.

מיקום תל בני ברק, מתוך: בארי ואחרים, חדשות ארכיאולוגיות 2019

זיהויה של בני ברק הקדומה

למרגלות גבעת העפר המלאכותית שעליה בנוי כיום פארק אריאל שרון, מצוי אתר עתיקות ששמו בערבית "אבן אבראק". בשל הדמיון הלשוני, הציע החוקר והקרטוגרף הצרפתי קארל וילאם ואן דה ולדה, שביקר בארץ ישראל במאה הי"ט לסה"נ, לזהות את האתר עם העיר בני ברק הקדומה - המוזכרת במקרא, במקורות היסטוריים ובמקורות חז"ל.

בני ברק הקדומה נזכרה לראשונה בספר יהושע, בתיאור ערי נחלת שבט דן: "למטה בני דן למשפחתם יצא הגורל השביעי ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש ושעלבי ואילון ויתלה ואילון ותמנתה ועקרון ואלתקה וגבתון ובעלת ויהוד ובני ברק וגת רמון ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו" (יהושע יט, מ). במנסרת סנחריב, המתארת את מסע הכיבוש של סנחריב מלך אשור בארץ ישראל בסוף המאה הח' לפנה"ס, נזכרת העיר "בני ברקה" שנכבשה לצד הערים יפו, אזור ובית דגון (מנסרת שיקגו, טור ב, 68-72). בתקופה הרומית, הזכרה בני ברק כעיר יהודית וכמקום מושבו של רבי עקיבא - תנא בדור יבנה. על פי המקורות, הקים רבי עקיבא בבני ברק ישיבה ובה לימד את תלמידיו הרבים: "צדק צדק תרדף - הלך אחר חכמים לישיבה... אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניא בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי" (סנהדרין לב ע"ב). במדרש מסופר כי חכמים הגיעו אל ביתו של רבי עקיבא בבני ברק ללמוד עימו: "חנניה בן חכיני ורבי שמעון בן יוחאי הלכו ללמד תורה אצל רבי עקיבא בבני ברק ועשו שם שלש עשרה שנה" (בראשית רבה צה, ח). בתלמוד הבבלי מוזכרת בני ברק כעיר יהודית שאדמותיה פוריות ועשירות. נראה כי עיירה זו המשיכה להתקיים גם במרוצת התקופה הביזנטית.

כבשן יוצרים הלניסטי מחפירת בני ברק הקדומה, מתוך: בארי ואחרים, חדשות ארכיאולוגיות 2019

למרות חשיבותו של האתר, הוא נחפר ונחקר אך מעט. במהלך השנים, התקיימו באתר כמה סקרים וחפירות ארכיאולוגיות, ואלו העלו כי בני ברק הקדומה היא תל עתיר ממצאים וכי במקום התקיים רצף התיישבות החל מהתקופה הנאוליתית הקדם קראמית, בתקופות הנאוליתית הקראמית, הכלקוליתית, הברונזה והברזל, הפרסית וההלניסטית, הרומית ביזנטית, האסלאמית

**אירוע סדר פסח זה משמעותי
 וחשוב שכן זו הפעם הראשונה
 שחכמים מתקנים סדר פסח
 וקובעים את סימניו ואת מנהגיו
 - שעתידיים להישמר עד היום.
 על בסיס סדר זה, נכתבה ההגדה
 של פסח שאנו קוראים בכל ליל
 סדר. לאחר הקמת מדינת ישראל,
 החליטה ועדת השמות להנציח את
 סיפור ההסבה של חכמים דווקא
 במחלף זה שכן סמוך אליו מצוי
 אתר אבן אבראק, המזוהה עם בני
 ברק הקדומה - שבה, לפי הסיפור,
 הסבו חכמים באותו ליל סדר אגדי**

והצלבנית ועד העת החדשה (מתוך: חדשות
 ארכיאולוגיות: בושרי, 1968; גופנא פרות ואיילון, 1976;
 פינקלשטיין, 1997; אלנקווה, 1999; ון-דן-ברניק, 2001;
 גנדלמן, 2003; שדמן, 2005; בארי ואחרים, 2019;
 רדקובסקי ואחרים, 2021). הממצאים שנמצאו באתר
 כוללים שכבות יישוב, מבנים, מתקנים וכבשנים, כלי
 חרס וממצא קטן ומכלולי קבורה ממגוון התקופות.
 נראה כי בשל מיקומו של האתר על דרך ראשית וסמוך
 לאדמות פוריות מאוד, התקיים בו יישוב משמעותי
 לאורך תקופות, ותרבויות רבות השאירו בו את חותמן.

מיזם בני ברק הקדומה - חינוך וקהילה מאז ועד היום

במרוצת השנים האחרונות, החלו רשות העתיקות
 ומשרד ירושלים ומורשת בשיתוף פארק אריאל שרון
 במיזם חינוכי בבני ברק הקדומה. במיזם משתתפים
 אלפי תלמידים ומתנדבים מהערים הסמוכות לבני ברק
 הקדומה: אור יהודה, קריית אונו, אזור, רמת גן ויהוד.
 התלמידים מקיימים פעילות חינוכית וערכית המחזקת
 את תחושת השייכות שלהם למורשת הארץ ולסביבת
 מגוריהם. מטרת הפעילות היא לחזק את הזהות
 המקומית של התלמידים ועל תושבי הסביבה ולעצב
 את דור העתיד כאזרחים שומרי מורשת וארכיאולוגיה.

החפירה החינוכית, צילום: טל חביב משיח, רשות העתיקות

התלמידים לומדים על מגוון התקופות והתרבויות
 שהטביעו את חותמן בארץ ישראל, נחשפים לעולם
 הארכיאולוגיה, מתוודעים לבני ברק הקדומה כפי
 שהתקיימה לאורך התקופות, ובשיאו של המיזם: זוכים
 להתנסות בחפירה ארכיאולוגית באתר לצורך חיבור
 לערכי מורשת ולצורך חשיפת האתר והנגשתו לדורות
 הבאים כחלק מפארק אריאל שרון. החפירה החינוכית
 ממקמת בשולי התל, בתחומי הכפר העות'מאני ח'ירייה,
 ומתקיימת זו השנה השלישית. למרות מיקומה בתחומי

הכפר העות'מאני, החפירה מניבה ממצאים מרגשים גם
 מתקופות קדומות. במהלך העונה האחרונה, שהתקיימה
 בניהולם של טל חביב משיח, ניסים זייתוני ואלישבע
 צביבל מרשות העתיקות, התרגשנו למצוא ממצאים
 מרתקים שהפתיעו אותנו: קירות ורצפות, שברי כלי
 חרס, שברי כלי זכוכית ומטבעות מן התקופה הלניסטית
 והביזנטית, קטע קטן של פסיפס מהתקופה הביזנטית
 וממצא קטן וייחודי: חרוז עשוי אבן מהתקופה הפרסית.
 נראה כי בתי הכפר ח'ירייה שנבנו בעת החדשה נוסדו
 ממש על מבני היישוב העתיק בני ברק, הקבור תחתיהן,
 וכי חפירה מעטה תחת מבני הכפר תאפשר עוד גילויים
 וממצאים מבני ברק הקדומה - שסיפורה הולך ומתגלה
 מעונה לעונה. אנו מקווים כי נזכה להמשיך ולחבר
 את דור העתיד למקורות ולשורשים ולמורשת הארץ
 ועתיקותיה, בבחינת "ההגדת לבנך". שנמשיך לחשוף
 יחד את הסיפורים של כולנו ולגלות עוד ממצאים
 מרגשים ומסעירים. ומי יודע, אולי אף למצוא את ביתו

של רבי עקיבא שבו הסבו
 חכמים בליל הסדר ושבו
 עוצבה ההגדה של פסח
 בבני ברק.

מהווי החפירה, צילום:
טל חביב משיח, רשות העתיקות

מוזמנים ליצור קשר
 ולהצטרף אלינו למגוון
 פעילויות ומיזמים
 חינוכיים:

[פייסבוק רשות העתיקות](#),

[אתר רשות העתיקות](#)

אל המעיין הפועם בהר

נדב פרנקל*

**לכבוד חג החירות נצא למסלול מבת
עין למשוואות יצחק הישנה דרך
מעיינות גוש עציון. מסלול שיפה כל
השנה, אולם יפה כפליים באביב, נהנה
מהפריחה, מהמעיינות, ומרוח ההרים
הקרירה של גוש עציון.**

הילולים בהילאל

ניסע ליישוב בת עין. נעבור את שער היישוב, נפנה ימינה ונגיע למגרש חניה גדול, בו ניתן להשאיר את הרכבים. נעלה כמה מטרים מעל מגרש החניה אל אתר העתיקות.

בשנת 1990, קיימה רשות העתיקות חפירות הצלה שהתמקדו בחירבת הילאל. מה היה שמה העברי המקורי? ננסה לענות על כך עוד מעט. בחורבה שני מבנים עיקריים: גת גדולה לייצור תירוש ענבים, ומקווה טהרה. למרות שהדמיון מפתה אותנו לקשור בין המבנים, הם לא התקיימו באותה התקופה. המקווה שימש חווה חקלאית שהייתה כאן בסוף ימי הבית השני, והגת הייתה חלק מחווה ביזנטית שקמה על חורבות החווה הקדומה יותר.

נרד לכיוון מקווה הטהרה - לו עשר מדרגות. באמצע גרם המדרגות נמצאת מחיצה, שככל הנראה הפרידה בין הטמאים היורדים לטבול לבין העולים מן המקווה, הטהורים, כמאמר המשנה במסכת שקלים: כל הכלים הנמצאים בירושלים--דרך ירידה

עין סגימה צילום: דוד רוזנטל

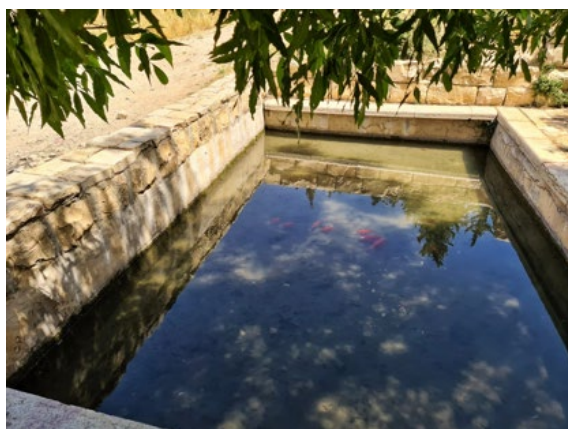
לבית הטבילה, טמאים; ודרך עלייה, טהורים (מסכת שקלים, פרק ח' משנה ב'). באתר נמצאו סימנים נוספים לחיים יהודיים: כלי אבן קירטון שאינם מקבלים טומאה ומטבעות עם כתובות בעברית. המטבע המאוחר ביותר לתקופה זו הוא פרוטה עליה חקוקה, סביב אשכול ענבים, הכתובת: "שנת אחת לגאולת ישראל" - זוהי השנה הראשונה למרד בר כוכבא (שנת 132/3 לספירה). גם המרד עצמו הותיר את חותמו על האתר, שכבת חורבן ושריפה, עדויות למערכת מסתור בה השתמשו המורדים ואף ראשי חץ שנתרו בשטח. נעלה לגת הגדולה. במרכז משטח הדריכה נמצאת גומחה בה היה ניצב מתקן ה'בורג', בעזרתו הושלמה סחיטת התירוש מהענבים. נוכל גם לראות את הגומחות בצידי משטח הדריכה בה השאירו החקלאים את סלי הענבים כאשר המשטח היה תפוס.

זוחלים אל האור

נתקדם צפונה, נחצה את החורבה ונגיע לכביש בו נתחיל לרדת במתינות בסימון שבילים כחול. בסוף הירידה הופך הכביש לדרך עפר טובה. משמאל (ממערב) נשקיף לנוף נפלא של מורדות הר חברון ושל גבעות השפלה, ונוכל לראות את בתיה של בת עין השוכנים על צלע ההר. לאחר כ-300 מטרים של הליכה נראה מולנו ברכת

*אחראי פעילות לקהל הרחב בבית ספר שדה כפר עציון.

מים מלאה בחלקה ומימין מבנה עם סככה ומחיצה. נסיט את המחיצה ונכנס לתוך המבנה.

עין חובילה צילום: דוד רוזנטל

אנחנו נמצאים בעין חובילה, מעיין ששפיעתו איננה מרובה. המעיין נמצא בתוך שכבה גאולוגית הנקראת תצורת שורק, כאשר המים נאגרים בין שכבה אטומה המורכבת מחוואר (אקוילוד) לבין שכבה מלחלת העשויה גיר נקבובי (אקויפר). ישנם מספר מעיינות בסביבה הנובעים באותה תצורה ומרכיבים 'קו מעיינות': עין חובילה ועין ס'גמה בהם נבקר היום, עין לבנה הנובע בהמשך הוואדי בו אנו נמצאים, עין מסלע ועין צורים הנמצאים צפונה יותר, ליד קיבוץ ראש צורים. כיום הפך עין חובילה למקווה ה'מודרני' של בת עין (בניגוד למקווה העתיק הנמצא בחורבת הילאל) ואנו ננסה לזחול בנקבה הצרה, להגיע אל מוקד הנביעה. אתגר לא פשוט האמת שמצריך אקרובטיקה מסוימת, אבל רטוב וכיף- בעיקר לילדים וילדים בנפשם.

מ'שואה' ל'משואות יצחק'

נצא מהמעיין לאחר טבילה הגונה וקפה תחת העץ, מול הנוף המרהיב של השפלה, ונטפס בשביל העיזים הנמצא מולנו לכיוון חורשת האורנים ומבנה עם כיפה עגולה המזכיר בצורתו קבר שיח', שבשנים האחרונות הפך לזולה המשמשת את מתבודדי הסביבה. לקראת סוף העלייה נראה מערת קבורה אופיינית לימי הבית השני. מחורבת חובילה נתחיל לצעוד בשביל הגיפים שבין האורנים. לאחר כ-150 מטר נגיע לצומת ד בה נפנה ימינה (דרומה) ונצעד בכביש סלול עד שנראה משמאלנו חורשת קק"ל ושירידיים של בית גדול, חצי הרוס. הגענו לאתר ההיסטורי של משואות יצחק הישנה.

במקום בו אנחנו עומדים, עם הנוף היפה לשפלת יהודה ובסמוך למעיין עין חובילה הוקם בשנת 1945 קיבוץ משואות יצחק, הקיבוץ. סיפור הקמת משואות קשור בקשר הדוק לשני אירועים מטלטלים שעברו

על העם היהודי במאה הקודמת: שואת יהודה אירופה וההתיישבות בארץ והקמת המדינה.

בבית הספר החקלאי מקווה ישראל התחנכו נערים בודדים שעלו לארץ ללא משפחתם מארצות מזרח אירופה, לפני ותוך כדי מלחמת העולם השנייה. הימים הם ימי המלחמה, וחרדה רבה לגורל המשפחות שנשארו באירופה מלווה את הנערים. איך מתמודדים עם המצב? התשובה היא הקמת יישוב בארץ ישראל! הגרעין שהתגבש בשביל להקים יישוב נקרא ה'גרעין הציכ'י אבל בשביל שיהיה ניתן להקים יישוב חייבים גם למצוא בנות... וכך הצטרפו לנערים בנות מבית סמינר המזרחי ופליטים נוספים שהגיעו ארצה היישר מהתופת. השם שנבחר לגרעין המאוחד היה 'משואות'- בעל כפל משמעות: מ-שואה, וגם: משואה שתאיר בחושך לרבבות היהודים הנמצאים באירופה ומקווים לישועה. הגרעין התארגן בקיבוץ הדתי טירת צבי, וראשי הקיבוץ הדתי קיוו כי הוא יסייע בפיתוח הקיבוץ. אבל חברי הגרעין רצו להקים יישוב חדש על אדמת ארץ ישראל. בשנת 1945, שנתיים לאחר שעלה כפר עציון אל הקרקע, ביקשו חבריו כי יישוב נוסף יקום ליד קיבוץ המבודד, וכך עלה גרעין משואות אל אדמת חורבת חובילה. שלושה חברים ראשוניים הגיעו למקום היישוב, התחילו להכשיר את הקרקע ונאבקו מול רועים ערבים מהסביבה על שימוש במי המעיין. השם שנבחר ליישוב היה 'משואות יצחק'. משואות על שם הגרעין יצחק על שם הרב הראשי האשכנזי של ארץ ישראל- הרב יצחק הלוי הרצוג.

סופה של משואות ושלוש התחלות חדשות

ממצבת האבן נחצה את הכביש הפנימי ונחפש קו צינור מים קטן. אחרי כמה ניסיונות נמצא את הצינור, נלך שלושים מטרים לאורכו ונגלה מדרגות המורידות אותנו למערה קטנה. ניתן לזהות במהלך חלקים של בית בד ששימש את יושבי חורבת חובילה בתקופות קדומות. במלחמת העצמאות הפכה המערה לבונקר הפיקוד ולתחנת איסוף הפצועים של משואות יצחק.

ביום רביעי בלילה, אור לדי' אייר תש"ח הגיעה לכאן שיירה של עשרות פצועים שירדה מכפר עציון, שהיה נתון בעיצומו של קרב קשה מול חיילי הלגיון הערבי. הפצועים נחבשו במקום, בעוד גורל חבריהם שנשארו למעלה בכפר עציון לא ניתן להם מנוח. למחרת, בשעות הצהריים, שמעו הפצועים 'פנטזיה של יריות' בכפר עציון, והבינו כי אסון קרה למגיניו. ביום שישי ה' באייר, היום בה קמה מדינת ישראל ויום למחרת הקרב בכפר עציון והרג מגיניו, נכנעה משואות יצחק ושני הקיבוצים הנוספים שבגוש - משואות יצחק ועין צורים בפני הלגיון

יוכל להמשיך בשביל הכחול שמתעקל לאורך השלוחה ויורד במתינות ולאחר כקילומטר הליכה יגיע גם הוא לרחבה שמעל המעיין.

ברוכים הבאים לגן עדן, וכך אכן נקרא הוואדי בעבר בפי תושבי משואות יצחק. במקום בוסתן מלא בעצי פרי, מעיין עם בריכת שכשוך לילדים ושתי בריכות טבילה לגדולים יותר- האחת ליד הנביעה והשנייה במורד המדרון. המעיין נקרא בערבית עין

בריכת דובק. צילום: דוד רוזנטל

סג'מה= עין הצבי, על שם הצבאים המקפצים באזור. בשנת 1993 נרצח בנו של שומר הקרקעות של מועצת גוש עציון, דוב וינשטוק-יצחק. דוב, שכונה בפי כל 'דובק', היה דמות ייחודית בנוף האנושי של גוש עציון. סייר ואיש שטח, מחנך לנערים שלא מצאו את דרכם במסגרות הרגילות, מקים יחידת החילוץ גוש עציון. לאחר הירצחו של יצחק הקים דובק יחד עם חבורת הנערים שהתקבצה סביבו את הברכה העליונה האוספת את מי המעיין וקרא לה עין יצחק. לאחר מותו של דובק מהתקף לב בשנת 2007 נבנתה ברכה נוספת במורד הוואדי ונקראה על שמו.

הירדני. הפצועים שהגיעו מכפר עציון נאלצו להתמודד עם חוסר הוודאות שבהליכה לשבי, ועם הכאב הנורא על מות 79 מחברייהם.

משואות יצחק נטשה מתושביה, ובין מלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים ישבו במקום פליטים ערבים. אולם בעקבות היישוב שחרב קמו שלוש נקודות יישוב חדשות: בשנת 1949, חודשים ספורים לאחר שחזרו מהשבי הירדני, הקימו חברי משואות את קיבוץ מחדש בחבל שפיר, שם הוא נמצא עד היום. 40 שנה מאוחר יותר קם היישוב בת עין על חלק משטחי העיבוד של משואות. להתחלה השלישית אתם מוזמנים לגשת בעצמכם: לפני כ-20 שנה הקימו רפאל וקרן אור אבן דנאן את חוות משואות יצחק, הנמצאת מתחת לחורשה בה ישבנו קודם. רפאל וקרן אורף שהגיעו כל אחד מרקע שונה ונפגשו בטיול משותף בפטרה, מארחים בחווה בכל שנה מאות קבוצות של מכינות, חיילים ובני נוער, ורואים שליחות חשובה בקירוב לבבות בין החלקים השונים של העם. מוזמנים לקפוץ למקום, לשמוע את הסיפור הייחודי של בני הזוג ולראות את התכשיטים היפים שיוצרת קרן אור.

ישנם מספר מעיינות בסביבה הנובעים באותה תצורה ומרכיבים 'קו מעיינות': עין חובילה ועין ס'גמה בהם נבקר היום, עין לבנה הנובע בהמשך הוואדי בו אנו נמצאים, עין מסלע ועין צורים הנמצאים צפונה יותר, ליד קיבוץ ראש צורים. כיום הפך עין חובילה למקווה ה'מודרני' של בת עין

אפשר לסיים את המסלול בחזרה למשואות הישנה, בעלייה תלולה אך קצרה בשביל העיזים בו ירדנו או בעלייה ארוכה ומתונה יותר בשביל הגייפים עם הסימון הכחול. אפשרות אחרת היא ללכת עם השביל הכחול לכיוון משואות דרומה, לעזוב אותו כאשר הוא מתעקל ימינה ולעלות בשביל עיזים לכיוון כיכר הכניסה לכפר עציון (תזהו את השביל לפי פסולת בטון הנמצאת לאורכו). העלייה מעט מאתגרת, אבל למי שאין לו רכב במשואות היא חוסכת זמן.

אל המעיין אשר בוואדי גן עדן

נצא חזרה אל הכביש הפנימי ונעלה בו. לאחר כ-100 מטר נראה מצד שמאל עץ תות גדול שמתחתיו שולחנות קקי'ל. בתחילת הקיץ זה הזמן ללכלך את הידיים ולמלא את הבטן בתות מתוק. לאחר שאכלנו ושבענו נלך בדרך העפר היוצאת מעץ התות מזרחה ומסומנת בסימון שבילים כחול. אחרי כ-200 מטרים נראה שלט המפנה אותנו שמאלה, 'למעין'. לא צריך פה הוראות נוספות, ונרד בשביל עיזים עד שנגיע לרחבת עפר גדולה מעל מעיין עין סג'מה (עין יצחק). מי שחושש מהירידה החדה

שביל הדולמנים המזרחי - מסלול אבני בגולן

עודד פורת*

Zeev Stein

שביל הגולן, צילום: זאב שטיין, מתוך: אתר פיקיוויקי

שביל הגולן הוא חלוץ השבילים האזוריים: כ-120 קילומטרים של שביל מסומן בצבעי ירוק כחול ולבן, מהר חרמון ועד יער מבוא חמה. פריצת השביל יצרה אפשרות להכרת נוף אחר בגולן, הנוף של החלק המזרחי, של מישורי הבזלת הגדולים. שטחים אשר בדרך כלל משמשים בעיקר למרעה ופחות לטיולים.

בעת תכנון השביל לפני יותר מ-15 שנים, בעקבות אילוצים שונים, הוחלט על מעבר בשטחים אלו. במתכוון או שלא במתכוון, אפשרה החלטה זו טיול בנוף המוכר פחות לציבור המטיילים. מישורי הבזלת הללו מרהיבים ביופיים בתקופת סוף החורף ותחילת האביב. המטייל רואה משטחים ירוקים המשובצים במרבדי פריחה ובפלגי מים זורמים. פלגי מים אלו מכונים בערבית "מסיל", כלומר צינור, והם תחילתם של נחלי הגולן. כאן, במישורים, הם רדודים.

אנו נמליץ על מסלול הליכה הנמצא במרכז מקטע 8 במסלול. המסלול המפורט כאן הוא רק חלק ממקטע זה. במדרשת הגולן קראנו למקטע זה בשם "שביל הדולמנים המזרחי". אל תנסו לחפש שם זה בשום מקום אחר מלבד באתר האינטרנט של מדרשת הגולן.

*ראש מדרשת הגולן.

דולמן, מתוך: אתר פיקיוויקי

אז מהו דולמן? נוסעים אירופיים שסיירו בגולן וזיהו לראשונה את גלי האבנים המוזרים למראה העתיקו את מראה עיניהם למושגים מהתרבות המגליתית שהכירו בארצותיהם ועל כן קראו לגלי האבנים בשם "דולמן" - בצרפתית עתיקה, המכונה ברטונית, "דול" הוא שולחן, ומן - אבן. כלומר שולחן אבן. הכוונה היא למבנה אבנים מסודר בצורת שולחן. רוב הדולמנים שברמת הגולן אינם בנויים בצורה זו, אולם כמה דוגמאות כאלה אפשר לראות בשמורת גמלא.

הדולמנים הם למעשה מבני קברים מתקופת הברונזה הביניימית (יש הטוענים שהם קדומים יותר). מאות דולמנים מפוזרים במישורי רמת הגולן ומוכרים גם באזור הגלעד. הבדואים המקומיים כינו אותם "קבור בני איסראל", כלומר: קברי בני ישראל. זאת משום שהקברים פזורים בשטח גדול כל כך עד שהם ייחסו אותם לבני ישראל שקברו את מתיהם במשך ארבעים שנה במדבר.

**אז מהו דולמן? נוסעים אירופיים
 שסיירו בגולן וזיהו לראשונה
 את גלי האבנים המוזרים למראה
 העתיקו את מראה עיניהם
 למושגים מהתרבות המגליתית
 שהכירו בארצותיהם ועל כן
 קראו לגלי האבנים בשם "דולמן"
 - בצרפתית עתיקה, המכונה
 ברטונית, "דול" הוא שולחן, ומן -
 אבן. כלומר שולחן אבן. הכוונה היא
 למבנה אבנים מסודר בצורת שולחן**

סימון שביל הגולן, צילום: יקיר דשן, מתוך: אלבום התמונות
 המשותף של מורי השלי"ח, מרכז נע"ם

וכעת להוראות הדרך: המסלול מתחיל בחניון צומת
 דליות. משם נראה את השלט הגדול של שביל הגולן
 ונצמד לפי סימון השבילים ירוק-כחול-לבן. נחצה

בזהירות את הכביש המכונה "כביש המפלים" על שום
 סמיכותו למפלי נחלי הגולן. לאחר החציה, נעפיל
 בסוללת עפר המשמשת סכר למאגר המים שעבניה,
 הנמצא מעלינו. מסוללת העפר נגלים נוף מרהיב של
 פריחה בשלל צבעים והרי הגעש הגבוהים של הגולן
 ממזרח. כחול המאגר עלול לבלבל לרגע ולגרום
 לנו לחשוב שאנו על שפת הכנרת (אני מכיר כמה
 שכבר התבלבלו). משם נמשיך צפונה לפי הסימון
 עד לכניסה אל שדות מרעה שרמוס בהם ציר להולכי
 רגל. נראה את הסימון בולט על אבנים. נלך עד לאלה
 בודדת שתחתיה גל אבנים, שהוא למעשה דולמן.

מאגר דליות ברמת הגולן צילום: מתוך ויקיפדיה

**האתר מכונה "גלגל הרפאים" -
כשמם המקראי של תושבי הבשן,
המכונים בספר דברים "רפאים".
האתר בנוי כחומות ענק המסודרות
בשלושה מעגלים שלמים ובמעגל
אחד בלתי שלם, קווים רדיאליים
מחברים בין המעגלים. במרכז
המעגלים, גל אבנים ענק. כל אלו
יוצרים מבנה מוזר למראה. עובדה
המקשה עלינו להבין את יעוד
המבנה היא גודל המבנה. נפח האבן
באתר הוא כ-12,000 מ"ק. כמות כזו
עצומה של חומר מתאימה לשמש
רק למבנה בעל ערך רב לבוניו**

נוכל לראות את הכניסה אל מבנה הקבורה שהיה תחת גל האבנים. נמשך לפי הסימון ונפסע בתוך שדות גדולים וסמוך למאגר מים שיהיה מימין לנו. ההליכה היא בשדה צבעוני ומרהיב. נחצה דרך בקר ונעבור שער ונמשך לפי הסימון אל עבר מקבץ עצי אקליפטוס הנמצא סמוך למכלאת בקר נטושה. שם יש נקודה משובחת למנוחה. פלג מים יפהפה זורם בינות לעצי האקליפטוס ויוצר פנינת חן אמיתית, אבל צריך לראות שהשטח נקי מגלליהן של הפרות, שלעיתים תופסות גם הן נירוונה בנקודה היפהפייה.

לאחר מנוחה ושתיה, נמשך לפי הסימון עד שנגיע לאתר הארכיאולוגי המסתורי "רוג'ם אל הירי", תל חתול הבר בעברית. לא ברור מה מקור השם, אך כך נקרא המקום במפות סוריות שנמצאו לאחר מלחמת ששת הימים. כיום האתר מכונה "גלגל הרפאים" - כשמם המקראי של תושבי הבשן, המכונים בספר דברים "רפאים". האתר בנוי כחומות ענק המסודרות בשלושה מעגלים שלמים ובמעגל אחד בלתי שלם, קווים רדיאליים מחברים בין המעגלים. במרכז המעגלים, גל אבנים ענק. כל אלו יוצרים מבנה מוזר למראה. עובדה המקשה עלינו להבין את יעוד המבנה היא גודל המבנה. נפח האבן באתר הוא כ-12,000 מ"ק. כמות כזו עצומה של חומר מתאימה לשמש רק למבנה בעל ערך רב לבוניו.

החוקרים הציעו הסברים שונים למבנה. לפי הסבר אחד, האתר שימש מצפה אסטרונומי להבנת לוח השנה כדי לקבוע לפיו את העונות החקלאיות. לפי הסבר אחר, המבנה הוא אחוזת קבר. הסבר שלישי טוען שזהו אתר פולחני. פרופ' יונתן מזרחי ערך חפירות במקום, ולסברתו היה המקום אתר פולחני גדול לתושבי האזור ושימש למכלול השימושים שהוזכרו. יסוד המבנה ככל הנראה כ-2,500 שנים לפנה"ס. בגל האבנים המרכזי, נמצא דולמן מאוחר יותר ביחס למבנה הקדום. הדולמן נחפר ואפשר להיכנס לתוכו בזירות מרובה לאחר טיפוס זהיר לתולדות האבנים הגדולות. לפי הסברה הרווחת, הדולמן מתוארך למאה ה-13 לפנה"ס, ולכן הרומנטיקנים שבינינו ינסו ליחס אותו לעוג מלך הבשן, מלך ערי הרפאים הגדולות והבצורות שהיו מפוזרות בשטחי המישור של הגולן, במרחב שבו אנו נמצאים.

הרוצים להרחיב ידיעותיהם מוזמנים לסור אל מוזיאון עתיקות הגולן בקצרין, שם מוצב דגם של האתר בלוויית הסבר ממצה על הידוע עליו עד כה. לאחר שנסיים לשוטט באתר המיוחד, נחזור ונלך לפי הסימון ונעפיל אל עבר קו פרשת המים הרדוד המבדיל בין נחל דליות ונחל בזלת. שם נבחין ברוג'ם אבנים ענק, אך זה מעשה ידי דורנו. טירוני סיירת חטיבה

7, שבסיס הישן, "טיסן", נמצא ממש מולנו, בנו את גל אבנים הגדול הזה בניסיון להוכיח סוג של גבריות צבאית. הדרך ממשיכה בתוך שרידי כפר מהתקופה הכלכוליתית ומגיעה לקבוצת עצי אקליפטוס הנמצאת צפונית מזרחית לנו, שם נסיים את המסלול.

באיזו דרך יגיע הרכב לאסוף אותנו? מצומת ציר המפלים (צומת כביש 808 וכביש 87) הוא ימשיך מזרחה בכביש 87 עד לצומת קשת. יפנה לדרום מזרח, לציר הנפט, וייסע בו כחמישה קילומטרים עד לצומת כבישים. יפנה לכביש שיורד דרומה וייסע בו כארבעה קילומטרים, עד שכביש האספלט יהיה לשביל עפר. ימשיך עוד כקילומטר עד לשיבר מים גדול ומגודר ולשער בקר שעליו סימון פנייה ימינה בצבעי שביל הגולן.

כמה הערות חשובות:

ראשית, חובה ללכת במסלול בנעליים גבוהות ובמכנסיים ארוכים. שנית, משך ההליכה המסלול כארבע שעות, והמסלול מיועד ליודעי לכת (לא מיטיבים). ולבסוף, שימו לב: ממזרח לקצה המסלול נמצאים שטחי מוקשים המסומנים בגדרות תיל, בשילוט המזהיר מפני כניסה ובמשולשים אדומים.

לגעת בחירות

יעקב שקולניק*

מצפה בית אשל, צילום: יעקב שקולניק

בחג הפסח אנו חוגגים את יציאתו של עם ישראל מעבדות לחירות. זה קרה, כך התורה מספרת, רק אחרי מאבק קשה במצרים. גם בעידן המודרני, השגנו את חירותנו לאחר מאבקים קשים. אתם מוזמנים לקרוא על ארבעה מקומות שבהם התחוללו מאבקים בדרך למדינת ישראל עצמאית ולטייל בהם.

הניסוי הצליח מאוד, ובזמן קצר, בניגוד לכל הציפיות, נעשה המקום ליישוב משגשג, כמעט קיבוץ של ממש, שגרו בו גם נשים וילדים. בקיץ 1947, מנה היישוב יותר ממאה תושבים, בהם 12 ילדים. ערכו כאן ניסיונות חקלאיים מוצלחים, גידלו חיטה וירקות, תרנגולות ופרות, ואף פיתחו מקורות פרנסה נוספים.

במלחמת העצמאות, הפגיז הצבא המצרי את היישוב, וכבר ביום הראשון נהרסו כל המבנים ומרבית בעלי החיים נהרגו. הנשים והילדים עזבו מבעוד מועד, והמגנים התבצרו בבונקר שבנו תחת האדמה. במשך חמישה חודשים, ספג בית אשל יותר מ-3,000 פגזים, אך היישוב החזיק מעמד ולא נכנע. לאחר כיבוש באר שבע ולאחר המלחמה, ננטש המקום.

קרן קימת לישראל שיקמה את בית אשל. כיום אפשר לבקר במקום, לראות את המבנים הישנים ואת עמדות המגנים, לצפות בסרטון, להאזין למסבירנים קוליים ולהכיר את סיפורם המופלא של האתר ושל המתיישבים בו.

למידע נוסף: [אתר החינוך של הקק"ל](#)

איך מגיעים? בית אשל נמצא בפארק נחל באר שבע. וויזו: מצפה בית אשל.

מצפה בית אשל

יום קיץ לוהט בנגב, אוגוסט 1943. משאית קטנה עוצרת בגדה הדרומית של נחל באר שבע, לא הרחק מהגשר הישן של הרכבת הטורקית. מתוך המשאית קופצים חמישה חברים ופורקים אוהל, מיטות, פרימוס וכמה קופסות שימורים. אחרי שהם מורידים בזהירות טרקטור קטן, הנהג מתניע את מנוע המשאית ונוסע לדרכו, מותיר מאחוריו שובל גדול של אבק. סביב משתרעים מישורים ריקים ולא נודעים, המקיפים את באר שבע הערבית ואת אוהלי הבדווים הפזורים במרחב.

ככה, ללא טקסים ונאומים חגיגיים, החל את דרכו מצפה בית אשל, המצפה השלישי שהקימה קק"ל בנגב במטרה לבחון את אפשרויות ההתיישבות באזור ואת האפשרות לגדל בו גידולים חקלאיים.

*עוסק בדיעת הארץ וכותב עבור קרן קימת לישראל, החטיבה לחינוך ולקהילה.

שעות פתיחה: בימים ראשון-חמישי בין השעות 16:00-9:00, בימי שישי ובערבי חג בין השעות 13:00-9:00.

קבוצות חייבות בתיאום מראש, בטל': 050-2763506 (לא בשבת).

מצודת ביריה

באחד הלילות הקרים של הגליל, בפברואר 1946, יצאו שניים מחברי הפלמ"ח הדתי ממצודת ביריה לאי"ש לילה כחלק מאימוני המחלקה. הם התקרבו למחנה הצבא הבריטי (בימינו בסיס של פיקוד צפון). חיילי הלגיון הערבי, ששירתו במחנה תחת הצבא הבריטי, הבחינו בהם ופתחו בירי. בתקרית נפגע הכלב שליווה את שני החיילים, אך הכוח והכלב הצליחו לחזור למצודה. הבריטים עקבו אחר כתמי הדם והגיעו למצודה. בחיפושיהם אחר נשק בלתי חוקי, גילו סליק במרחק כחצי קילומטר מצפון למצודה ובו ניירת שקושרת את הנשק לחברי ביריה. בעקבות גילוי הנשק, עצרו הבריטים את 24 חברי הפלמ"ח הדתי והובילו אותם לכלא עכו ומשם לכלא בירושלים.

בתחילת דרכה, הייתה ביריה אחת משישה מצפים שנבנו בארץ. ב-1943, נוסדו שלושה מצפים בדרום הארץ, ושנתיים אחר כך נוספו שלושה מצפים בצפון, ובהם מצודת ביריה. מצודת ביריה נבנתה על הר הנועזים. המצודה כללה חומה שהקיפה חצר, חדרי מגורים, מאפייה, חדר אוכל, בית כנסת ושני מגדלי תצפית. המגדל הגבוה שימש לקשר עם מפקדת ההגנה שישבה באיילת השחר. מרזבים אספו את מי הגשמים לבריכת מים גדולה ומקורה שנבנתה מדרום למצודה.

מצודת ביריה, צילום: יעקב שקולניק

היישוב היהודי בארץ סירב לקבל את מעצרו של חברי ביריה ואת חיסול נקודת ההתיישבות העברית. מפקדת ההגנה והיישוב היהודי התארגנו לעלות לביריה ולהיאחז בה מחדש. בלילה סוער של י"א באדר, במסווה של עלייה לקברו של יוסף טרומפלדור בתל חי, עלו לביריה ברגל כ-3,000 נשים וגברים, נערות ונערים,

חילונים ודתיים. הם הקימו מחנה אוהלים, אך הבריטים פינו אותם.

היישוב בארץ לא אמר נואש, ובי"ד באדר 1946, נרשמה עלייה שלישית לביריה - הפעם של בני גרעינים של בני עקיבא. הבריטים הרימו ידיים ואפשרו לכ-25 מחברי גרעין ה' להתיישב מחדש במצודה. לאחר מכן, החליפו אותם חברי גרעין ו' של בני עקיבא, והם נשארו במקום עד הקמת המדינה.

ביריה רשמה פרק מפואר בהיסטוריה של עם ישראל ושל ארץ ישראל. היא הייתה לסמל של אחדות ולסמל לזכותו של העם היהודי להתיישב על אדמתו.

איך מגיעים? מצודת ביריה נמצאת ביער ביריה, ליד צפת. וויז: מצודת ביריה.

שעות פתיחה: בימים ראשון-חמישי, בין השעות 15:00-8:00.

קבוצות חייבות בתיאום מראש,

בדוא"ל: miriamma@kkl.org.il, או בטל': 04-6922433.

חניון דרדרה

הכביש המזרחי של עמק החולה (כביש 918) הוא, לדעתנו, מהיפים בישראל. הוא עובר בין שתי שדרות של עצים גבוהים שמאחוריהם מציצים מצד אחד שדות העמק ומצד שני הרי הגולן. גם חניון דרדרה שבצד הכביש יפה מאוד. החניון משלב מקום לנופש ולפנאי, אתר מורשת ואתר התיישבות בארץ ישראל. קק"ל הציבה שולחנות פיקניק בצל עצי איקליפטוס יפים, וביניהם עובר פלג קטן המזרים את מי נחל אשמורה.

מהחניון יוצא שביל סלול קצר ומשולט המוביל אל הנקודה הנשכחת שבה ישב בעבר הקיבוץ הזעיר אשמורה, שהיה כנראה הנקודה הנידחת והמבודדת ביותר בישראל. מצד אחד חסם אותו גבול המנדט עם סוריה, ומהצד השני היו ביצות החולה. באותם ימים, הגיעה גדתו המזרחית של אגם החולה עד למרגלות הגולן ממש. ובקצרה - לקיבוץ זה היה אפשר להגיע רק בשיט באגם החולה.

בונקר לוחמים בדרדרה, צילום: יעקב שקולניק

ביריה רשמה פרק מפואר בהיסטוריה של עם ישראל ושל ארץ ישראל. היא הייתה לסמל של אחדות ולסמל לזכותו של העם היהודי להתיישב על אדמתו

ומכת ארבה השמידו רבים מן העצים. זה היה סופו של היער הראשון שנטעה קק"ל לזכר בנימין זאב הרצל. מאז נוטעת קק"ל בעיקר עצי יער, ורק במקומות נבחרים ומעטים ניטעים עצי פרי.

בשנת 1929, ניסו הערבים לפגוע באלימות בהישגי ההתיישבות העברית ותקפו יהודים במקומות רבים בארץ. תקופה זו ידועה בשם "מאורעות תרפ"ט". המכה הקשה מצאה יישובים רבים בלתי מוכנים. 133 יהודים נהרגו בפרעות, בעיקר בני "היישוב הישן". נקודות אחדות אף ננטשו מתושביהן. אבל, דווקא בחולדה השתלשלו האירועים בצורה אחרת. דווקא כאן, בנקודה מבודדת לחלוטין, החזיקו מעמד 16 צעירים, שתוגברו בעשרים אנשי הגנה, ולא נכנעו למאות הפורעים שעלו על המקום. התוקפים הציתו את היער ואת הגורן, אך המגנים מנעו את החדירה לחצר. בקרב נהרג אפרים צייזיק, מפקד חולדה ואחיה של שרה צייזיק, שנפלה על הגנת תל חי.

מי שיבוא היום ליער חולדה יוכל לראות את קברו של אפרים צייזיק ואת האנדרטה המרשימה "גבורה ועבודה" שהציבה במקום הפסלת המפורסמת בתיה לישנסקי בשנת 1937. הפסל מתאר שלוש דמויות: אפרים צייזיק, אחותו שרה צייזיק, שנפלה בתל חי, ודמות נוספת לזכר הנופלים במערכות ישראל. האנדרטה מציגה את עמידת היישובים העבריים מאז תל חי ועד חולדה. באנדרטה משולבים כלי עבודה, המסמלים את הקשר של מגני היישוב לחקלאות. אפשר לראות גם את "בית הרצל" שעומד בלב היער.

חולדה מילאה תפקיד חשוב גם במלחמת העצמאות. מחולדה יצאו רוב השיירות לירושלים הנצורה, ומברית המים העגולה שביער הזרימו מים בצינור שהניחו במהירות בדרך בורמה לאחר שהירדנים ניתקו את הקו הראשי לעיר. ליד הבריכה מוצב שריד מן הצינור המקורי, שהציל את ירושלים מצמצא.

איך מגיעים? יער חולדה נמצא כ-1.5 ק"מ ממזרח לכניסה לקיבוץ חולדה (כביש 411). וויזו: יער חולדה.

מחפשים הפעלות

לחודש הלאום וליום העצמאות?

[היכנסו...](#)

הקיבוץ עלה על הקרקע בשנת 1946. החברים גידלו ירקות ומטעים ופיתחו ענף דיג. אבל מלחמת העצמאות קטעה את הכול. ב-11 ביוני 1948, תקפו הסורים את הנקודה המבודדת ונעזרו בהפצצות משני מטוסים. הקיבוץ נהרס, אך החברים והחברות ומחלקה של חטיבת "כרמלי" השיבו אש והדפו את הסורים. במהלך הלחימה, נפלו שלושה מחברי קבוצת "אייל". מאוחר יותר, הקימו חברי אותה קבוצה קיבוץ בשם זה ליד כפר סבא.

לאחר מלחמת העצמאות, כמעט ולא נותרה אדמה לקיבוץ והמקום ננטש. רק עמדת הבטון והאנדרטה מנציחות את ניסיון ההתיישבות הנועז בדרדרה.

איך מגיעים? כשני ק"מ מצפון לגשר הפקק, בכביש המזרחי של עמק החולה (כביש 918), פונים מזרחה ונוסעים בדרך עפר כבושה כ-400 מ'. וויזו: חניון דרדרה.

חוות חולדה

בשנת 1905, רכש בנק אנגלו פלשתינה כ-2,000 דונם מאדמות חולדה הערבית למען ההנהלה הציונית. שנתיים אחר כך, נוסדה במקום חווה חקלאית, שבשדותיה הוכשרו צעירים יהודים לעבודת אדמה. בשנת 1909, נבנה בחווה בית הרצל-בית גדול ויפה שבו שכנו מנהל החווה והפועלים. בחצר הבית הוקמה בריכת מים, ושירידיה ניכרים גם כיום.

אנדרטת עבודה וגבורה בחולדה, יצירתה של בתיה לישנסקי, צילום: יעקב שקולניק

מנהל החווה, לואי בריש, השתמש בכל חדרי הקומה העליונה למגורים, ואילו הפועלים לנו במרתף. בריש לא שלט בשפה העברית והיה רחוק מהאידיאליזם של אנשי העלייה השנייה. המתחים שנוצרו בינו לבין הפועלים אילצו אותו לעזוב את החווה. מחליפיו - יצחק וילקנסקי ושלמה לבקוביץ (לביא)-ייצבו את החווה כמופת של עבודה עברית בארץ ישראל.

בנטיעות שהחלו בחוות ההכשרה של חולדה, ממזרח לרחובות, ב-1908, ניטעו כרם זיתים בן 12,000 שתילים, כרם גפנים ומטעי נשירים. מלחמת העולם הראשונה

"והגדת לבנך" - על הסיפור בחיינו

רוני פארן*

סעודה, איור: עמותת לט"ם

"מצוות עשה לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, הרי זה משובח" (על פי רמב"ם, הלכות חמץ ומצה, פ"ז, ה"א-ה"ב). הפעולה שאנו נדרשים לעשות בליל הסדר היא לספר סיפור, והסיפור עומד במרכזו של החג.

של סיפורים היו, בדרך כלל, בעל פה בשילוב מחוות וביטויים פיזיים, ולסיפור היה חלק מרכזי בטקסי פולחן דתיים. ארכיאולוגים רבים סבורים כי ציורי המערות של האדם הקדמון שימשו למעשה לשם העברת סיפורים האבוריגיניים באוסטרליה ציירו סמלים מסיפורים על קירות המערות כאמצעי עזר למספרים לזכור את הסיפור בעל פה.

לאורך הדורות, הכירו מספרי הסיפורים במוגבלות יכולת הקשב של האדם והבינו שכוחן של מילים בלבד מוגבל ושכדי שיחדרו אל לב שומעיהם יש צורך באמצעים נוספים. יכולת הסיפור הלכה והשתכללה, והסיפור סופר על פה בשילוב מוזיקה, אומנות ומחול. אנשים השתמשו בגזעים מגולפים של עצים ובכלי תקשורת שונים (כמו חול ועלים) כדי לתעד סיפורים בתמונות או בכתיבה. סיפורים נחצבו, נשרטו, נצבעו, הודפסו או הוטבעו בדיו על גבי מגוון של חומרים: עץ, במבוק, שנהב ועצמות חיות, כלי חרס, טבליות חמר, אבנים, עלי דקל מיובשים, עורות (קלף), בדים, נייר, משי, קנבס וחומרי טקסטיל נוספים. גם צורות מורכבות של קעקועים עשויות לייצג סיפורים ולשאת מידע על גניאלוגיה, על שיוך ועל מעמד חברתי.

מאוחר יותר, הוקלטו סיפורים ותועדו בסרטי קולנוע ונשמרו בצורה דיגיטלית. למרות הפופולריות הגוברת של המדיה הכתובה והטלוויזיונית ברחבי העולם,

מה יש בו בסיפור שאנחנו נדרשים אליו? מהי משמעותו של הסיפור בחיינו? כיצד סיפור יכול לשמש אותנו בהדרכות ובמפגש עם קבוצות? בשאלות אלו ועוד נעסוק בכתבה זו.

"דמום ישבתי לפני הספר והספר התיר פיו וגילה לפני דברים שלא שמעתי מעולם. וכשהייתי יגע מן הלימוד חשבתי מחשבות הרבה. וזו אחת מהן, לפני כמה דורות כתב חכם ספר והוא לא היה יודע על אותו אדם שיושב כאן ולבסוף כל דבריו נמצאים מכוונים לו." (ש"י עגנון, "אורח נטה ללון")

נסו להיזכר בסיפור ששמעתם, כזה שאתם עדיין זוכרים, שהשאר בכך רשם, שנחרת בתוכם. נסו לחשוב: למה נחרת כך? מה יש בו שדווקא הוא, מכל הסיפורים, נשאר איתכם?

מבחינה היסטורית, סיפור סיפורים מקדים את הופעת הכתב. הצורות המוקדמות ביותר

*רכזת פרויקטים במרכז "נגיש להכיר" של עמותת לט"ם.

לתחייה את מילות הסיפור כך שלא יהיו רצף של משפטים אלא דבר מה עמוק ורחב. נעשה זאת על ידי שימוש בתמונות ובעזרים ועל ידי הצגה והמחזה של הסיפור והפעלה של חושים נוספים מלבד השמיעה (למשל ראייה, מישוש, ואפילו טעם). מובן שחשוב להתאים את ההנגשה למאפיינים הייחודיים של כל קבוצה.

»»
נסו להיזכר בסיפור ששמעתם, כזה שאתם עדיין זוכרים, שהשאיר בכם רושם, שנחרת בתוכם. נסו לחשוב: למה נחרת כך? מה יש בו שדווקא הוא, מכל הסיפורים, נשאר איתכם?
 ««

סיפורים בעל פה עדיין ממשיכים להיווצר והסיפורים הקיימים ממשיכים להיות מועברים מדור לדור. מגיל נקוט אנחנו נחשפים לסיפורים כתובים, מצוירים או מדוברים. סיפורים מלווים את חיינו ומאפשרים לנו להמחיש ולהעביר מסרים בדרך חווייתית, להזדהות, להרגיש שייכים, להבין תכנים מורכבים וליצור לעצמנו תמונה מלאה יותר על מושגים שהכרנו קודם.

תהליך הפקת שמן הזית: מסיק הזיתים (עליונה, מימין), שינוע הזיתים אל בית הבת (עליונה משמאל), בית הבד (תחתונה מימין), העברת הזיתים הפרוכים לעקלים (תחתונה משמאל). אירורים: עמותת לט"ם

הקשבה פעילה לסיפורים דורשת הפעלה של הדמיון. אצל אנשים שלהם לקויות קוגניטיביות, הדמיון עלול להיות פגוע, ולכן עלינו לגשר על פער זה. נעשה זאת על ידי אמצעים ויזואליים, כמו הצגה שתמחיש את הסיפור, תמונות צבעוניות ומושכות וחרפים ועזרים נלווים.

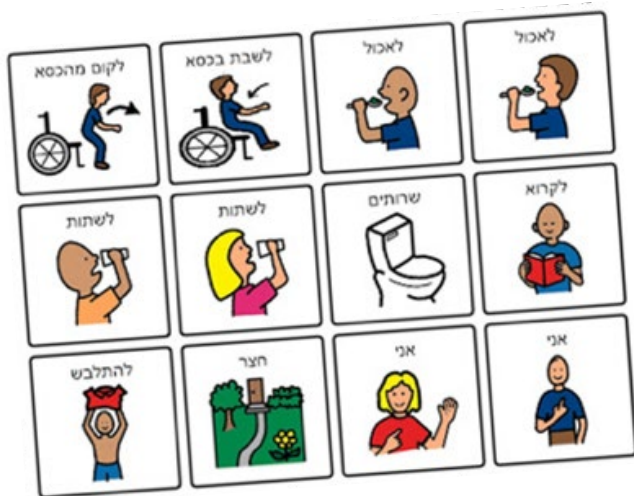
במקרה של קבוצות שלהן קשיי קשב וריכוז, ננסה לשלב את המשתתפים במתרחש - אם על ידי המחשה של הסיפור בעודנו מספרים אותו ואם על ידי החזקה של עזר מסוים. נצרף אותם להתרחשות כדי שלא יישארו בגדר צופים פסיביים. לדוגמה, כשמדריכי טיולים מספרים את הסיפור המוכר והאהוב שבעזרתו הם מסבירים על ההבדלים שבין הפרחים נורית, פרג וכלנית, הם יכולים להזמין משתתפים להמחיש את הסיפור בלבישת תחפושות תואמות או בהחזקת תמונות.

מדריכה מציגה, צילום: עמותת לט"ם

בעבודה עם אוכלוסיות מיוחדות, הסיפור מסייע בכמה דרכים: ראשית, הסיפור יוצר עניין ומושך את תשומת הלב של השומע - זאת כמובן כאשר הוא מסופר היטב. בנוסף, הסיפור או חלקים ממנו יכולים להתקשר למגירות ולמושגים קיימים, כאלה שהשומע כבר מכיר, ובכך להעמיקם ולהרחיבם. בעזרת הסיפור אפשר גם להכיר ולהחיות מושגים פחות מוכרים, תקופות ודמויות נשכחות.

לדוגמה, באמצעות הסיפור המוכר "העץ הנדיב" (שכבר דובר בו רבות), ילדים לומדים על חלקי העץ ועל השימושים השונים שאפשר להפיק מהעץ. סיפור ילדות נוסף שרובנו מכירים הוא "הזחל הרעב". דרכו למדנו על התהליך שעושה הזחל דרך התגלמות ועד להיותו לפרפר יפה וצבעוני. אפשר להביא עוד ועוד דוגמאות לסיפורים השזורים בזיכרונות ילדותנו.

כדי שהסיפור יובן וכדי ימשוך את ליבן של אוכלוסיות מיוחדות, יהיה עלינו להנגישו להם: לנסות להקים

לוח תקשורת, איור: עמותת לט"ם

לאורך הדורות, הכירו מספרי הסיפורים במוגבלות יכולות הקשב של האדם והבינו שכוחן של מילים בלבד מוגבל ושכדי שיחדרו אל לב שומעיהם יש צורך באמצעים נוספים. יכולת הסיפור הלכה והשתכללה, והסיפור סופר על פה בשילוב מוזיקה, אומנות ומחול

מושג ששווה להכיר: תקשורת תומכת וחליפית

כאשר אדם איננו יכול או מתקשה לתקשר בשפה מילולית, עולה צורך למצוא דרכי תקשורת חלופיות. חוסר היכולת לתקשר יכולה לנבוע מסיבות שונות: בעיות שליטה בפה ובלשון, פגיעה נויורולוגית, חוסר תקשורת בין המוח לפה, חוסר יכולת לזכור או להבין את חוקיות השפה וסיבות רבות נוספות. אנשים הסובלים מקשיים אלה הם אוטיסטים בתפקודים נמוכים, אנשים שלהם מוגבלות שכלית התפתחותית בתפקודים נמוכים, אנשים שלהם שיתוק מוחין ופגיעה במרכז הדיבור, אנשים שלא סבלו בעבר מבעיית תקשורת אך לקו בשבץ מוחי ועוד.

תקשורת תומכת וחליפית היא למעשה כל דרך המאפשרת להעביר מידע מאדם אחד לאחר ללא שימוש בשפה דבורה. זאת באמצעות מחוות שונות ותנועות פנים וידיים, דרך שימוש בחלקי מילים, דרך הוצאת קולות, בשימוש בתמונות וגם בשימוש בטכנולוגיה פשוטה (low tech) או בטכנולוגיה מפותחת (high tech). קלינאיות תקשורת עוסקות בכך, ותפקידן הוא למצוא את הדרך המתאימה ביותר למטופל שלהן ליצירת תקשורת.

לוחות תקשורת הם אחד הכלים המשרתים אותנו כמדריכי טיולים משום שאין לנו גישה למחשבים או יכולת לעבודה תהליכית ליצירת תקשורת עם המודרכים. לוחות תקשורת הם כמו שפה חזותית, שפה שמסייעת לאלה שאין להם יכולת מילולית להעביר מסר ולייצר תקשורת. בבתי ספר של החינוך המיוחד, יש לוחות תקשורת המותאמים ליכולותיו של כל ילד (לדוגמה: ילד המפעיל את הלוח שלו בעזרת כף הרגל או בעזרת שריר העין בלבד). הלוחות מכילים את כל המושגים המוכרים וכן את מילות החיבור והטיותיהן השונות, ובשימוש נכון בלוח, אפשר לבנות משפטים וליצור שיחה של ממש. התפתחות הטכנולוגיה מסייעת מאוד בעניין זה. אם בעבר השתמשו בקלסרים של כרטיסיות, היום יש שימוש נרחב במחשבים אישיים, בטאבלטים ובאפליקציות שיכולות להתאים לכל טלפון נייד.

נסיים בציטוטו המפורסם של דוד בן גוריון בפני ועידת האו"ם בשנת 1946:

לפני כשלוש מאות שנה, הפליגה לעולם החדש אונייה ושמה "מייפלואאר". היה זה מאורע גדול בתולדות אנגליה ואמריקה. אבל תאב אני לדעת, אם יש אנגלי אחד, היודע בדיוק אימתי הפליגה אונייה זאת; וכמה אמריקאים יודעים זאת; היודעים הם כמה אנשים היו באותה אונייה; ומה היה טיבו של הלחם שאכלו בצאתם?

והנה לפני יותר משלושת אלפים ושלוש מאות שנה, לפני הפלגת "מייפלואאר", יצאו היהודים ממצרים, וכל יהודי בעולם... יודע בדיוק באיזה יום יצאו: בחמישה עשר בניסן. וכולם יודעים בדיוק איזה לחם אכלו היהודים: מצות.

נשאלת השאלה כיצד התרחש פלא זה וכיצד הצליח סיפור יציאת מצרים להישמר ולעבור מדור לדור במשך אלפי שנים. התשובה טמונה בצורה שבה הסיפור סופר. סיפורה של המייפלואאר ודאי נוסח בהרשיות ונכתב בספרים רבים, אך הוא לא הונגש, ולכן נגזר עליו להישכח מן התודעה. חז"ל השכילו להבין כי הדרך להעביר את סיפור הפסח הלאה היא להנגישו. לא די במילים כדי לחקוק את הסיפור בלב הדורות הבאים. יש צורך בפעולה ובחוויה. לכן נוצר סדר הפסח, הכולל בתוכו שאלות, שירים, משחקים ופעולות טקסיות. כך מובטח שהסיפור לא יישאר בגדר אוסף עובדות, אלא יהיה לחוויה חיה שתישמר בלב.

מלאכת ההנגשה מיועדת, לכאורה, לאוכלוסיות שוליים בעלות צרכים מיוחדים. אך סיפור הפסח מלמד אותנו כי הנגשה חיונית ותורמת לכל אדם. בזכות אוכלוסיות אלו, המודעות להנגשה עולה. אנו מקווים כי רעיון ההנגשה ימשיך ללוות כל אחד מאיתנו בעשייתו ההדרכתית והחינוכית, מול כל קבוצה באשר היא.

הסיפור והשימור

נחמה אייגנר*

צריף בן גוריון, צילום: צבי הנרי

מבנים לשימור הם בעלי משמעות היסטורית, אדריכלית ועוד, וכדי להעביר את הערכים ואת המורשת הטמונה בהם, אנו מספרים את הסיפור שלהם. הסיפור מחבר את התלמידים ואת המבקרים למה שהם רואים. הסיפור יוצר חוויה רגשית וערכית, מעורר סקרנות ועניין. הסיפור יכול להכיל מסר רלוונטי לימינו ולשלב ערכים שמשותפים לנו ולנושא הסיפור.

להלן כמה דוגמאות לאירועים שמסופרים במקום שבו התרחשו ולכך שהמורשת המוחשית מאפשרת חיבור לעבר שלנו ולסיפור ההיסטורי של הארץ:

נדמיין לנו אחר צוהריים בנגב. בן גוריון חזר מהצעדה היומית שלו למצוק הצופה אל נחל צין. הוא נכנס לצריף ביתו ופנה אל חדר העבודה. שם עסק שעות ארוכות בקריאה ובכתיבה. חדר העבודה נשמר כשהיה, וסודרו בו עוד כ-5,000 ספרים שהיו בספרייה שבביתו בשדה בוקר - חלק קטן יחסית מהספרייה הגדולה שהייתה בביתו בתל אביב. כשהיה בן גוריון שב מהעבודה בדיר ונכנס לצריף, היה חולץ נעליו ונועל את נעלי הבית, הולך אל המטבח הקטן, יושב אל השולחן, מרכיב את משקפיו, קורא בעיתון ואוכל את הקוצ'מוץ הידוע, המאכל שפולה הייתה מכינה לו - לבן עם רסק תפוחים ומעט מיץ פטל - ואז היה נאנח. זה תיאור של דוד בן גוריון בצריף ביתו בשדה בוקר על פי עדויות של מכריו. כשאנו מבקרים במקום היום, אנו רואים שהצריף נותר

ברחבי הארץ מצויים מבנים היסטוריים רבים. קל מאוד לזהות אותם. לעיתים מדובר במבנים לשימור הנתועים במרחב שכולו מתפתח סביבם. בניינים חדשים נבנים סביב, והם עצמם נותרים כשריד לתקופה שחלפה. כשאנו מבקרים באתרים כמו בית ראשונים, מוזיאון מקומי, אתר שהתרחשו בו קרבות, אתר לאומי ועוד רבים, המבנים המיוחדים והחפצים שנשמרו מסייעים לנו להתוודע לסיפור. זוהי המורשת המוחשית שלנו - מבנים וחפצים אותנטיים שאפשר לגעת בהם. המגע איתם והחשיפה של הסיפור שלהם מייצרים אצלנו חיבור לעבר.

רבים מהמבנים ההיסטוריים ומאתרי מורשת שאנו מבקרים בהם עברו שימור. שימור הוא המשך קיומו של המבנה בשמירה על מצבו ובהתאמה מרבית לצורתו המקורית במטרה למנוע הידרדרות במצבו. למה אנחנו משמרים מבנים? שימור מאפשר לנו להעביר את סיפור המקום בדרך אותנטית ומוחשית. הוא מאפשר לנו לעמוד במקום שבו עמדו החלוצים, שבו חלמו, עבדו, ייצרו. הוא מאפשר לנו לגעת בכלים ששימשו אותם.

*רכות הדרכה ופיתוח תוכן במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

התרחשו. למידה זו נקראת למידה מבוססת מקום. בביקור באים לידי ביטוי מגוון ערכים, היבטים וגורמים שונים: גיאוגרפיים, היסטוריים, תרבותיים, חברתיים ואישיים. הלמידה מתרחשת מחוץ למסגרת הרגילה והמוכרת של הכיתה. לסביבה שהלמידה מתרחשת בה יש משמעות. היא מזמנת שאילת שאלות, למידה והעמקת הקשר שלנו לעבר ולזהות שלנו.

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל פועלת למניעת הרס של מבנים בעלי חשיבות היסטורית ואדריכלית ולשימורם. לצד שימור מבנים, המועצה לשימור אתרים עוסקת בהנחלת המורשת המוחשית לאוכלוסיות מגוונות: תלמידים, חיילים ומתעניינים מקרב הציבור הרחב. ברחבי הארץ אתרי מורשת רבים שאפשר לבקר בהם, לחוות חוויות מן העבר ולהתחבר לשורשים.

קיר הצריף במחנה המעפילים בעתלית, צילום: המועצה לשימור אתרים

תרגיל בהתבוננות

ביציאה לסיור ובביקור עם תלמידים באתר מורשת, אנחנו ממליצים לחפש חפץ אחד מתוך המוצגים האותנטיים שבמקום ולאפשר לתלמידים לחקור אותו. התבוננות בחפץ תעלה שאלות רבות: מהו החפץ? למה שימש? ממה הוא עשוי? ממתי הוא? האם השימוש שלו קיים גם היום? אם לא, מה מחליף אותו היום? למי החפץ היה שייך? מה המשמעות שלו לתקופה שבה השתמשו בו? מה אנחנו יכולים ללמוד מהמוצג על מי שהיה שייך לו? מי ייצר את החפץ? לאחר שיישאלו השאלות, אפשר לחשוף את הסיפור של החפץ ולהבין שחפץ שמספר סיפור הוא פרט אחד מני רבים שיחד יוצרים סיפור היסטורי משמעותי שלם.

למידע על אודות אתרי מורשת ברחבי הארץ, סרקו את הברקוד:

שימור מאפשר לנו להעביר את סיפור המקום בדרך אותנטית ומוחשית. הוא מאפשר לנו לעמוד במקום שבו עמדו החלוצים, שבו חלמו, עבדו, ייצרו. הוא מאפשר לנו לגעת בכלים ששימשו אותם

כשהיה. נעלי הבית מונחות למרגלות מיטת הסוכנות, המטבח נותר כשהיה. הסלון מסודר כפי שהיה בחייו ומוצבות בו מזכרות רבות מן הארץ ומהעולם. המקום כמו קפא בזמן, אך הסיפור עוד חי ופועם בבית. המבקרים יכולים לראות ולחוות וללמוד כך על אישיותו של בן גוריון, על אורח חייו ועל תפיסת עולמו.

דוד בן גוריון בספרייה שלו בשדה בוקר, צילום: פריץ כהן

במחנה המעפילים עתלית, בצריף מגורים משוחזר, מוצג על דופן העץ של הצריף לוח עץ מהצריף המקורי שחקוקים בו שמות, מקומות וסמלים. לעיתים מגיעים מבקרים ומזהים את שם אביהם או אימם או שם שמוכר להם. המעפילים שהיו עצורים במחנה חרתו על דפנות הצריף את שמם או שם העיר שממנה באו, את שם האונייה שבה הגיעו לארץ או את שם המקום בארץ שאליו פניהם מועדות. הם עשו זאת כדי להעביר את הימים הארוכים במחנה ולהפיג את השעמום, אך לחריטות הללו היה תפקיד נוסף: הן יצרו מעין לוח מודעות. באותה תקופה לא היו רשתות חברתיות, וקשר נשמר באמצעות מכתבים או מפגשים. מעפילים שהגיעו לארץ מאירופה לא ידעו מה עלה בגורל בני משפחותיהם וחבריהם. החריטות שהם חרתו נועדו למקרה שמישהו שמכיר אותם או את משפחתם יגיע למקום ויבין שהם בארץ. כך יתאפשר להם לשוב להיפגש עם יקיריהם לאחר שנות נתק.

בביקור באתרי מורשת, אנו מבקשים לייצר לתלמידים למידה משמעותית שמתרחשת במקום שבו האירועים

אגדות אורבניות בתל אביב

חדווה בן סיני*

נוף עירוני, תל אביב צילום: עומר מרקובסקי
מתוך אתר פיקיוויקי

לכל עיר המכבדת את עצמה נקשרים סיפורים ונקשרות אגדות אורבניות. מהי אגדה אורבנית? אגדה או אנקדוטה שכל מה שמייחד אותה היא העובדה שהמספרים המעבירים אותה מפה לאוזן טוענים כי מדובר בסיפור אמיתי ללא כל צל של ספק...

לרוב, המספרים יטענו כי המידע הגיע לידיהם ממישהו המוכר להם, שהיה, כביכול, עד לאירועים. אז, כפי שאתם מבינים, הסיפורים מסופרים כאמיתיים, המספר אף ינקוב במיקום מסוים שבו אירע, כביכול, האירוע, כל זאת בניסיון להוסיף נופך של אמיונות לסיפור - שהוא לרוב מופרך מיסודו. אגדות עירוניות, אורבניות, אינן קשורות בהכרח לאזורים עירוניים. הן נקראות כך משום שסוגה זו הומצאה בעת המודרנית, שבה מרבית האנשים מתגוררים בערים.

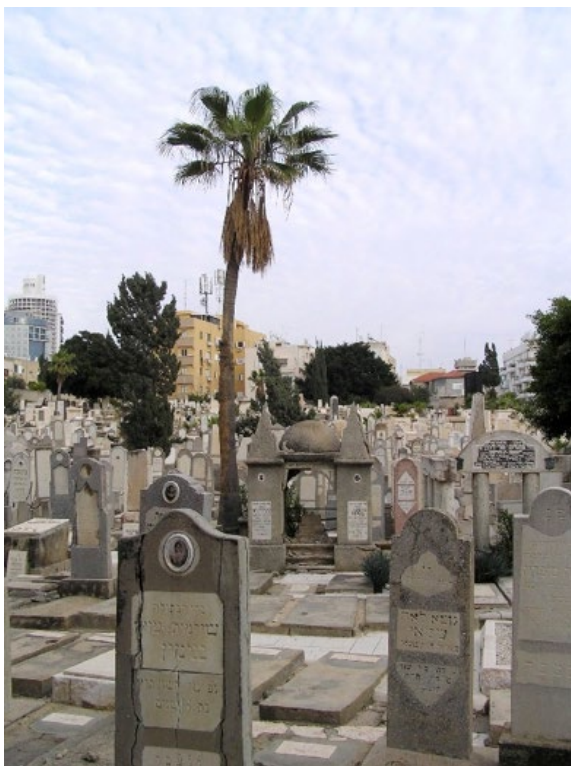
האגדה האורבנית עוסקת באדם כיצור חברתי. במוקד הסיפור ניצב אירוע יוצא דופן, לפעמים מזעזע או על טבעי. היא מכילה מרכיבים של הומור ושל אימה, וכדרכה של כל אגדה - היא בלתי ניתנת להפרכה. האגדה האורבנית מופיעה כמענה לצורך הקיים בחברה להתמודד עם חרדות, לעיתים נותנת

מענה למצוקות פסיכולוגיות של האדם המנוכר בעיר. האגדה עשויה להיות לחלק מן הפולקלור ומן המידע האלטרנטיבי הרווח בין חבריה של קהילה אורבנית נתונה, כשהרשת מסייעת בהפצת האגדה ובעשייתה לוויראלית. אפשר לראות באגדה האורבנית מעין וריאציה של שמועה, אך היא נבדלת משמועה בכך שסיפור המסגרת שלה זוכה לגרסאות שונות, מסופר במקומות שונים בעולם ומותאם לקהלי יעד שונים. בנוסף, האגדה האורבנית מתייחסת לצורך קולקטיבי רחב ודחוף, ואילו שמועה משרתת בדרך כלל קבוצות ומגזרים מסוימים בחברה.

אז איך נבחין בין שמועה לאגדה אורבנית? לאגדה אורבנית יש מבנה מסוים: שרשרת מאורעות, התחלה, אמצע, סוף - כל הדברים שגורמים לבני אדם להאמין למשמע אוזניהם. ככל שהסיפור טוב יותר, כך אנשים יהיו מוכנים יותר להישבע שהוא באמת קרה - לבן דוד, לחבר של חבר, למישהו מהצבא... מובן שנדרשת מיומנות מצד המספרים שתגרום לסיפור טוב להיות לפנטסטי.

לסיכום: אגדה אורבנית היא סיפור שאנחנו משוכנעים שהתרחש במציאות. האגדות האורבניות מסופרות

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ, מרכזת תכניות זיכרון הנצחה באגף של"ח

בית העלמין טרומפלדור, צילום: עמן, מתוך: אתר ויקיפדיה

אגדה נוספת מספרת על עיר תת קרקעית שלמה הנמצאת תחת רחובותיה של העיר תל אביב ושומרה, במקרה של התקפה אטומית, לאכלס את כל התושבים. עיר שיש בה בונקרים, בתי חולים מאולתרים, שביל אקספרס בין הקריה לדיזנגוף סנטר ומאגרי מים מותפלים ומוכנים לשימוש. אגדה זו מצליחה לקיים את השילוב הבלתי אפשרי בין חרדות העולות נוכח החדשות לאופטימיות חסרת תקנה שמרגיעה קמעא ומספקת פתרון.

האם האגדה נכונה? אכן קיימות מנהרות תת קרקעיות מתחת לתל אביב. חלקן מנהרות של חברת החשמל, שבהן עוברים כבלים של מתח עליון ושל מתח גבוה. חלקן חניונים תת קרקעיים, כגון חניון הבימה וגבעון. גם חניון דיזנגוף סנטר מיועד לשמש מחסה בשעת חירום.

לאורך שנים רבות, הדירו קבלנים רגליהם מפרויקטים, אטרקטיביים ככול שיהיו, שיועדו להיעשות בשוק העלייה. האגדה מספרת שהחשש של הקבלנים נבע מסיפורים על אודות כמויות אדירות של חולדות הנמצאות במנהרות ובתעלות מתחת לשוק. הם חששו שכל הזזה, קידוח, שינוי עשויים להנחית על העיר מכת מכרסמים שהעיר תתקשה להתאושש ממנה! תשאלו מה מקור האגדה? אולי העובדה ששנים רבות לא הייתה תאורה במקום בשעות הלילה, ומשום כך היה

»
או איך נבחין בין שמועה לאגדה אורבנית? לאגדה אורבנית יש מבנה מסוים: שרשרת מאורעות, התחלה, אמצע, סוף - כל הדברים שגורמים לבני אדם להאמין למשמע אוזניהם. ככל שהסיפור טוב יותר, כך אנשים יהיו מוכנים יותר להישבע שהוא באמת קרה - לכן דוד, לחבר של חבר, למישהו מהצבא... מובן שנדרשת מימנות מצד המספרים שתגרום לסיפור טוב להיות לפנטסטי
«

בדרך הגורמת לנו להאמין שהן אכן קרו במציאות, גם אם מדובר על חבר של חבר שראה, שחווה וכו'. רק אם ננסה לעקוב אחר מקור הסיפור, נגלה שבעצם הוא אינו מוביל לאף אדם אמיתי. אגדות אורבניות נושאות מסר או מוסר השכל, והן צריכות לכלול סממנים ריאליסטיים, מופרכות ככל שיהיו, כדי שהמסר יעבור. שיהיה בהן קמץ של היגיון שיגרום לנו להאמין שהסיפור יכול היה להתרחש.

תל אביב נולדה לחזון שייעד לה עקיבא אריה ויס: כמו שניו יורק היא שער הכניסה לארצות הברית, כך תל אביב תהא השער לארץ ישראל. כבר מתחילת דרכה, נועדה העיר לגדולות. על ימיה הראשונים אנו יכולים לקרוא מפי כתביהם של הוגים ושל מקימי העיר. בשל ההתפתחות המואצת של העיר, נולדו הרבה מיתוסים שעיקרם התרפקות על האינטימיות של ימיה הראשונים של העיר, על הקסם של עיר שקמה מהחולות. ראייה לדבר הם אינספור הספורים הנעשים בעקבות תחילתה של תל אביב. דמויות צבעוניות וסצנות שהתרחשו בין שועי העיר תרמו גם הם לפולחן מקומה של העיר. תל אביב יכולה להתגאות בכך שבפחות ממאה שנים נקשרו בה סיפורים ואגדות אורבניות בכמות שערים אחרות מצליחות להציג במשך חצי מילניום.

לפניכם טעימות ממגוון האגדות האורבניות הנקשרות לעיר תל אביב: בשנת 1902, פרצה מגפת כולרה בישראל. השלטון העות'מאני אסר על תושביה היהודים של יפו לקבור את מתיהם בבתי קברות בעיר ודרשו מהם לקנות חלקה מחוץ לעיר. הקרקע אכן נרכשה, ובמקום נמצא כיום בית הקברות טרומפלדור. האגדה מספרת כי כסגולה לעצירת המחלה, נטמנו עם גופות היהודים דפי תורה בלואים. בנוסף, כך מספרים, נערכה חתונה בבית הקברות ממש בתקווה שהחגיגה תסיר את הקללה.

עיר מחול ומקצף הגלים.

שילוב של תיאור עובדתי, לכאורה, עם הגיגי המחבר באשר למשמעות ההגרה ולדרך קיומה מותירים בקורא רושם שלמחבר היו מקורות מידע טובים ואינטימיים שמהם למד את פרטי המעשה. ויס תיאר בזיכרונותיו את האירוע כמשמעותי מאוד, אך ההגרה כמעט לא הותירה משקע כלשהו בקרב משתתפים אחרים באירוע. סמילנסקי ודרויאנוב, לדוגמה, תיארו את ימיה הראשונים של

שווק העלייה, צילום: הרווי ספיר, מתוך: אתר פיקיוויקי

לאחד המקומות המרתיעים ביותר בעיר. על פי האגדה, יזמים שהעריכו את מצבו של מתחם העלייה וראו את הפוטנציאל הכלכלי הטמון בו קטעו את תוכניותיהם ברגע שהאגדה האורבנית הגיעה לאוזניהם. הנכון הסיפור? כפי הנראה - לא. שכן פרויקט "שווק עלייה" יצא לדרך, חולדות לא הציפו את העיר, ואנשים כבר החלו לאכלס את הדירות.

ב-כ' בניסן תרס"ט, 11 באפריל 1909, בחמישי בחול המועד פסח (יום ראשון בשבוע), נאספו חברי אגודת 'אחוזת בית' על נשותיהם וטפיהם ואתם אף כמה סקרנים ובטלנים, 'על ראש גבעה אחת', להגדיל את המגרשים המיועדים לבניית שכונת 'אחוזת-בית', ליבתה של תל-אביב. עקיבא אריה וייס, מראשי האגודה, הטריח את עצמו בבוקרו של אותו יום אל שפת ימה של יפו וליקט שישיים צדפים לבנים ושישיים צדפים אפורים. על הצדפים הלבנים רשם את שמות החברים ועל הצדפים האפורים את מספרי המגרשים.¹

תל אביב, וסיפור ההגרה נעדר מתיאוריהם. אז האם אכן התקיימה ההגרה בצורה ססגונית כפי שתוארה אותה שלמה שבא?

חוקרת תולדות העיר תל אביב שולה וידריך טענה כי הצילום המפורסם של ההגרה, שצילם סוסקין, אינו מ-1909 (שנת ההגרה), אלא מאספה מוקדמת יותר של אחוזת בית. להגרה, לטענתה, הגיעו רק 41 אנשים, ואילו בצילום מופיעים כ-160 אנשים. הערעור על אמינות הצילום הביא גם לתהייה בנוגע לתיאור מעמד ההגרה עצמו.

האם נדבק בסיפור המתאר אדם שבחזונו ראה את תל אביב כשער לארץ ישראל ושהשכים קום לאסוף צדפים בצבעים שונים או שנערער על גודלו של האירוע ועל ססגוניותו? אגדות אורבניות רבות נקשרו בעיר תל אביב. את חלקן אפשר להפריך, אחרות ממשיכות ללוות את העיר. אנו, קהל השומעים, יכולים להחליט אם להתחבר לעובדות היבשות או למיתוס שהתפתח סביבן.

הגרת המגרשים, צילום: אברהם סוסקין, מתוך: אתר ויקיפדיה

¹ שבא, שלמה (1989). עיר קמה, תל-אביב, עמ' 60.

תל אביב ומשטרת תל אביב - חירות בשלושה צעדים

רב נגד מגדיש אליעזר*

שוטרת ברחוב נחלת בנימין, מול הבניין שבפינת רחוב מונטיפיורי, צילום: מתוך אתר פיקיוויקי

שיבת יהודים לארצם. תנועה זו התגברה בימי המנדט הבריטי, שכבש את הארץ מידי העות'מאניים בתחילת המאה ה-20.

לא הייתה זו שיבה ראשונה של יהודים לארץ ישראל. בכל הדורות, ערגו יהודים לחזור לארצם ובכל דור דור הייתה עליית יהודים לארץ ישראל. אבל הפעם זה היה שונה, הפעם רצו היהודים להקים מחדש את מדינתם. הם רצו להגיע אל הארץ המובטחת ולכונן בה מדינה עצמאית לעם היהודי.

העולים לארץ הקימו מושבות חדשות, הרחיבו ערים קיימות, סללו כבישים, הקימו מפעלים. האוכלוסייה גדלה, והארץ החלה לשנות את פניה. כל אלו היו צעדים בדרך לחירות המיוחלת - להיות עם חופשי בארצנו.

אחד מסממני החירות המובהקים של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל בעת החדשה היה הקמתה של העיר תל אביב. הרעיון של הקמת העיר החל לקרום עור וגידים בשנת 1906, ובשנת 1909 הונחה אבן הפינה, נערכה הגרלת מגרשים ונסללו ביניהם חמישה רחובות חדשים. בתחילה הייתה תל

חג הפסח מתקרב. שם נוסף של חג הפסח הוא חג החירות. חירות על שום מה? על שום יציאת עם של עבדים לאחר ארבע מאות שנות עבדות למסע במדבר שבסופו יגיע לארץ המובטחת. כאלף שנים מטלטלות חי העם בארצו לאחר הגעתו אליה. באלף שנים אלו הנהיגו אותו שופטים, נביאים ומלכים, הוא חווה מלחמות אחים ומלחמות רבות כנגד אויבים מבחוץ ולבסוף יצא לגלות ראשונה.

העם התעשת, חזר לארצו, והסיפור שוב חזר על עצמו: מלחמות (הפעם בלי הנהגת שופטים), שלטון של מלכים (לעיתים שופטים), בני העם היהודי ולעיתים מהעם הכובש) וגלות נוספת, הפעם ארוכה הרבה יותר - גלות בת כמעט אלפיים שנה.

בשלהי המאה ה-19, עת שלטו בארץ העות'מאניים, החלה תנועה חזקה של

* מורה דרך מוסמך ומדריך בכיר בבית מורשת משטרת ישראל.

שמה לתל אביב, ולהכריז עליה כמועצה עירונית נפרדת. הנציב הבריטי נענה בחיוב, ותל אביב וכמה שכונות יהודיות נוספות הוכרזו כמועצה עירונית נפרדת. היה זה צעד ראשון לחירות.

12 יום לאחר מכן, פנה ראש הוועד, לימים ראש העיר הראשון, מר מאיר דיזנגוף לנציב הבריטי בבקשה נוספת: להקים במועצה משטרה עירונית משלה. תשובתו של הנציב הייתה חיובית ומהירה, וכבר ב-21 במאי 1921, התבקשה המועצה לאשר תקציב למשטרה. בזמן קצר גויס מפקד למשטרה, בחור צעיר ונמרץ בן 21 - חיים הלפרין שמו. הלפרין גייס 23 שוטרים מקרב משוחררי הגדודים העבריים, ואימוני המשטרה יצאו לדרך. חברי המועצה החליטו איך ייראו המדים של משטרת המועצה, והבריטים סיפקו שני כלי נשק. אפילו שם ניתן למשטרה: מעת"א - משטרת עיריית תל אביב. זה היה הצעד השני בדרך לחירות.

לאחר תקופת אימונים קצרה ולאחר שהתקיים מסדר חגיגי, חולקו השוטרים לשלוש קבוצות והוצבו בשלוש תחנות: תחנה ראשית ברחוב לילינבלום, סמוך לקולנוע עדן; תחנה שנייה ברחוב ברנט, בשכונת נווה שלום; תחנה שלישית בצריף על חוף הים, בקצה המערבי של רחוב אלנבי.

בימים הראשונים, עסקה המשטרה בעיקר באכיפת החובה שהוטלה על עגלונים להדליק פנסי גז בקדמת העגלה. עם הזמן נוספו משימות. אחת מהן הייתה משימה של הצלת חיים ייחודית. בעיר היו הרבה עולים חדשים בודדים. במצוקתם, קצו חלקם בנפשם והיו מטביעים

צילום: מורשת משטרת ישראל

אביב עוד שכונה, אחת מכמה שכונות שיצאו מהעיר יפו. השכונה נקראה "אחוזת בית", ומהר מאוד הייתה לשכונה מובילה ובולטת בשכונות היהודיות של יפו.

במאי 1921, פרצו ביפו מאורעות ובמהלכם נרצחו 46 יהודים ומאות נפצעו. בעקבות המאורעות, החליט ועד השכונה לפנות לנציב הבריטי ולבקש ממנו להפריד רשויות: להוציא מיפו את אחוזת בית, שכבר שינתה את

צילום: מורשת משטרת ישראל

משימות המשטרה הלכו והתרבו, וכשנתיים לאחר הקמתה נכתב דוח על תפקודה ובו הובעה שביעות רצון רבה, בעיקר בעניין האכיפה שנעשתה כדי למנוע את התפשטות מגפת הדבר שהייתה בארץ בשנת 1922.

צעד שלישי לחירות היה הסכמתם של הבריטים להקים בעיר בית משפט. לבית המשפט מונו שלושה שופטים יהודים, ומהר מאוד מלאו ידיהם עבודה והם נזקקו לשופט רביעי. מי התמנה לשופט הרביעי? דיזינגוף, שעמד בראש הוועד ושלמעשה היה מעסיקו של מפקד המשטרה המקומית, התמנה לשופט הרביעי. הפרדת רשויות? לא בעירו של דיזינגוף.

בתאריך ה' באייר תש"ח, זכתה תל אביב שהכרזת המדינה נערכה בה - ביטוי ראשון, אחד מיני רבים, לעצמאות המדינה שלנו. העיר תל אביב נחשבת לעיר העברית הראשונה ולפורצת דרך בתחומים רבים ומגוונים. היום, משטרת תל אביב היא מחוז אחד משבעה מחוזות המשטרה, והשירות בה מאתגר ומורכב במיוחד.

חג חירות שמח.

העולים לארץ הקימו מושבות חדשות, הרחיבו ערים קיימות, סללו כבישים, הקימו מפעלים. האוכלוסייה גדלה, והארץ החלה לשנות את פניה. כל אלו היו צעדים בדרך לחירות המיוחלת - להיות עם חופשי בארצנו

עצמם בים. השוטרים היו מסיירים לאורך החוף במטרה לאתר אנשים אלה ולהצילם. משימה נוספת הייתה ליווי של אישים חשובים אשר הגיעו לעיר. לצורך כך, שכרה המשטרה סוסים ועגלות מהקבלן שפינה את אשפת העיר.

מדוחות שונים עולה כי אזרחי תל אביב לא היו ממושמעים במיוחד וכי בראש מפרי הסדר עמד לא פחות מראש הוועד, מאיר דיזינגוף. למר דיזינגוף נרשמו כמה דוחות, בין היתר על כך שרכב על סוסתו בגינה הציבורית וכן על רחצה בעירום בחוף הים...

צילום: מורשת משטרת ישראל

המערכה על יפו - פריצת הדרך לחירות

יעל הלוי וילנה אבזגאוז*

מוזיאון האצ"ל בתש"ח

עמדות ירי במנשייה, שהייתה שכונה בחלקה הצפוני של יפו. תל אביב, בעיקר שכונותיה הדרומיות, הייתה נתונה להתקפות דמים בלתי פוסקות לאורך קו העימות. כלי רכב הותקפו ממארבים, הוקמו עמדות הגנה מפני ירי צלפים ערביים שהתמקמו על גגות המבנים הגבוהים ועל צריח מסגד חסן בק וגרמו לפגיעה בכאלף תושבי תל אביב ולמות 156 מהם. אלפי יהודים נטשו את בתיהם לאורך קו העימות ומצאו מסתור בגנים ציבוריים, בגני ילדים ובבתי ספר.

תוכנית החלוקה מכ"ט בנובמבר 1947 קבעה כי יפו תהיה בתחומה של המדינה הערבית. אך האצ"ל ראה בעצם קיום מובלעת ערבית בלב המדינה היהודית אבן נגף לקיומה של המדינה וסכנה מיידית לתושבי תל אביב, בת ים וחולון. בנוסף, עלה חשש כבד מפלישת כוחות מצריים דרך נמל יפו עם עזיבת הבריטים ומשימוש בנמל כבסיס מצרי לפעולה ימית ויבשתית. מסיבות אלה, החליטה מפקדת האצ"ל לצאת למערכה על יפו ולהגנת תל אביב וסביבותיה.

הייתה זו המערכה הגדולה ביותר שניהל האצ"ל, וקדמו לה הכנות רבות: ייצור ורכש מוגברים של אמצעי לחימה, איסוף מידע מודיעיני וארגון השירות הרפואי - שכלל הכשרת בית החולים הנטוש ליולדות "פרויד" לבית חולים צבאי, הכנת צוותי עזרה ראשונה והכנת מלאי תרופות.

"אנו יוצאים לכבוש את יפו. אנו יוצאים לאחד הקרבות המכריעים במערכה על עצמאות ישראל. במילים אלו, פנה מנחם בגין, מפקד האצ"ל, ללוחמי הארגון הצבאי הלאומי ערב היציאה לקרב שהחל ביום ראשון של חול המועד פסח תש"ח, ביום ראשון, 25 באפריל 1948..."

בגין קרא ללוחמים לדבוק במשימה, לחסוך בתחמושת, לקלוע היטב, לא לחמול על אויב "שאינו יודע רחמים כלפי בני עמנו", אך עם זאת הורה מפורשות: "חמלו על נשים וילדים. מי שמרים ידו לכניעה, את נפשו הציל. שבוי הוא בידכם. אל תפגעו בו."

ערב הקמת המדינה וסיום המנדט הבריטי, היה מצבו הביטחוני של היישוב היהודי קשה. מרבית הכבישים בארץ נשלטו בידי כוחות ערביים, הנסיעה בכבישים המובילים מתל אביב לשאר חלקי הארץ הייתה בחזקת סכנת נפשות, יישובים רבים היו מנותקים זה מזה, והעיר ירושלים הייתה נתונה במצור.

החל מפרוץ מלחמת העצמאות, תמכו כוחות ערביים סדירים בכנופיות הערביות שהקימו

*חברות צוות מוזיאון אצ"ל בתש"ח.

בגין קרא ללוחמים לדבוק
במשימה, לחסוך בתחמושת,
לקלוע היטב, לא לחמול על
אויב "שאינו יודע רחמים כלפי
בני עמנו", אך עם זאת הורה
מפורשות: "חמלו על נשים
וילדים. מי שמרים ידו לכניעה,
את נפשו הציל. שבוי הוא בידכם.
אל תפגעו בו

העמדות הערביות. שינוי טקטי זה אפשר ללוחמים להשתלט על עמדות האויב בשעות ספורות. השיטה הוכיחה את עצמה, וחל מפנה בחזית הלחימה.

בשלב זה, התערבו הבריטים שעדיין היו ביפו בלחימה ושלחו כוחות שריון. בתגובה לכך, הוחלט לפוצץ בתים גדולים שהיו ריקים מיושביהם ולחסום רחובות וסמטות. כך התגברו הלוחמים על האש הכבדה, כבשו את העמדות העיקריות וחסמו את התקדמות השריון הבריטי. מהלך זה הובילם אל חוף הים, ביום השלישי למערכה, ולכיבוש מנשייה ב-28 באפריל.

לאחר נפילת מנשייה, פתחה ה"הגנה" במבצע "חמץ", שמטרתו כיבוש כפרים ערביים מדרום מזרח ליפו כדי לנתק את העיר מעורק החיים המזין אותה ובכך להכניע אותה.

כוחות ערביים מ"צבא הצלה" הגיעו לתל-א-ריש (היום: תל גיבורים - חולון), תקפו את כוחות ההגנה והסבו להם אבדות כבדות. חיילי ה"הגנה" הסתייעו במבצע "חמץ" במרגמות האצ"ל. הכיתור של כוחות ה"הגנה" מדרום מזרח ופריצת קווי ההגנה מצפון בידי האצ"ל הכניעו את הכוח הערבי.

מחיר המערכה היה כבד. 41 לוחמי אצ"ל נהרגו, רובם מאש הבריטים. כעת עברה המערכה לשלב דיפלומטי, והחל להתנהל משא ומתן עם הבריטים בתיווכו של ישראל רוקח, ראש עיריית תל אביב. הדרישה של הבריטים הייתה למסור את מנשייה לידיהם או לידי הערבים, אך בעקבות התיווך של ישראל רוקח, סוכם לבסוף שהאצ"ל ימסור את השליטה על מנשייה לידי ה"הגנה".

ביום ד' באייר תש"ח, 13 במאי 1948, יממה לפני ההכרזה על הקמת המדינה, נכנעה יפו ללא תנאי. על הסכם הכניעה חתמו חברי ועדת החירום של ערביי יפו ומפקד ה"הגנה" במחוז תל אביב.

ארגון האצ"ל, שזה עתה עלה מקיום מחתרתי ללחימה

אנדרטה לזכר נופלי האצ"ל, צילום: ד"ר אבישי טייכר מתוך אתר פיקיוויק

המערכה נפתחה בהרעשה כבדה של שתי מרגמות 3 (אינטש) שהוצבו במפקדה הקדמית, בבית ספר אליאנס (היום מרכז סוזן דלל). ההרעשה על יפו גרמה לשיתוק החיים בעיר הערבית הגדולה ולבריחה של תושבים. לאחר זמן קצר, יצאו שתי פלוגות אצ"ל לעבר יעדים שנקבעו מראש: האחת לעבר תחנת הרכבת ביפו, והשנייה לכיוון חוף הים.

כוח הפריצה מנה כ-600 לוחמים, מצוידים בעשרות כלי רכב ובאמצעי לחימה דלים: 35 מקלעי ברן, 2,000 רימוני יד, 2 מטולי פיאט נ"ט (עם 4 פצצות בלבד), 4 משוריינים, נשק קל וכמות ניכרת של בקבוקי מולוטוב ושל מוקשים. על הפעולה פיקד קצין המבצעים של האצ"ל, עמיחי פאגלין - "גידי". השלב הראשון של הקרב כלל את כיבוש מנשייה ואת ניתוקה מיפו. ביומיים הראשונים, ספג האצ"ל אבדות כבדות. ההתקפה נכשלה, וקו ההגנה הערבי לא נפרץ בגלל יתרון כוח האויב ואיכות נשקו. לקראת היום השלישי, יום פאגלין שיטת קרב שונה, שנועדה להגן על הלוחמים מידי הצלפים בשטח הפתוח ולהקל את הפריצה בשטח הבנוי. הוחלט על צמצום הכוח הלוחם ועל פריצת מנהרה בין קירות הבתים שבקו החזית אל

יפו, שהתרחשה בחול המועד פסח לפני 75 שנה. בסיור מוצג גבול תל-אביב יפו ושכונות נווה צדק ונווה שלום, שגבולו בשכונה היפואית מנשייה (כיום נווה צדק). נקודת המוצא לסיור היא מרכז סוזן דלל - בעבר בית ספר אליאנס. שם מוצב שלט המלמד כי המבנה שימש את המטה העליון של האצ"ל במערכה על יפו במלחמת השחרור. משם נלך ברחוב באר יעקב, נפנה ימינה לרחוב וולוז'ין ונלך בו עד פינת רחוב המרד. נפנה שמאלה לגינה קהילתית ונתקדם עד מתחם התחנה. בהמשך, נחצה את פארק צירלס קלור ונלך עד

משוריין האצ"ל במערכה על יפו, באדיבות: מכון ז'בוטינסקי

למוזיאון האצ"ל בתש"ח, ל"בית גידי" שע"ש עמיחי פאגלין, ונבקר במוזיאון.

גלויה, הוכיח שהוא ארגון צבאי לכל דבר: הראה כושר לחימה, עמידות מול אויב חזק ממנו ומוסר לחימה גבוה. לוחמי האצ"ל הניפו את דגל הלאום מעל צריח מסגד חסן בק, המקום שהטיל מורא על תושבי תל אביב.

על המוזיאון

בשנת 1900, הוקם המבנה שבו שוכן כיום המוזיאון. את המבנה הקים איש עסקים יהודי ממוצא מזרח אירופי. לאחר מותו, עבר הבית לבעלות ערבית והושכר לצורכי מגורים, מסחר ותעשייה. בקרבת הבית, היה המעוז הערבי האחרון שנפל בידי האצ"ל בקרב על שכונת מנשייה. בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת, בעת פינוי הריסות השכונה, קיבלה עמותת האצ"ל אישור מעיריית תל אביב-יפו להקים יד הנצחה וזיכרון ל-41 הלוחמים שנפלו במערכה על יפו. האדריכלים אמנון ודני שוורץ ואמנון ניב שחזרו חלק ממבנה האבן המקורי ושילבו בו זכוכית שחורה, המדגישה את יופיו של הבניין הישן. בשנת 1983, עם סיום עבודות השימור והבנייה, נפתח המוזיאון לקהל הרחב. בשנת 1987, זכה הבניין בפרס רוקח למפעלי הנדסה. באותה שנה עבר מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין ("גידי") ליחידת המוזיאונים במשרד הביטחון.

פעילות לתלמידים: סיור עצמאי באזור המערכה על יפו (25 דק') ולאחר מכן ביקור במוזיאון (כשעה).

כשהטבע נעור לחיים וכשחג החירות בפתח, זהו מועד מתאים לסיור בעקבות לוחמי האצ"ל במערכה לשחרור

תוכנית החלוקה מכ"ט בנובמבר 1947 קבעה כי יפו תהיה בתחומה של המדינה הערבית. אך האצ"ל ראה בעצם קיום מובלעת ערבית בלב המדינה היהודית אבן נגף לקיומה של המדינה וסכנה מיידית לתושבי תל אביב, בת ים וחולון

שלט האצ"ל במרכז סוזן דלל. צילום: יעל הלוי.

מוקדי עניין להרחבה: נמל יפו, מתחם התחנה, גן הכובשים והאנדרטה לזכר כובשי יפו, כיכר השעון ביפו.

מעלה אתגר הר ציון

אל"מ (מיל') טל בראון*

הנצחה וזיכרון

מנופיו המרשימים, המשקיפים אל בקעת הירדן: מזרימת נחל יששכר טרם תתחילו בטיפוס במעלה ההר, מהפריחה היפהפייה ומהצמחייה המוריקה, מהצבאים ומיתר בעלי החיים המשוטטים בסביבה, וכמובן ממזג האוויר הנוח בדרך כלל בעונה זו.

ייחודו של המסלול אינו רק בנופיו המרשימים ובמסלולו המאתגר - בין תבחרו לעשותו בעלייה בין בירידה בין בג'יפ 4x4 - כי אם בתוכן הערכי המלווה אותו לכל אורכו, המבטא את רוחו מאיר הר ציון ז"ל.

צעידה קבוצתית משותפת, לצד משפחה וחברים או תלמידים וחניכים, מאפשרת עצירות מתוכננות בכל אחת מעשר התחנות המוצבות לאורך המסלול כדי לנוח קמעא, לשנות ולהסדיר דופק ונשימה וכדי לקרוא את המסרים ולדון בהם. זהו חלק מתהליך משמעותי שחווה כל משתתף בדרכו לפסגה - פסגת ההר או פסגתו האישית.

כדי להתכונן היטב למסלול ההליכה, לדיונים ולאתגר הפיזי, המחשבתי והרוחני שבו, מומלץ להצטייד מבעוד מועד בחוברת ההדרכה, הקשיחה או הדיגיטלית, שהוציאה העמותה, להעמיק בתכניה הממוקדים ובעצותיה הטובות ליוצאים לדרך. החוברת כוללת את מפת

המסלול ופרטים חשובים על אודותיו, מערך הדרכה תמציתי ומקצועי המחולק לתחנות מומלצות לעצירה לאורך המסלול, רקע על אודות מאיר הר ציון, על יחידה 101, על אחוזת שושנה ועוד.

המסלול מתחיל בחניון הנמצא מזרחית לנחל יששכר, סמוך לחוות דושן ולכביש 90, ומסתיים בחורשת ה-101 שניטעה סמוך לחלקת הקבר של מאיר הר ציון, בקברת אחוזת שושנה שברמת כוכב.

סימון שבילים ילווה את הצועדים לכל אורך המסלול. תחילה יהיה זה סימון בצבע כחול, בקטע הנוח והקליל יחסית להליכה, לאחריו יש לפנות לסימון השבילים הירוק (שביל 3404), שיוביל את הצועדים למעלה אתגר הר ציון, שכשמו כן הוא: מאתגר בעלייתו התלולה עד לחיבורו לשביל המעיינות המסומן בצבע אדום.

לאורך המסלול, כבר מראשיתו בחניון המבואה, מוצבות אבני דרך - סלעים גדולים שחוקקים בהם משפטים, שורות משיר, פסוקים וקטעים קצרים שחלקם לקוחים מפרקי יומנו של הר ציון. לכל משפט, פסוק ומילה משמעות עמוקה וקשר ישיר לדמותו של מאיר הר ציון,

מעלה אתגר הר ציון, אבן הדרך בתחילת המסלול, צילום: טל בראון

למעלה אתגר הר ציון נחשפתי זמן קצר טרם חניכתי הרשמית, במהלך סדרת הסיורים "מסעותי עם ה-101" של בית ספר שדה כפר עציון, בהדרכתם של בנימין טרופר ושל לוחם ה-101 דוד בן עוזיאל, הידוע בכינויו "טרזן".

מעלה אתגר הר ציון הוקם ביוזמת "העמותה להנצחת מאיר הר ציון ופועלו". אין זה מסלול טיול רגיל, כי אם סוג של מסע פיזי ורוחני אל מקורות העוצמה הפנימיים המניעים את האדם לצלוח אתגרים הניצבים בפניו במעלה חייו. שם המסלול מרמז על אישיותו יוצאת הדופן של הלוחם והסייר האגדי מאיר הר ציון ז"ל, המונצחת באבני הדרך המוצבות לאורך נתיבו מעורר ההשראה.

אורך המסלול 8.6 ק"מ, ויש בו הפרש גבהים של 480 מטר. המסלול משלב אתגרים פיזיים לצד חומרים למחשבה שהצועדים בעלייה מעמיקים בהם, בעיקר אלו המעוניינים לעבור תהליך משמעותי ובלתי נשכח. כדי להפיק את המרב מהמסלול, מומלץ לצעוד בו לקראת סוף החורף ועם תחילת האביב. זאת כדי ליהנות

לדרכו ולפועלו כאדם, כלוחם וכמפקד, כחקלאי, כאיש אדמה וכאוהב הארץ בכל רמ"ח איבריו. לפיכך, מומלץ לעצור בכל תחנה, להקדיש כמה דקות לקריאה נינוחה ולדיון במסרים המרכזיים ובמשמעותם לנו כפרטים וכחברה.

**כל משפט מציע נקודה למחשבה
והוא גם מקור השראה ועידוד
לצועדים, במיוחד במקטעי
השביל המתגרים. כך הוא הדבר
באבן הדרך הממוקמת בשליש
העליון של המעלה המתגרה,
שבה חקוק ציטוט משיר של הרב
קוק: "בן אדם עלה למעלה עלה"**

מקריים, כמובן, ונועדו לעודד את המטפסים במעלה ההר במקטע המצריך מאמץ ניכר. המסר שהצועדים יכולים להתחבר אליו בשלב זה הוא פשוט וקל להבנה: הכול בראש. זוהי קריאת עידוד המכוונת גם לצועדים שתשו כוחותיהם, לכאורה. קריאה זו ממחישה את גדלות הרוח ואת כוח הרצון להמשיך ולטפס, להתגבר על מכשולים ולהגשים את המטרות שהמטפסים הציבו לעצמם בחיים נוכח כל האתגרים.

קברו של מאיר הר ציון צילום: זאב שטיין, מתוך אתר פיקיוויקי

אבן דרך במעלה המסלול, צילום: טל בראון

ככל שמתקדמים במסלול, כך האתגר משמעותי יותר, ועימו גוברות הציפייה והסקרנות לקראת המסר הבא שנמצא חקוק בסלע. כל משפט מציע נקודה למחשבה והוא גם מקור השראה ועידוד לצועדים, במיוחד במקטעי השביל המתגרים. כך הוא הדבר באבן הדרך הממוקמת בשליש העליון של המעלה המתגרה, שבה חקוק ציטוט משיר של הרב קוק: "בן אדם עלה למעלה עלה". מיקומה של אבן הדרך ובחירת הציטוט אינם

בכל תחנה בדרך, בין במעלה האתגרי ובין במישור היחסי של רמת כוכב, עת צועדים אל חלקת הקבר ואל חורשת ה-101, אפשר לשלב קטעים וסיפורים על אודות מאיר הר ציון בנוסף לסקירה ההיסטורית והגיאוגרפית המתבקשת. לדוגמה, בנקודה הצופה לעבר בקעת הירדן, הנקראת "אבן דרך אורד וינגייט", אפשר ללמוד פרק מוחשי בגיאוגרפיה של השבר הסורי-אפריקני, להמשיך בסקירה היסטורית על צינור הנפט מעיראק לחיפה, על המרד הערבי באזור ועל פעולותיו של ה"ידיד" - הקצין הבריטי אורד צ'ארלס וינגייט, שהקים בשנת 1938 את פלגות הלילה המיוחדות וסייע רבות לכוח המגן העברי בהגנת היישוב טרם הכרזת העצמאות. וינגייט היה מקור ההשראה להקמת יחידה 101 המיתולוגית בשנת 1953 ולתורת הלחימה הצה"לית, השרירה וקיימת עד ימינו אנו.

לסיכום, אם אתם חובבי מורשת, טבע ואתגרים, נצלו את עונת הפריחה ואת מזג האוויר הנוח כדי לצאת עם תלמידים, חניכים, חברים ומשפחה לאחד משביליה היפים של הארץ: מעלה אתגר הר ציון.

[סרטון למערך ההדרכה](#)

[סרטון שביל הר ציון](#)

ייחודו של המסלול אינו רק בנופיו המרשימים ובמסלולו המאתגר - בין תבחרו לעשותו בעלייה בין בירידה בין בגי'פ 4x4 - כי אם בתוכן הערכי המלווה אותו לכל אורכו, המבטא את רוחו של הלוחם והסייר האגדי מאיר הר ציון ז"ל.

צעידה קבוצתית משותפת, לצד משפחה וחברים או תלמידים וחניכים, מאפשרת עצירות מתוכננות בכל אחת מעשר התחנות המוצבות לאורך המסלול כדי לנוח קמעא, לשנות ולהסדיר דופק ונשימה וכדי לקרוא את המסרים ולדון בהם. זהו חלק מתהליך משמעותי שחווה כל משתתף בדרכו לפסגה - פסגת ההר או פסגתו האישית.

סכמת המסלול בקירוב. יש להצטייד במפת סימון שבילים או בחוברת מטעם העמותה. אין להסתמך על השרטוט הנ"ל.

מרדף ואדי שובש - נחל בזק

אריאל וייס*

ד"ר זמורה

לאחר מלחמת ששת הימים, החלה תקופה של חדירות מחבלים אשר חצו את נהר הירדן, ניסו להגיע לכפרים הערביים בגב ההר, ביהודה ובשומרון, ומשם לצאת ולבצע פיגועי טרור ברחבי מדינת ישראל. חבל הארץ שבין נהר הירדן לכפרים שבגב ההר נודע בשם "ארץ המרדפים".

האלוף רחבעם זאבי, גנדי, אז מפקד פיקוד מרכז, ורפאל איתן, רפול, אז מפקד חטיבת הבקעה, התמקדו בפיתוח שיטת לחימה ייחודית בניסיון לתפוס את המחבלים החודרים - מרדף. בכל בוקר ובכל ערב, נערך סיור בשביל טשטוש הסמוך לגדר הצמודה לנהר הירדן. אם זיהה הגעש עקבות חדירה, החל מרדף והוקפצו כוחות במסוקים לפתחי הוואדיות שבשומרון במטרה לתפוס את המחבלים בטרם יצליחו לחבור לכפרים הערביים שביהודה ושומרון ולהיטמע בהם.

במרדפים, בלט מיקומם של המפקדים בראש הכוח. רבים מההרוגים היו מקרב המפקדים. במרדף המערה, מרדף מפורסם באזור פצאל דהיום, נהרגו מפקד חטיבת הבקעה אריק רגב והקמבי"צ שלו גדי מנלה.

איזור ההתקלות, צילום: אריאל וייס

ב-19 בספטמבר 1968, שבועות מספר לאחר מרדף המערה, זיהה געש סיור של יחידת חרוב עקבות חדירה מזרחית לַבְרֶדְלָה (כפר הממוקם 14 ק"מ דרומית לבית שאן, על כביש הבקעה), באזור מעברת הירדן

מעובד מתוך גוגל מפות

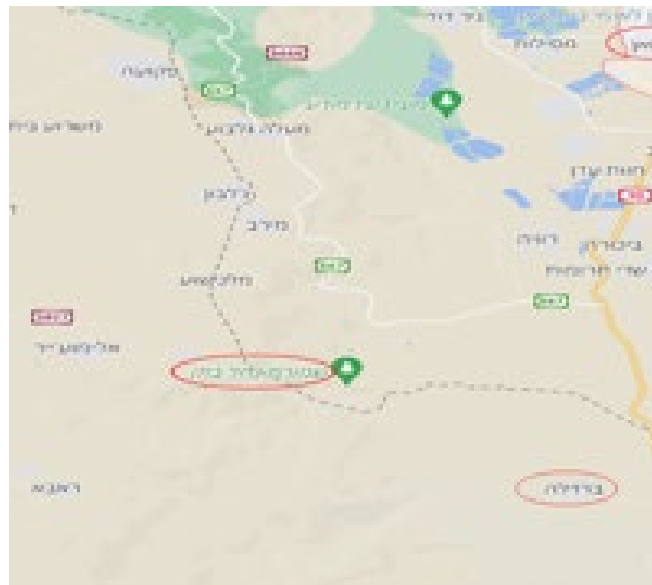
*חבר מטה אגף של"ח וידיעת הארץ וקצין מורשת במילואים.

»
**בפתח הוואדי, פגשו החיילים
 כמה בדואים מקומיים. אלו טענו
 ואף נשבעו כי לא ראו איש.
 חיילי צה"ל לא האמינו להם
 והמשיכו במרדף. בתחילת הוואדי
 זיהו החיילים מבנה, התקרבו
 אליו בסריקה ומצאו אותו ריק.
 בהמשך, זיהה הכוח מבנה נוסף,
 ואחד החיילים צעק: "ראיתי דמות
 בחלון הבית". סטמפלה לא אישר
 לפתוח באש מאחר שחשש מיירי
 דו צדדי, והכוח המשיך בסריקות
 לכיוון המבנה.**

אום צוץ. הכוחות החלו במרדף לפי העקבות. למרדף הוזעק כוח מגדוד הנחל המוצנח בפיקודו של סא"ל משה פלס, סטמפלה, כוח מיחידת חרוב וחפ"ק מח"ט הבקעה. סטמפלה הלך בראש, כדרכו. המג"ד סטמפלה היה מטובי לוחמי חטיבת הצנחנים, בעל עיטור העוז על חלקו במבצע אלקיים בחאן יונס. הוא השתתף בשחרור ירושלים במלחמת ששת הימים כסגן מפקד חטיבת הצנחנים של מוטה גור והיה בין מניפי הדגל על הכותל המערבי. כן השתתף בקרבות ובמרדפים רבים.

סא"ל משה פלס-סטמפלה

«
 המרדף החל בשעות הבוקר המוקדמות ונמשך זמן רב, עד שעות אחר הצהריים. החום, בהתאמה לתאריך ולמיקום הגיאוגרפי, היה כבד מאוד, אוכל לא בא לפיות הלוחמים מהבוקר, ובגדיהם היו ספוגי זיעה.¹ בתחילת המרדף, הצטרפו טנקים לכוחות הרודפים, אולם משנכנסו הכוחות לוואדי שובש, נחל בוק, חזרו הטנקים לאחור משום שלא יכלו להתקדם בוואדי.²

בפתח הוואדי, פגשו החיילים כמה בדואים מקומיים. אלו טענו ואף נשבעו כי לא ראו איש. חיילי צה"ל לא האמינו להם והמשיכו במרדף. בתחילת הוואדי זיהו החיילים מבנה, התקרבו אליו בסריקה ומצאו אותו ריק. בהמשך, זיהה הכוח מבנה נוסף, ואחד החיילים צעק: "ראיתי דמות בחלון הבית". סטמפלה לא אישר לפתוח באש מאחר שחשש מיירי דו צדדי, והכוח המשיך בסריקות לכיוון המבנה. הכוח הגיע למרחק של כ-15 מ' מן המבנה. בשלב זה, נורקו רימונים ונורו צרורות מן הבית. הכוח תפס מחסה.

סטמפלה נפגע מרסיס של רימון, אולם מייד התעשת ונתן פקודת הסתערות. בקומם להסתער, חטף סטמפלה צרור בחזהו וצנח מת אל הקרקע. סגנו, רס"ן דורון מגור גכמן, לקח את הפיקוד והמשיך בהתארגנות להסתערות. במהלך ההתארגנות, חטף גם הוא צרור ברגל, והעורק הראשי בה נקרע. דורון איבד דם רב, אולם סירב להתפנות ודרש כי קודם יפנו את הפצועים האחרים. מותו של דורון נקבע במסוק בעת שפונה לבית החולים.

בתום התקרית, הבינו החיילים כי מבנה הבית היה כזה שכמעט לא התאפשר לפגוע ביושביו. רצפת הבית הייתה חפורה בתוך הקרקע בעומק של כחצי מטר, ומיקומו שלט על השלוחה משלושת צדדיה. בשלב זה, לקח את הפיקוד המ"פ סרן זאב צל. הוא הבין כי עליהם

בתמונה המצורפת למעלה), סיפר על שאמר לו סטמפלה בעת שתלו את הדגל על הכותל המערבי:⁶
סטמפלה אחז בי בזרועות הברזל שלו, מושך אותי אחורה, מסתיר את הדמעות בקסדה...

זימושו! אם הסבים שלי, אם סבי הסבים שלי... אם הם היו יכולים לדעת, שאני אגיע הנה לכותל המערבי בירושלים. צנחן, עם נעלי צנחנים, עם העוזי, אלף פעמים היו נותנים את נפשם רק כדי לדעת שאי פעם יגיע הרגע הזה". הוא מביט למטה, בחצר הכותל מחזיקים החברה שלנו שני ליגיונרים (שבויים), והוא סונט: "זה לא חשבון עם ליגיונרים ירדניים... זה חשבון עם החיילים הרומאים של טיטוס...". ואז במין שאגה עמומה מעומק נפשו הוא מוחך את זרועי "לעולם לא נעזוב פה יותר! לא נותר על המקום הזה לעולם! עד שנחזור אל מקום פדות נפשנו."

לזכרו של סטמפלה, כתב המשורר דן בירן - חברו הטוב ושותפו לפריצה לעיר העתיקה במלחמת ששת הימים - את השיר "שיר על רעי". השיר מבוסס על הקינה שנשא דוד בהיוודע לו על מות שאול ובנו יהונתן בקרב שהתרחש בהרי הגלבוע, באותו אזור שבו נפל גם סטמפלה.

משה פלס, סטמפלה.

באחד הבתים כותב בירן:

כמו גם שאול וכמו בנו יהונתן
להט האש של יום קשה
כך גם נפל בין תימרות העשן
על הגלבוע גם משה.

פזמון:

תבוא קללה על ראש ההר
על ראש ההר
טל התרומות לא ירד
גם לא מטר, גם לא מטר
על מות רעי הטוב.

הצעות לדיון

1. סוגיית מיקום המפקדים הבכירים בראש - דוגמה אישית לעומת סיכון רב.
2. דרך הטיפול בדואים שטענו כי לא ראו איש.

אתרים בסביבה

נחל תלכיד פירן בבקעה

עין סוכות

אתרי עמק המעינות

מסלולי הגלבוע

מעין הדגל (באזור משכיות)

להגיע למבנה מנקודה שולטת ולא נשלטת כפי שהם נמצאים עכשיו. צל הורה לאנשים לסגת אחור, ובאיגוף שמאלי להגיע לשטח שולט ולתפוס את הבית. במקביל, הזעיק צל מסוק לפנות את הפצועים. המסוק התקרב ליעד, ואז נורו לעברו צרורות רבים ואף פצצת נ"ט. אך כפסע היה בינה ובין המסוק וכמעט גרמה נזק רב בנפש ובציוד.

הצנחנים נסוגו לאחור בדילוגים ובזחילה, התכנסו למטה והחלו בטיפוס קשה לביצוע האיגוף. בהגיעם לנקודה השולטת על המבנה, ירו לעברו אש כבדה. רימון שנזרק לעבר המבנה חדר דרך החלון, פגע במטען נפץ של המחבלים ופוצצו. מעוצמת הפיצוץ, קרס הבית. הלוחמים הסתערו על הבית וכבשוהו. המבנה נמצא ריק. התברר כי במהלך האיגוף, המחבלים נסוגו מן הבית והסתתרו במערה סמוכה. הכוח המשיך בסריקה איטית וזהירה, ובסמוך לבית זיהה את המערה שבה הסתתרו המחבלים. הכוח קרא למחבלים להיכנע וכשלא נענה החל לירות לפתח המערה. לאחר מכת אש, הסתערו הלוחמים לתוך המערה והרגו שני מחבלים. שני מחבלים נוספים החלו להימלט לכיוון חורשה סמוכה. כוח צה"ל בפיקוד יהודה רשף, מח"ט הבקעה (התמנה לתפקידו לאחר מרדף שבו נהרג המח"ט הקודם, אריק רגב), הרג את שני המחבלים הללו. נותר מחבל חמישי. טייס מסוק שהטיס במסוקו את אלוף הפיקוד גנדי זיהה את המחבל. המחבל ירה לעבר המסוק, אולם נורה ונהרג.³

מסוקי צה"ל פינו את הפצועים ואת ההרוגים לבתי חולים. בפעולה נהרגו שישה לוחמי צה"ל: המג"ד סא"ל משה פלס (סטמפלה), הסמג"ד רס"ן דורון מנור גכמן, רב"ט עזרא אשר, טוראי עודד סגל, סמל שמאי שייביץ והגשש סמל מוחמד סעיד אל הייב. הלוחמים של סטמפלה, דורון ושמאי נערכו במשותף בקריית שאול - סא"ל, רס"ן וטוראי הובאו למנוחות בלווייה משותפת ונקברו זה לצד זה.⁴

רב"ט עזרא אשר, בן קבוצת יבנה, כלל לא היה אמור לצאת לפעילות. מפקדו כתב עליו: "בתחילה לא שובץ בכוח, אבל בלחימה נגד חוליית המרצחים התגלה בכל אומץ לבו ובכל כוחו, כלוחם עשוי לבלי חת."⁵

מוחמד הייב הספיק להילחם תחת פיקודו של יגאל אלון לפני קום המדינה. בשניים בספטמבר 1968 התגייס לצבא קבע בתור גשש. 17 יום בלבד הספיק לשרת בתפקידו עד שנהרג בקרב.

סטמפלה המג"ד היה דמות מיוחדת במינה ואהובה על פקודיו. יורם זמוש, תולה הדגל על הכותל (מופיע

³ זוהי גרסה אחת. לפי גרסה אחרת, גנדי דיווח על מיקום המחבל לכוחות בשטח ואלה הרגוהו.

⁴ הספרייה הלאומית של ישראל.

⁵ אתר יזכור.

⁶ סיפור מעשה בגדולתם של מקדשי ירושלים.

על קורבנות וגיבורים - מדוע נדחק סיפורם של "נידוני קהיר" הצידה

גדעון מיטשניק*

ביום רביעי, אחד בפברואר 2023, נערך בחלקת עולי הגרדום בהר הרצל טקס האזכרה השנתי ל"נידוני קהיר": ד"ר משה מרזוק ושמואל עזאר, חברי רשת ריגול שהוצאו להורג לפני 68 שנים בקהיר. בטקס השתתפו כ-250 איש, רובם תלמידים וכן נציגי המשפחות וקרן "קדושי קהיר".

מאמר זה הינו הצדעה לגיבורים ולקורבנות של "עסק הביש". הם כבר מזמן אינם אלמונים, אך חלק מהשאלות נותרו לא פתורות. בפרט השאלה מדוע איש לא קיבל על עצמו אחריות. כן נשאל כאן מדוע עוכבה הקמת החורשה לזכר "קדושי קהיר" ליד ירושלים במשך שנים רבות.

מהי פרשת "עסק הביש" ומיהם הגיבורים שהיו לקורבנות

לאחר סיום מלחמת העצמאות, בקיץ 1949, שלט חשש כבד בצמרת המדינית והביטחונית מפני סבב לחימה נוסף ביוזמת מדינות ערב בהובלת מצרים. שילוב של החששות עם פערים מודיעיניים בנוגע למצרים ומינויו של בנימין גיבלי לראש ממ"ן (מחלקת המודיעין הצבאי) ב-1949 הביא למהלך לא שגרתי ו"חסכוני"

קבלת פנים בבית נשיא המדינה, זלמן שזר, לפדויי השבי במצרים, מימין לשמאל: רוברט דסה, פיליפ נתנזון, מרסל ניניו, השליש הצבאי של הנשיא, זלמן שזר, מתוך: אתר ויקיפדיה

שיזום המודיעין הצבאי: להקים במצרים רשת ריגול של צעירים יהודים במקום לשלוח לוחמי סתר מישראל. את חברי הרשת גייס אברהם דר, איש יחידה 131 של אמ"ן, שהגיע למצרים בסיפור כיסוי. במהלך 1951-1952, גייס דר שבעה צעירים וצעירה אחת והקים שני תאי ריגול, בקהיר ובאלכסנדריה. מטרת הרשת הייתה לאסוף מידע, להכין דירות מסתור ולבצע לוחמה פסיכולוגית בעת מלחמה.

לאחר שדר השלים את משימתו וחזר לארץ, נותרו חברי הרשת ללא מפקד. מאוחר יותר, הגיעו חלק קטן מחברי הרשת לארץ לסבב אימונים קצר וחפוז בבסיס האימונים של יחידה 131, שכלל גם עיסוק בכתב סתר, בחבלה ובקשר. כבר אז היו שהתריעו על רמת ההכשרה של חברי הרשת ועל המסוכנות שבהפעלה ללא הכשרה מתאימה, אך אזהרותיהם לא נשמעו. כל המהלך התבצע ללא שיתוף המוסד, על אף שהפעלת סוכנים בארץ יעד היא בתחום אחריותו.

בהיעדר מפקד, הוטל על לוחם הסתר של יחידה 131, מכס מאיר בינט, שנשלח למצרים למשימה אחרת של איסוף מודיעין צבאי ומדיני, לשמש איש קשר לרשת, לפקח על חבריה ולהעביר להם כספים והוראות. זאת בניגוד לכללי המידור הבסיסיים הנהוגים בהפעלת

*סא"ל במיל', מרצה, לוחם וחוקר מורשת, לשעבר רע"ן ההיסטוריה והמורשת באמ"ן

היה חלק מהרשת) התאבד ב-21 בדצמבר 1954, לילה לפני שעמד לעלות להעיד. במסגרת גזרי הדין, שניתנו ב-28 בינואר 1955, נידונו ד"ר משה מרזוק והמהנדס שמואל עזר למיתה. השניים נתלו ב-31 בינואר 1955. על שאר ששת חברי הרשת נגזרו עונשי מאסר שונים ועבודת פרך.

משה מרזוק, מתוך: ויקיפדיה; שמואל עזר, מתוך: ויקיפדיה

מעבר לתנאים הקשים בכלא ולהשפלות שעברו "אסירי ציון במצרים", חשו חברי הרשת שמדינת ישראל, שגייסה אותם, נטשה אותם ואת משפחותיהם, סיכנה אותם והביאה למפנה הטרגי בחייהם ובחיי בני משפחותיהם.

"עסק הביש" גרם לשרשרת התפטרויות והדחות של ראש אמ"ן, גיבלי, ושר הביטחון, פנחס לבון, לחזרתו של בן גוריון מהמדבר בראשית 1955, ובהמשך להתפטרותו ב-1963. שבע ועדות חקירה ובדיקה הוקמו, פנימיות וחיצוניות, מסקנות שונות הוגשו. ספרים ומחקרים היסטוריים רבים נכתבו - כל אחד וההטיה שלו, כל אחד והאשם שלו. כן נכתבו אין ספור כתבות ותחקירים עיתונאיים, ועם זאת עדיין לא נקבע: מי נתן את ההוראה, מה בדיוק קרה שם ואיך הכול הסתבך.

סיפורה של חורשת "קדושי קהיר"

לצד כל אלו נדחק הצידה סיפורה של חורשת "קדושי קהיר" שנמצאת ביער עמינדב. בפתח החורשה, רחבה המוקפת סלעים, שתוחם אותה קיר זיכרון בנוי אבן. בצידו הימני של הקיר, ניצב לוח אבן מוארך ובו פרטי האירוע. במרכז הקיר מוטבעות ארבע אבנים: באחת פרטי ההנצחה, ובשלוש האחרות פרטי כל אחד משלושת הנופלים ומועד נפילתו.

במקביל להפיכת "עסק הביש" ל"פרשת לבון" ב-1960, לאחר ששר הביטחון, לבון, דרש מבן גוריון לזכותו מאשמה, התנהל בשקט ומאחורי הקלעים ניסיון לעכב הקמתה של חורשה לזכרם של שני "נידוני קהיר" ועל מאיר בינט. חורשה זו הוקמה לבסוף בשנת 1964, כתשע שנים לאחר שהיוזמה עלתה. על פעילות הממסד

בשניים ביולי, הונח מטען חבלה בסניף הדואר הראשי של אלכסנדריה. הנזק היה מזערי: כמה מעטפות עלו באש. ב-14 ביולי, הונחו שני מטעני נפץ מאולתרים בספריית הקונסוליה האמריקנית בקהיר ובאלכסנדריה. רק מטען אחד פעל, וגם הוא רק העלה עשן ולא גרם כל נזק

סוכנים חשאיים. בינט נפגש עם חברת הרשת, מרסל ניניו, ואחרים והעביר כספים והנחיות.

באמצע 1954 החריף החשש מפני סבב לחימה נוסף בהובלת מצרים. נודע על כוונת בריטניה לחתום על הסכם עם מצרים לפינוי כוחותיה הצבאיים, במיוחד מאזור תעלת סואץ. יציאת בריטניה התפרשה כהסרת המחסום האחרון בפני מצרים מיציאה למלחמה. החשש יצר לחץ גובר והחלטות חפוזות. אז גם מונה אברי אלעד (לימים יכונה "האדם השלישי") למפקד הרשת. למרות עברו המפוקפק: "קופת שרצים" של גניבות ועל הדחות משירות בפלמ"ח ובצה"ל, גייס אותו מפקד יחידה 131, מוט"קה בן צור, ליחידה ושלח אותו לפקד על רשת הריגול במצרים. ההסכם עם בריטניה עמד להיחתם באוגוסט 1954, ואלעד קיבל ממפקדיו הנחיה לנקוט בכל דרך להכשילו, כולל פעולות חבלה שיעוררו אי יציבות במצרים ויגרמו לבריטים לבטל את ההסכם.

בשניים ביולי 1954, הונח מטען חבלה בסניף הדואר הראשי של אלכסנדריה. הנזק היה מזערי: כמה מעטפות עלו באש. ב-14 ביולי הונחו שני מטעני נפץ מאולתרים בספריית הקונסוליה האמריקנית בקהיר ובאלכסנדריה. רק מטען אחד פעל, וגם הוא רק העלה עשן ולא גרם כל נזק. הפעולה הגדולה והמרכזית תוכננה ל-23 ביולי, יום ההפיכה. תוכננו פיגועים בכמה בתי קולנוע בקהיר ובאלכסנדריה. מטען התבערה שהוטמן בנרתיק משקפיים במעילו של פיליפ נתנון החל להעלות עשן, על מדרגות קולנוע "ריו" באלכסנדריה ופיליפ נעצר. בשבועיים שלאחר מכן נעצרו גם חבריו לרשת וכן מקס מאיר בינט. אברי אלעד לא נעצר וחמק ממצרים.

המשפט וגזרי הדין

לאחר כחצי שנה של חקירות ועל עינויים קשים, שבמהלכם ניסתה מרסל ניניו להתאבד, נפתח המשפט בבית הדין הצבאי. מקס מאיר בינט (שנעצר על אף שלא

לעיכוב הקמת החורשה, כתבה חיה בסטריקר בעבודה סמינריונית שהגישה במסגרת מכון לנדר בהדרכת פרופ' נחם אילן (2013): "הזיכרון שניסו להשכיח - סיפורה של חורשת קדושי קהיר". משפט מפתח בעבודה בהקשר זה: "החורשה מייצגת את הבעייתיות הגדולה שאפיינה את יחסו של הממסד הישראלי לכל היבטיו של 'העסק הביש': השתקה, התנערות מאחריות, ודחיות ועיכובים בביצוע בקשות של האסירים, של עולי הגרדום ובני משפחותיהם." הקמת חורשת זיכרון הפכה לעניין מורכב שסבל מדחיות חוזרות ונישנות לאורך תשע שנים. החורשה הוקמה רק ב-31 באוקטובר 1964. להלן יובאו אבני דרך מרכזיות מעלילות הקמת החורשה המפורטות בעבודתה של חיה בסטריקר:

נשיא המדינה, רחל ינאית בן-צבי, וביקשה לקדם את נטיעת יער הזיכרון. הובטח לה שהנושא יקודם, אך גם הבטחה זו לא מומשה. פניות המשפחה לגורמים בכירים נוספים, כולל לראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן גוריון, נענו בתשובות לקוניות. ב-1964, פנה שוב יוסף מרזוק לראש הממשלה ושר הביטחון, לוי אשכול. בעקבות פנייה זו, פנה מזכירו הצבאי של אשכול להנהלת קק"ל והודיע כי אין מניעה להקים את החורשה בתנאי שהדבר לא יתפרסם.

רק באוקטובר 1964, נחנכה החורשה בהשתתפות כמאה איש, בהם בני המשפחות השכולות מרזוק, עזר ובינט, ידידי המשפחות ואנשי ציבור. באירוע השתתפו גם רחל ינאית בן-צבי, רעיית נשיא המדינה, שרת החוץ, גולדה מאיר, נציגי המוסד ומשרד הביטחון, יו"ר קק"ל, יעקב צור, ונוספים. מטוס חיל האוויר טס מעל הטקס בהצדעה לקדושי קהיר. במשך השנים, התעוררה מחלוקת בנוגע לכיתוב על שלט החורשה, שבתחילה היה כללי מאוד (מסיבות ביטחוניות), אך זה תוקן בהמשך ואחרונה (בשנת 2012), הוצבו שלטים חדשים.

הדחת הפרשה באה לידי ביטוי גם בכך שהחזרת גופותיהם של שני נידוני קהיר לארץ התבצעה רק לאחר מאבק פרטי וממושך של ד"ר מרזוק, ששלח מכתב לנשיא מצרים, סאדאת. באפריל 1977 הוחזרו הגופות ונקברו בטקס צבאי בחלקת עולי הגרדום בבית העלמין הצבאי בהר הרצל.

מ"אסירי ציון בקהיר" נותר עימנו כיום רק רוברט דסה, בן ה-89. מרסל ניניו (האישה היחידה ברשת) נפטרה ב-2019. לאחרונה, התקיימה במוזיאון "אסירי המחותרות" של משרד הביטחון בירושלים תערוכת ציורים שצייר רוברט דסה בכלא והצליח להבריחם. התערוכה הוצגה לפני כשנה במוזיאון ההגנה בתל אביב. לשתי התערוכות הגיע רוברט דסה עם רעייתו דינה ועם ילדיו. הוא ציין שהתאים בבית הסוהר בירושלים נוחים וגדולים יותר מאלו שהיה כלוא בהם בקהיר.

מאיר זפרן נפטר בסוף שנה שעברה. בהלווייתו, שנערכה באחד בנובמבר 2022, השתתפו מעטים, בהם נציגי אמ"ן והמוסד. בקשה אחת היתה לזפרן: שילמדו את סיפורו ויספרו על ההתרחסות בכל מערכת החינוך. כך מבקש גם רוברט דסה. כמה תלמידים במערכת החינוך יודעים על "עסק הביש"? ארשה לעצמי לשאול גם: כמה מהמורות והמורים מכירים את הפרשה ואת הערכים החינוכיים הגלומים בה, בעיקר בהקשר של גילוי אחריות? ברשימה זו יש ניסיון צנוע לתרום ולו במעט למניעת המשך ההדחקה ולהביא לכך שאתם הקוראים ובמערכת החינוך יספרו את סיפור גבורתם והקרבתם של אנשי "עסק הביש".

"עסק הביש" גרם לשרשרת התפטרויות והדחות, של ראש אמ"ן, גיבלי ושר הביטחון פנחס לבון, לחזרתו של בן גוריון מהמדבר בראשית 1955, ובהמשך להתפטרותו ב-1963. שבע ועדות חקירה ובדיקה הוקמו, פנימיות וחיצוניות, מסקנות שונות הוגשו. ספרים ומחקרים היסטוריים רבים נכתבו - כל אחד וההטיה שלו, כל אחד והאשם שלו.

את נטיעת היער יזמו ד"ר יוסף מרזוק, ששירת בצה"ל עת נתלה אחיו בקהיר, והאם רחל. אחד מחבריו של משה שמע ממנו לאחר גזר דינו ולפני מותו שלוש בקשות, שאחת מהן הייתה שיינטע עץ לזכרו בארץ. יוסף ראה בכך צוואה, וב-1955 החל לפעול למימושה. ההתחלה נראתה מבטיחה: אלפי תלמידי בתי ספר, תרמו כספים לקק"ל לנטיעת יער לזכרם. הסכום שנאסף איפשר נטיעת כ-2,500 עצים. פניית המשפחה לקק"ל הביאה להקמת ועדה ציבורית, וזו המליצה על הקמת החורשה כבר במרס 1955, כחודשיים לאחר ההוצאה להורג. אלא שמכאן החלה שרשרת של עיכובים לא מוסברים, של הבטחות שלא מומשו, של שינוי המיקום המתוכנן ושל התעלמות מפניות משפחת מרזוק. ברקע עמדו, לכאורה, נימוקים ביטחוניים, לפיהם פרסום הקמת החורשה עלול לפגוע באסירי ציון בקהיר ואולי אף להביא לפתיחת משפטם מחדש. האומנם?

ב-1957, לבקשת המשפחה, התערבה בנושא רעיית

האביב לאור מקורות ישראל

דן אבידן*

שוחרי טיולים מייחלים בכל שנה לבוא האביב. האביב, במשמעותו המודרנית, הביא לארץ ישראל רוחות ותפיסות שאינן תואמות את משטר עונות השנה הארץ ישראלי. בעולם המושגים האירופי, עונת האביב היא עונת התחייה המחודשת של הטבע המגיעה עם הפשרת השלגים. בעונה זו, העצים מבלבים והעשב צומח. ואילו אצלנו, בארץ ישראל, האביב מתחיל ממש עם רדת הגשמים הראשונים ועם המעבר החד מצהוב של קיץ לירוק של חורף. בארצנו יש בעצם רק שתי עונות: העונה השחונה ועונת הגשמים.

פריחה אביבית, צילום: דן אבידן

בדיות, וכך צריכת המים שלו יורדת מאוד. צמחים אחרים, כמו קידה שעירה, משירים את כל עליהם בקיץ.

הקיץ הוא עונה מאתגרת, ומי שמצליח לעבור אותו בשלום מגיע יבש, אך צמא מאוד, אל הגשם הראשון: היורה. "תנו רבנן: יורה - שמורה את הבריות להטיח גותיהן ולהכניס את פירותיהן ולעשות כל צרכיהן. דבר אחר: שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום" (תענית א ע"א). חכמים התלבטו אם היורה הוא הגשם הראשון, ושמו מעיד על כך שהוא מזהיר את אלה שטרם השלימו את הכנותיהם לחורף - כלומר: טרם הזמינו את חוני המעגל לטייח ולהדק מחדש במעגלה שלו את גג הבוץ של הבית או טרם הכניסו את התבואה תחת גג שלא תירטב ותירקב. או שזה הגשם הראשון, שמרוה את צימאון הקיץ הארוך. מכל מקום, בזמן קצר, הארץ משנה את צבעיה לירוק, וחיש מהר גלי פריחה מגיעים בזה אחר זה.

החצבים והחבצלות מקדימים את כולם, גם את הגשמים, ומרימים עמוד תפוח מפורר מתוך הבצל או הפקעת וזוכים להיות קרטל ספקי הצוף של החרקים בעונה הקשה של סוף הקיץ. כשירד גשם, יוציאו אלה שושנת עלים ויעסקו במרץ, במהלך כל עונת הגשמים, במילוי המאגר לקראת הפריחה הבאה. אחריהם, עם גשם ראשון, מבצבים פרחי סתוונית וחלמונית בגל של ורדרד וצהוב, ומייד אחריהם מתחילים לנבוט העשבונים, והם מעלים גלי פריחה צהובה - כמו ציפורני חתול וסביונים ורקפות העולות מן

רוב ימות השנה, העונה השחונה שולטת בארצנו, עונה שבה מרבית הצמחים משהים את חייהם. החד שנתיים מעבירים אותה בקפסולת הישרדות, שאנו מכנים "זרע". הגיאופיטים - צמחים בעלי בצל, פקעת או שורשים מעובים אוגרי מזון - מעבירים אותה במעבה האדמה, באיבר האגירה התת קרקעי שלהם. צמחים רב שנתיים משתדלים לאבד כמה שפחות מים. כך נוהג, למשל, האזוב, המוכר למטיילים בשמו העממי "זעתר". הוא מחליף את עלי החורף הגדולים לעלי קיץ קטנים שמאפשרים לצמח פחות פעילות חיים, אך גם מצמצמים את כמויות המים שהוא עלול לאבד

*מפקח ממונה של"ח וידיעת הארץ.

צהרון מצוי (גיאופיט בעל פקעת), צילום: דן אבידן

במקורותינו, האביב אינו עונה, אלא מצב צמיחה: "והפִּשְׁתָּה וְהַשְׁעֵרָה נִכְתָּה כִּי הַשְׁעֵרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גָּבַעַל" (שמות ט, לא). הפשתה והשעורה נפגעו במכת הברד במצרים כי השעורה הייתה במצב אביב והפשתה במצב גבעול. מהו מצב אביב? "וְאִם תִּקְרִיב מִנְחַת בְּפֹרִים לַיהוָה אָבִיב קְלוֹי בְּאֵשׁ גֶּרֶשׁ כְּרָמְל תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בְּפֹרִיךָ" (ויקרא ב, יד). בעת הבאת הביכורים, יש לקלות באש תוצרת חקלאית במצב אביב טרם ההגשה לכוהן ויש להגיש "גרש כרמל". רש"י פירש: "גרש כרמל - גרוסה בעודה לחה". תבואה במצב אביב היא תבואה שגרעיניה מלאים, אך עודם ירוקים ורכים. לכן יש לקלות אותם לפני ההגשה לכוהן. את החיטה הירוקה הקלויה והגרוסה אנו מכירים כיום כמאכל ערבי עממי הנקרא "פריקי". המוצר הגולמי מזכיר בורגול (חיטה גרוסה), אלא שצבעו ירוק.

הכול מכירים את פסוק ד בשמות יג: "היום אֶתֶם יִצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב", המתייחס לחודש ניסן, שזכה גם לתואר ראש חודשים: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ וְאֶחָד הַכִּינּוּיִים לוֹ זֶכֶה חַג הַפֶּסַח הוּא "ראשית קציר השעורים" ביטוי הבא להבהיר לעם ישראל שעסק רובו ככולו בחקלאות, שאת חג הפסח יש לחגוג בעת תחילת קציר השעורים כשהחיטה עדיין במצב אביב, כאשר עודה באיבה: "עֲדָנּוּ בְּאֵבוֹ לֹא יִקְטֹף וְלִפְנֵי כָל חֶצִיר יִיבֵשׁ" (איוב ח, יב). המונח "איב" מופיע גם בשיר השירים: "אֶל גַּנֹּת אֶגְזוּ יִרְדְּתִי לְרֵאוֹת בְּאֵבֵי הַנָּחַל

הקיץ הוא עונה מאתגרת, ומי שמצליח לעבור אותו בשלום מגיע יבש, אך צמא מאוד, אל הגשם הראשון: הירורה. "תנו רבנן: יורה - שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס את פירותיהן ולעשות כל צרכיהן. דבר אחר: שמרוהו את הארץ ומשקה עד תהום" (תענית א ע"א)

הפקעות לאחר שעליהן כבר כיסו את האדמה כחודש קודם לכן. כל זה קורה בשיא החורף ומתמיד עד חודש טבת (דצמבר-ינואר). בשבט (ינואר-פברואר), המרחב מתכסה בכלניות. מייד אחריהן מופיעים הצבעונים, ובאחור אלגנטי הנוריות, הפורחות באדר.

כשאנו חוגגים את חג הפסח, המכונה גם "חג האביב", העונה כבר יבשה יותר. כשפסח חל מאוחר יותר בשנה, יש ומג האוויר חם ויבש עד כדי כך שצבע העשב בשדות דוהה מעט ומתחיל להיראות צהבהב. עד תום ספירת העומר, השדות כבר צהובים ממש. אז עולה ופורחת מלכת המעבר לעונה היבשה: החוטמית הזיפנית, ששמה העממי, "ורד הקציר", מייצג יפה יותר את מקומה ואת מעמדה.

»»
החצבים והחבצלות מקדימים את כולם, גם את הגשמים, ומרימים עמוד תפוחת מפואר מתוך הבצל או הפקעת וזוכים להיות קרטל ספקי הצוף של החרקים בעונה הקשה של סוף הקיץ
 ««

לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים" (שיר השירים ו, יא). ההקבלה בין ניצנים ואיבים מעידה שאיב הוא מצב צמיחה מוקדם, ומכל מקום לא בשל ולא נושא פרי.

אם כן, במקורותינו, אביב הוא מצב צמיחה ולא עונה. וחג האביב הוא החג שחוגגים כשהחיטה עדיין במצב אביב ואינה ראויה לקציר. רק בתום ספירת העומר, בחג השבועות, המכונה גם "חג הקציר" (קציר חיטים), אפשר להתחיל לקצור את החיטה, שגבעוליה הצהיבו וגרעיניה התקשו. את חגיגת הקציר יעטרו גבעוליו הגבוהים ופרחיו הוורודים של ורד הקציר - חוטמית זיפנית.

רקפות ברכס הכורכר, צילום: דן אבידן

שדה חיטה צילום: אודי שטיינול, מתוך אתר פיקיויקי

שִׁמְחָה רַבָּה שִׁמְחָה רַבָּה - אָבִיב הַגִּיעַ, פֶּסַח בָּא!

חנוך כליל החורש*

פריחה בשלל צבעים, צילום: מורית כהן

ובכן, מסתבר שהשורש אב"ב משותף לכמה לשונות שמיות עתיקות (ובכללן עברית, כמובן), ובכולן משמעותו קשורה בצמיחה.² המילה "אָבִיב" מוכרת כבר מן התנ"ך, וככל הנראה היא קרובה למילה אָב (בנטייה: אָבוּ, כמו לָב ולבּו). אָב פירושו צמח צעיר ורענן (באכדית: abu). ומכאן גם צעירות ורעננות, כפי שנראה להלן. שורש המילה אביב, "אָב", נזכר בתנ"ך כמה פעמים:

המובאה הראשונה מאיוב, השואל: "הֲיִגָּאָה גִּמְאָ בְּלֹא בְצָה יִשְׁגָּא אָחוּ בְּלִי מִיָּם?"², ומשיב: "עֲדָנוּ בְּאָבוּ לֹא יִקְטֹף וְלִפְנֵי כָל חֲצִיר יִיבֵשׁ" (איוב ח, יא-יב). צמח שאין לו מקור מים ייבש בטרם ייקטף, בעודו ירוק, צעיר ולח. מכאן הביטוי הנפוץ למי שמת בצעירותו: "נִקְטֹף בְּאָבוּ"³.

ציור קיר משנה 1430 לפנה"ס במצרים העתיקה, המראה אציל מצרי על סירת גומא, כשהוא צד דגים בעזרת צלצל. מתוך ויקיפדיה

המובאה השנייה, משיר השירים, מוכרת יותר בזכות הלחן האהוב של שרה לוי תנאי: "אֶל גִּנַּת אֲגוּז יִרְדְּתִי לְרֹאוֹת בְּאָבִי הַנְּחֹל" (שיר השירים

אֵיךְ יוֹדְעִים שְׂבָא אָבִיב?
מִסְתַּכְּלִים סָבִיב סָבִיב...
וְאִם רוֹאִים הַמֶּן יָדִים חֲרוּצוֹת,
נוֹשָׂאוֹת סָלִים כְּבָדִים עִם יַיִן וּמְצוֹת,
וְאִם שָׁרִים "שִׁמְחָה רַבָּה"
"אָבִיב הַגִּיעַ, פֶּסַח בָּא"
אָז יוֹדְעִים (אֲזוּ יוֹדְעִים),
שְׂבָא אָבִיב (שְׂבָא אָבִיב).¹

מאמר זה יוקדש לשתי מילים מהשיר הידוע, האהוב והמוכר הזה: "אָבִיב" ו-"פֶּסַח", צפו להפתעות!

כולנו אוהבים את האביב. מה נעים לצאת החוצה בעונה זו של השנה, ליהנות מהבלבול ומהפריחה שסביב, "כִּי הִנֵּה הַסְּתִיּוֹ עָבַר הַגֶּשֶׁם חָלַף הַלֶּךְ לֹא הִנְצָנִים נִרְאוּ בְּאָרֶץ עַת הַזְּמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצוֹ" (שיר השירים ב, יא).

אם היינו חיים כאן לפני כ-3,000 שנה, אם היינו אומרים שאנו אוהבים לטייל באביב, כנראה היו מסתכלים עלינו במבט מוזר. והסיבה: השומע בימים עברו לא היה מבין איך אנחנו יכולים לטייל על גבעול שעוביו כחמישה מ"מ וגובהו כמטר אחד בממוצע.

רגע, פתחנו בעונת האביב והחלקנו על גבעול? מה הקשר?

*ממזנה של"ח ויור' ועדת הטילים של משרד החינוך במחוז חיפה.

¹מתוך השיר "איך יודעים שבא אביב", מילים ולחן: דתיה בן-דור.

²מתוך: אתר האקדמיה ללשון העברית. גם בהמשך מאמר זה, משולבים ציטוטים מאתר האקדמיה ללשון, ערך "אביב". להרחבות בעניין, מומלץ לעיין שם.

³מעניין לציין שבעברית החדשה נפגשו שני ביטויים המקבילים בתוכם: על אדם שמת בגיל צעיר אפשר לומר, בהשראת הפסוק באיוב, שהוא "נִקְטֹף באיבו", ובהשפעת לשונות אירופה אפשר לומר שהוא "מת באביב ימיו".

1, יא). אָבִי הנחל הם הצמחים הרעננים שעל גדות הנחלים, הרי הם הקנים (קנה מצוי, סוף ועוד).

המובאה השלישית, אף היא מאיוב, מתארת את חייו הקצרים והרעים ככאלו ש"חִלְפוּ עִם אָנִיּוֹת אָבָה כְּנֶשֶׁר יְטוֹשׁ עָלֵי אֶכְל" (איוב ט, כו). אניות אָבָה הן ככל הנראה רפסודות, העשויות מקנים (אביבים) שחוברו יחדיו. אגב, רפסודות אלו נקראות גם "כלי גומא", לפי אותו עיקרון: חיבור קנים שעשויים מגומא (גומא הפפירוס) להובלה על גבי נהרות וימים: "הַשְּׁלַח בְּיָם צִירִים וּבְכָלִי גֹמָא עַל פְּנֵי מַיִם" (ישעיהו יח, ב).

במילה "אביב" לציון עונת השנה שבין החורף לקיץ, וכך משמעותה הרגילה עד ימינו.

ומה "אָבִיב" אל ה"פֶּסַח":

אם היינו עורכים סקר רחוב קצר ושואלים מה משמעות המילה "פֶּסַח" ומהיכן הגיעה ללשונונו, התשובה שהייתה זוכה למרב הנקודות היא ודאי "דילוג". הרי כך כתוב במפורש בהגדה של פסח: "עַל שׁוֹם שְׁפֶסֶח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם".

תשובה זו נכונה, וכך פירשו פרשנים רבים וכך לימדו אותנו בגן. אבל עיון מעמיק במקורות מילה זו יפתיע אותנו! מוכנים לפסוע? הבא ונצא לדרך:

העוסקים בארגון טיולים ובהדרכה בהם יודעים היטב מהי הליכה בשדה, מהן פסיעות בשטח. אנו פוסעים בשבילי ארצנו, ואלפי תלמידים פוסעים אחרינו. פסיעה היא צעד. צעד נכון ומכוון, ישר, בטוח. אנחנו מכירים זאת היטב. ואם, חלילה, נתקלתם במשהו בדרככם, ואולי נחבלתם, אז התמונה משתנה לגמרי: אתם מתמהמהים ואולי קצת צולעים. הולכים כמו פיסחים, לא עלינו.

שדה חיטה, צילום: אורית שניט, מתוך: אלבום התמונות של מורי השל"ח

פיסחים? רגע, פיסח שונה ממדלג! מה קורה כאן?

חג הפסח זו הזדמנות מצוינת לעשות לעצמנו "סדר", וכמקובל בחג הפסח - נפנה למקורותינו. הפסוקים בספר שמות פרק יב מתארים את ההכנות ליציאת מצרים. שם, בשיא האימה, בליל מכת בכורות, אנו מוצאים את הסיבה לקריאת החג בשם "חג הפסח". המילה "פסח" מופיעה בצורות שונות כמה פעמים בפרק, כפי שנראה להלן:

בהתכוננות למכת בכורות, מופיעה הנחיה אלוקית: "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם" (שמות יב, ג). אחר כך, בעניין הציווי לעם להכין קורבן פסח, נאמר: "וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם וְאַמְרַתֶּם זִבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הֲצִיל" (שמות יב, כז). וכמובן גם בביצוע המכה: "וְעֵבֶר ה' לִנְגַף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפָסַח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יָתַן הַמִּשְׁחָת לְבֹא אֶל בְּתֵיכֶם לִנְגֹף" (שמות יב, כג).

אם כן, המילה "אָבִיב" במקורה אינה מתארת כלל עונה בשנה, כי אם תבואה לפני גמר הבשלתה, בעודה ירוקה וגרעיניה רכים. התבואה במצב זה זקופה, יפה וירוקה. עדות לשוניית לכך אנו מוצאים בתיאור מכת הברד בספר שמות, המציין שהשעורים במצרים נפגעו במכה זו: "כִּי הִשְׁעֵרָה אָבִיב הַפֶּשֶׁתָה גְבַעַל" (שמות ט, לא). כלומר: השעורה למעשה נשברה כי הייתה במצב של אביב - קנה זקוף אך שביר. בדומה למצב הפשתה, שהייתה במצב גבעול (מבנה הפסוק יוצר הקבלה לשוניית בין ה"אביב" ל"גבעול")⁴.

עם זאת, כבר בתנ"ך, המילה "אָבִיב" באה בהקשר של זמן, לדוגמה בצירוף "חֲדָשׁ הָאָבִיב": "אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֵר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֲדָשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֲדָשׁ הָאָבִיב יֵצְאֶת מִמִּצְרַיִם" (שמות לר, יח). חודש האביב הוא החודש שבו התבואה במצב של אביב - מצב של זקיפות הדגן בטבע. ואכן, כל היוצא בעונת האביב לשדה יתרשם משפע הדגנים הירוקים והרעננים, המלאים והניצבים. רק בימי הביניים, בעברית של חכמי ספרד, החלו להשתמש

⁴רש"י פירש את הפסוק: "כי השערה אביב" - כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה". גם בפירושו לתלמוד, פירש את המילה "גבעולין": "גבעול הוא קנה האמצעי שהזרע בראשו, כקנבוס ופשתן" (סוכה יג ע"א).

ה' במכת בכורות לא דילג מעל
 בתי בני ישראל, אלא להיפך:
 התמהמה! לא פסע, אלא פסח,
 הגן על היושבים בבית מפני
 המשחית, שלוחו של הכוח
 העליון, שהסתובב בחוץ ברצון
 להשחית את הכול. הפתח של
 בתי היהודים היה מוגן, כי הייתה
 פסיחה על הפתח. אם פסיחה
 הייתה דילוג על הפתח, הפתח
 לא היה מוגן, והמשחית היה נכנס
 פנימה, לא עלינו

שעורה תרבותית צילום:
 מתוך ויקיפדיה

קרב לפסע - ללכת בצעדים גדולים ונמרצים. פֶּסַח פירושו לצלוע, ופֶּסַח הוא חיגר כיוון שברור ש"פֶּסַח" פירושו צלע, ו"פֶּסַח" פירושו חיגר, הרי שהמשמעות הבסיסית של פסח היא: הליכה איטית בצעדים מוגבלים ומהססים. לפי זה, "פֶּסַח על" פירושו: לפסוע בהיסוס מעל לדבר מה.

לפי זה, ה' במכת בכורות לא דילג מעל בתי בני ישראל, אלא להיפך: התמהמה! לא פסע, אלא פסח, הגן על היושבים בבית מפני המשחית, שלוחו של הכוח העליון, שהסתובב בחוץ ברצון להשחית את הכול. הפתח של בתי היהודים היה מוגן, כי הייתה פסיחה על הפתח. אם פסיחה הייתה דילוג על הפתח, הפתח לא היה מוגן, והמשחית היה נכנס פנימה, לא עלינו.

אם אנחנו מקבלים את ההסבר הזה למילה "פסח", נוכל להשכיל את ידיעותינו בשני דברים מעניינים:

א. פירוש לביטוי "פסיחה על שני הסעיפים": הרקע: המאבק המפורסם בין אליהו הנביא ונביאי הבעל. בשיא המאבק, מסופר: "וַיִּגֶשׁ אֵלָיוּ אֵל כָּל הָעַם וַיֹּאמְרוּ עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁנֵי הַסְּעִיפִים אִם ה' הָאֱלֹקִים לָכֵן אֶחְרָיוּ וְאִם הַבַּעַל לָכֵן אֶחְרָיוּ" (מלכים א, יח, כא). כוונתו של אליהו לפי דיוקנו: עד מתי אתם מתמהמהים להחליט מיהו בעל הבית כאן.

ב. פירוש לנאמר בפתיחת ההגדה של פסח: "כָּל דְּכַפֵּין יֵיתִי וַיִּיכַל, כָּל דְּצָרִיךְ יֵיתִי וַיִּפְסַח", ובעברית: כל הרעב - יבוא ויאכל, כל הצריך - יבוא ויפסח. מה זה "יפסח"? הרי אם הכוונה שהעני יאכל קורבן פסח, הרי העני הרעב כבר בא לאכול, קורבן הפסח כלול בארוחה, אז מה הכוונה שגם "יפסח"?

אלא, לפי הבנתנו המחודשת, "יפסח" פירושו יתמהמה. הצריך הסבר לכל הערב הזה של חג הפסח יבוא ויתמהמה וישמע את הסיפור. הרי איננו רוצים שהוא ידלג מעלינו.

צילום: אילנה שקולניק, מתוך: אתר פיקיוויקי

אם כן, מצוות החודש היא לצאת לטבע ולוודא שאנחנו לא רק מדלגים על הנופים ועל המראות, אלא גם מוצאים זמן לפסוח עליהם, כלומר: להתמהמה ליד ניצן מבלבל בעץ, ליד פרח פורח, ליד קן נמלים פעיל וליד עוד ממיטב השפע הנופי שהשדה פורס לפנינו.

ומה טוב לסיים מאמר זה במילות הנבואה השומחה של ישעיהו הנישאות לכל הבאים בשערי הארץ והמטיילים בה, ובהם גם מי שתנועתם מוגבלת (כולל הפיסחים): "הֲנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבְצָתִים מִיַּרְכְּתֵי אֶרֶץ בָּם עֵר וּפְסַח הָרָה וַיִּלְדֹת יִחְדוּ קֶהֶל גְּדוֹל יִשׁוּבוּ הִנֵּה. אֲזַ תִּפְקַחְנָה עֵינֵי עוֹרִים וְאֲזַנֵּי חֲרָשִׁים תִּפְתַּחְנָה אֲזַ יִדְלַג כְּאֵיל פֶּסַח וְתָרֵן לְשׁוֹן אֵלֶם כִּי נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מִיַּם וּנְחָלִים בְּעֶרְבָה" (ישעיהו ו, ו).

⁵ הרב שמשון רפאל הירש, או בקיצור רש"ר הירש, חי בשנים 1808-1888. הוא היה ראש הרבנים האורתודוקסים ומנהיגה הרוחני של יהדות גרמניה ומגדולי מפרשי התנ"ך המסורתיים המודרניים. בפירושו, הוא הרבה לשלב עיונים בשפה העברית ובמשמעויותיה הפרשניות. להרחבה נוספת על דרכו הפרשנית, עיינו במאמרנו בעלה 10: "בלשנות עברית ממקורותינו בהדרכת מטיילים".

צמח האזוב וסיפור פסח

ד"ר שרה'לה אורן*

אזוב מצוי, צילום: אורית שניט

"והגדת לבנך ביום ההוא" (שמות יג, ח) הוא מן הציוויים המרכזיים לפסח, וחז"ל הוסיפו: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (פסחים קטז ע"ב). ערב היציאה ממצרים, קיבל משה הוראה: "ויקחו להם איש שה לבית אבתו שה לבית... ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים" (שמות יב, ג-ז).

הסביר: "מין ירק שיש לו גבעולין" ואף סיפק הגדרה לאגודה: "ג' קלחין קרויין אגודה".

הרס"ג (רב סעדיה גאון 882-942) פירש 'אזוב' כזעתר בערבית, ובלועזית אוריגנום (Origanum): "הוא עשב נכבד במיני מטעמים".¹ הזעתר נפוץ כצמח בר באזורי החורש הים תיכוני. היותו צמח סלעים מצביע על סגולתו להתמודד בתנאים של סביבה קשוחה, של מיעוט מים ואדמה. יחד עם זאת הוא ירוק ופעיל לאורך השנה, ושימושו לאדם כתבלין אהוב, צמח רפואי מחטא וכחומר בערה.²

סגולתו לעמוד בתנאים קשים, קומתו הנמוכה ונתינתו השופעת הביאו להיות האזוב סמל לצניעות, לענווה ולהסתפקות במועט. ייתכן כי לכך התכוון הציווי להשתמש באזוב לסימון פתחי הבתים בדם: בני ישראל חזו כבר באותות ובמופתים ובתשע מכות שניחתו על מצרים והנה קרבה העשירית והכואבת שלאחריה תתרחש חציית ים סוף. אולי חשש משה מתחושת גאווה שתיווצר בקרב העם, מתחושה של "וְאִמְרַתְּ"

מעניין להבחין כי במסירת הדברים לזקני העם מפי משה ניכר שינוי: "משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם... ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות" (שמות יב, כא-כב). בגרסה זו, מתווסף האזוב, ואנו נדרשים להבין את תפקידו במכלול.

רבים סבורים כי אזוב הוא טחב, אולם הציווי "ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם" מצביע על שימוש באזוב כמברשת לסימון פתחי בתי ישראל, עובדה המבטלת כל אפשרות שמדובר בטחב שכן הטחב נמוך ואין אפשרות להכין ממנו אגודה. רש"י

*מדריכה בכירה בנאות קדומים.

¹הראובני, א"ה (תש"ז). מהו האזוב אשר בקיר. סיני, כ"א, קצז.

²חשב עליו לעצים, הרי הוא כעצים, כגון הסיאה והאזוב והקורנית" (שביעת ח, א).

יט, ג). המדרש מסכם כי בעיני הקדוש ברוך הוא אין נמוך או גבוה, אלא כולם שווים: "האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכחו גדול לפני האלהים שמשל אותו לארז בכמה מקומות בטהרת מצורע, בשריפת הפרה ובמצרים... ללמדך שהקטן וגדול שוין לפני הקב"ה, ובדברים קטנים הוא עושה נסים וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות גאל את ישראל" (שמות רבה ז).

מכתש ועלי לכתישת אזוב בצד סיפורים על אודותיו בתנ"ך, צילום: ארכיון נאות קדומים

סיפור מוכר אחר הוא מעשהו הקשה של דוד המלך כשלקח את בת שבע בעוד את אוריה, אישה, שלח אל מותו: "וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקְחֶהָ וַתְּבֹא אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּה וְהִיא מְתַקְדָּשֶׁת מִטְּמֵאָתָה... וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר לֵאמֹר הִבּוּ אֶת אֹרִיָּה אֶל מוֹל פְּנֵי הַמֶּלֶכָה הַחֲזָקָה וְשִׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו וְנָכְהָ וְמַת" (שמואל ב, יא, ד-יד). הכתוב אינו מציין כי דוד נצטרע, אולם חז"ל שיערו כך כיוון שאין שומעים על פועלו כחצי שנה לאחר אותו אירוע: "ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה" (סנהדרין קז ע"א). על המהפך האישי שדוד עבר מאיש מתנשא עד לחרטה שלמה ולבקשת מחילה, אפשר ללמוד ממזמור תהלים: "חַנְּנִי אֱלֹהִים כַּחֲסֵדְךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מִחַה פְּשָׁעֵי... כַּבִּסְנִי וּמִחֲטָאתֵי טְהַרְנִי כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע... תַּחֲטָאֲנִי בְּאֲזֹב וְאֶטְהַר תִּכְבֹּסְנִי וּמִשְׁלַג אֲלַבִּי" (תהלים נא, ג-ט).

"וַיַּדְבֵּר עַל הָעֵצִים מִן הָאָרֶז אֲשֶׁר בִּלְבָנוֹן וְעַד הָאֲזֹב אֲשֶׁר יֵצֵא בְּקִיר" (מלכים א, ה, יג). כך מתוארת, בין השאר, חוכמתו של שלמה המלך, הבאה, כנראה, לידי ביטוי גם בהתמצאות בתחום הצומח. מדוע האזוב יוצא מן הקיר על פי הפסוק? ומה הביא את יוסי גמזו להכניסו בפזמון לשירו המרגש "הכותל?"

הכותל - אזוב ועצבת,

הכותל - עופרת ודם.

יש אנשים עם לב של אבן,

יש אבנים עם לב אדם.

סגולתו לעמוד בתנאים קשים, קומתו הנמוכה ונתינתו השופעת הביאו להיות האזוב סמל לצניעות, לענווה ולהסתפקות במועט. ייתכן כי לכך התכוון הציווי להשתמש באזוב לסימון פתחי הבתים בדם

בַּלְבָּבָךְ כַּחֲי וְעַצֶּם יָדֶי עֲשֵׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח, יז). לכן כל משפחה מצווה לאחוז באגודת אזוב, לחוש בריח המיוחד, להטמיע את הענווה והצניעות ולהבין את התהליך העצום והייחודי המתחולל נגד העיניים, תהליך המצביע על כוחו של האל: "וַיִּוְצְאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה" (דברים כו, ח).

במקרא מופיע האזוב לצד עץ ארז, גדול הממדים והרושם. צירוף זה מדגים ניגודיות: גבוה מול נמוך; צנוע מול גאוותן. הארז הוא עץ רגיש ומפונק, הזקוק לבית גידול הררי, לאיכות אוויר, לטמפרטורה וללחות מתאימות. הצירוף בין הארז והאזוב מופיע בהקשר למחלת הצרעת, המתגלה על פני העור וחודרת פנימה עד כדי נשירת איברים ואף מוות. במקרא, הצרעת מוכרת כמחלה שלוקה בה החוטא בגאווה, בהתנשאות ובלשון הרע. הלוקה בצרעת חשוב כמת ומסולק מן הקהילה לבידוד מחוץ למחנה. על היחס למצורע אפשר ללמוד מן הצרעת שמרים לקתה בה בעקבות לשון הרע: "וַיַּתְדַבֵּר מְרִים וְאֶהְרֶן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכִּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח... וְהִנֵּה מְרִים מִצְרַעַת כְּשָׁלֵג" (במדבר יב, א). לאחר תחינתו של משה "אֵל נָא תְהִי כִמֶּת... אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ" (במדבר יב, יג), נכנסה מרים להסגר של שבוע ימים, וכל המחנה עצר מלכת מפאת כבודה: "וַיִּתְסַגֵּר מְרִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַע יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הָאָסֶף מְרִים" (במדבר יב, טו).

ב'פרשת מצורע, מפורט כי אדם שנרפא מצרעת בא לפני הכהן ובידו, בין השאר, ענף ארז וענף אזוב: "זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו... וצוה הכהן ולקח למטהו שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב" (ויקרא יד, ב). חז"ל מסבירים כי ארז ואזוב מעידים על מסע חינוכי שעבר המצורע בתהליך ריפוי עד להבנת מקומה של הענווה: "מה טיבו של עץ ארז ואזוב אצל מצורע? אלא שאומרים לו: מפני שהגבהת עצמך כארז הזה, השפילך הקדוש ברוך הוא כאזוב הזה, שהכל דשין אותו" (מדרש הגדול לפרשת מצורע, יד, ד). מסר דומה מביא מדרש אחר: "אמר שלמה: מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים - בעץ ארז ובאזוב? על ידי שהגביה עצמו כארז, לקה בצרעת. כיון שהשפיל עצמו כאזוב, נתרפא ע"י אזוב" (במדבר רבה

**רבים מטובי החוקרים מבין היהודים
 נכשלו בביאור מהותו של האזוב
 אשר בקיר, בגלל זה שלא נתנו את
 ליבם לחפש את האזוב ... בהתאמה
 לשמו, לשימושיו, לסגולותיו
 ולתיאוריו שנשמרו לנו בפי חכמי
 התלמוד ואף במקרא... כל אלה
 הוזנחו הצדה ונאחזו במילים: "אשר
 בקיר"... הקיר הוא אשר עמד נגד
 העיניים וחסם בעד הדרך למצוא את
 הצמח הנכון... כי נתקלו ב"קיר"**

הצמדתו של האזוב אל הקיר יצרה טעות שקשרה במשך
 דורות אזוב עם טחב, צמח קדום בהתפתחות הצמחים
 בעולם, נמוך וצפוף כעין דשא, חסר רקמות הובלה,
 הזקוק לתנאי לחות לקיום תהליכי חיים והפרייה. סלעים
 וקירות לחים הם בית גידול נוח לטחב, הפעיל בעיקר
 בימות החורף. אילת השחר, אחותו של נגה מייסד נאות
 קדומים, הסבירה את מקור הטעות בזיהוי האזוב כטחב
 כנובעת בעיקר מהצמדתו למילה "קיר":

"רבים מטובי החוקרים מבין היהודים נכשלו בביאור
 מהותו של האזוב אשר בקיר, בגלל זה שלא נתנו את
 ליבם לחפש את האזוב ... בהתאמה לשמו, לשימושיו,
 לסגולותיו ולתיאוריו שנשמרו לנו בפי חכמי התלמוד
 ואף במקרא... כל אלה הוזנחו הצדה ונאחזו במילים:
 "אשר בקיר"... הקיר הוא אשר עמד נגד העיניים וחסם
 בעד הדרך למצוא את הצמח הנכון... כי נתקלו ב"קיר".
 כי את המילה 'קיר' פרשו במובן קיר בניין כותל חומה
 או גדר."³

ההסבר נעוץ, כמוכן, בעובדה כי מוצאו של 'קיר' בסלע.
 זה נחצב על ידי חוצבים ומעובד ללבנה על ידי סתתים.

עמדת עבודה של סתת אבנים בתהליך הסיתות, מתוך: ויקפדיה

סמליותו המיוחדת של האזוב מובעת בשירו של אבנר
 טריינין:⁴

הַיֵּשׁ תִּקְנֶה לְקִיר ?
 וְאִם בְּאִזּוֹב יִחְסְאוּהוּ –
 בְּדָם עַל הַסֶּף יִסְבְּלוּהוּ
 וְאֵל הַמִּשְׁקוֹף יִגְיעוּהוּ –
 הַיֵּצֵא בּוֹ בַּבֶּקֶר אִישׁ
 כְּצֵאת הָאִזּוֹב בְּקִיר ?

האזוב המצוי ממשפחת השפתניים (Lamiaceae) הוא
 בן שיח המגיע לגובה של ארבעים ס"מ. מראהו אפרפר
 בשל כסות עדינה של שיער צפוף ולביד. צורת עליו
 עגלגלה, וגודלם קטן בקיץ בהשוואה לחורף בשל
 מחסור במים. על פני העלים, שערות בלוטיות המכילות
 שמן אתרי והמעניקות לצמח את הריח האופייני לו, את
 הטעם ואת חומרי הרפואה שבו. השמן האתרי משתחרר
 כאשר כותשים או ממוללים את העלים. האזוב פורח
 בסוף האביב בפרחים לבנים וצפופים, המכילים צוף
 המזמין אליו דבורים, זבובים, חיפושיות ונמלים.

אפרים הראובני, אביו של נגה, הסביר את מהות שמו
 של הצמח באגלי השמן האתרי הייחודי שבו: "נמצא את
 פרוש האזוב ... בצמח גופא, בעלעליו: ביום קיץ למול
 השמש יראו בעלעליו - בעין ערומה - אגלי שמן זעירים
 חמודים, זבים מהעלה ומתנוצצים. אבותינו בעיניהם
 הבהירות ראו אותם ויקראו לצמח 'אזוב', מהשורש זב
 + א".⁵

אִזּוֹב מְצוּי, syriaca: *Origanum syriacum* Majorana, בערבית: זעתר, צילום: ארכיון נאות קדומים

³ א.ה. הראובני, מהו האזוב אשר בקיר, סיני כ"א תש"ז. עמ' קצ"ז

⁴ טריינין, א' (תש"ז). אזובי הקיר (עמ' 16). הקיבוץ המאוחד.

⁵ הראובני, א' (1930). בקורת על צמחי היהודים של הרב עמנואל לעף (עמ' 371).

לעולם אין מכינים מקל ממרווה משולשת

אמוץ דפני*
סאלח עקל ח'טיב**

מרווה משולשת, צילום: אסתר ענבר, מתוך: ויקיפדיה

שמות המרווה

מקור השם המדעי של הסוג מרווה (Salvia) במילה הלטינית "salvare", שפירושה להושיע או לרפא. שם זה מציין את החשיבות של כמה ממיני המרווה כצמחי רפואה. שם המין fruticose, שפירושו שיחני, ניתן לו עקב המראה הסבוך של הצמח. פירוש השם המדעי הקודם, Salvia triloba, הוא "מרווה שלוש האונות", והוא מצביע על חלוקת העלה. ומכאן השם העברי "מרווה משולשת". בגרסה מוקדמת יותר, נקרא הצמח בעברית, מאותה סיבה, "מרוא שלושת השפתיים".

למרווה המשולשת כמה שמות בערבית, ביניהם:

מִרְמִיָּה, (مِرْمِيَّة), על שם מרים אם ישו; מִרְמִיָּה מְבָאֲרָפָה, מרווה מבורכת (مِرْمِيَّة مَبَارَكَة); מִרְמִיָּה בעלת הטעם המר (مِرْمِيَّة); ג'עסס (جَعَسَس) על שם ג'יסוס (ישוע); ת'ס-א-סמקה, (פה הדג) ثم السمكة), שכן כאשר לוחצים על הפרח בעדינות משני צידי נפערת

מרווה משולשת היא שיח נפוץ המצוי בחבלים ים תיכוניים - מדרום הרי יהודה ועד לצפון הארץ ומארץ ישראל ועד יוון. את המרווה המשולשת מגדלים כצמח תרבות באזור הים התיכון זה מאות בשנים. מדובר בצמח בעל עלים קטיפתיים בצבע ירוק-מכסיף, המצטיינים בבשומת עזה שאין לטעות בה והנשמרת היטב גם בעלים היבשים. עלי המרווה, טריים כיבשים, מוכרים היטב הן להכנת חליטה הן כצמח רפואה. שימושה העיקרי של המרווה הוא לחיטוי פצעים ולטיפול בכאבי בטן, בשיעול, בהצטננויות ובדלקות במערכת הנשימה. בכתבה זו, נעסוק בגלגולי שמותיה של המרווה המשולשת, בפתגמים הקשורים בשמה ובמעמדה כצמח טקסי במחזור חיי האדם, בהתבסס על מקורות עתיקים וחדשים.

*בוטנאי ומשורר ישראלי, פרופסור אמריטוס במכון לאבולוציה ובחוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית באוניברסיטת חיפה.
**שימש מורה לשל"ח בעבר וכיום מורה דרך וחוקר פולקלור צמחי ארץ ישראל.

הכותרת כמו פה של דג; שג'ירה (شَجِيرَة), צורת הקטנה של עץ (شجرة) - סג'יר פירושו עץ (ויש עוד שמות רבים).

המרווה והר המוריה

במקורותינו מוזכר צמח בשם "מרוא חיוורא" (שבת קט ע"ב). אפרים הראובני טען כי מרוא חיוורא הוא באמת מרווה Salvia, כפירוש רש"י, ומכאן המשיך עוד צעד: החלף את האל"ף הארמית שבמרוא בה"א העברית, ואת הו"ו ביו"ד, ותקבל את המוריה שבתורה. מכאן שיש לכנות את המרווה בשם מוריה. בנוסף, מוריה, פירושה ריחנית, כעין המור. שם זה הולם יפה את הצמח מרווה. לפי איילת השחר הראובני: "המוריות מצטיינות בריחות המור, הנודפים מכל חלקי גופן לרבות נוצות [כלומר ניצני] פרחיהן. מבין המוריות האלה בעלות ריח עדין ורך, ומהן בעלות ריח חריף ומגרה. הודות לריחותיהן הנעלים קראן העברי בשם כולל 'מוריה', המורכב משתי מלים מור-יה, ריח הניחוח האהוב לאלהים".

קיסם של עץ ששמו מרמהין

בתלמוד הבבלי, במסכת גיטין, מופיעה פסקה המתארת הכנת תרופה לטיפול במחלה הנקראת "ברסם", ולפי רש"י מדובר בנזלת חריפה. מוזכר שם צמח בשם מרמהין המשמש לבחישת הקדירה שבה מכינים את התרופה. רש"י פירש: "יגיס את הקדירה בקיסם של עץ ששמו מרמהין".

ברוך ציזיק חזר על ההצעה שמרמהין זו המרווה המשולשת, ונימוקו: "השם מרווה נשאר בערבית מדוברת בא"י בשם מְרַמְהִיָּה (مُرَامَهِيَّة)". בן אריה ורקובר, במאמרם "צמח המרווה והטיפול בדרכי הנשימה", ציינו שאכן הצמח משמש לטיפול בדרכי הנשימה. את השימוש במרמהין להכנת השיקוי אפשר להבין בשתי דרכים. אפשרות אחת היא שהעץ הוא אחד המרכיבים של התרופה ועליו להתרכך בבישול למיצוי החומרים המצויים בו. אפשרות שנייה היא שהזמן הדרוש להתרככות העץ הוא אמת מידה לשהות הדרושה לבישול התרופה. הגבעולים המעוצים של המרווה המשולשת אינם מכילים שמנים (או שהם מכילים שמנים בכמות זעירה ואינם ריחניים), והשימוש הרפואי המקובל הוא בעלים ובגבעולים צעירים. בתיאור המלא של הכנת התרופה, מוזכרים, בפירוט רב, רכיבים אלו: נשדור (כלומר אמוניה), חלבנה מתוקה (כלומר חלתית, שרף של כלך החלתית), דבש לבן, יין צלול, חלב עז לבנה וכרוב. סביר להניח שאם המרמהין היה רכיב רפואי בעל משמעות להכנת התרופה, לא היו מזכירים אותו רק כאמצעי בחישה. לפיכך אנחנו מציעים להתייחס לזיהוי של המרמהין עם מרווה משולשת בהירות, למרות הפיתוי הגדול הנובע מדמיון השמות.

כאשר תינוק נולד, מניחים אותו על מצע טרי של עלי מרווה, והאם שותה חליטה מצמח זה, דבר המנוגד להוראות הרפואה העממית שבה מקובל שחליטת מרווה מפחיתה את כמות החלב של האם (ע"ח, מידע אישי). באותה הזדמנות, עורכים טקס מיוחד בשם מוֹלֵד (مولد): מזמינים חברים ובני משפחה, שוחטים כבש, והשייח' קורא פסוקים מהקוראן כשלידו מונח מגש ועליו עלי מרווה מעורבים בשיבולת שועל או בשעורה

פתגמים המזכירים מרווה

המרווה הרפואית (מין זה קרוב מאוד למרווה משולשת ובעל תכונות רפואיות דומות) נחשבה צמח רפואה ממדרגה ראשונה, עד כדי כך שבימי הביניים רווח בדרום איטליה פתגם שמשמעו: "כיצד ימות אדם ומרווה גדלה בגנו". בגרסה מקומית: "מי שיש לו מרווה תחת ידו מרחיק מחלה מביתו".

הפרזה בשתיית חליטת מרווה גורמת לעצירות. לפי עדותו של ד"ר יעקב פרבשטיין מבית החולים פוריה, מגיעים מדי פעם בפעם לבית החולים אנשים הסובלים מסתימת מעיים כתוצאה משתייה עודפת של חליטת מרווה משולשת. מכאן הפתגם "כל הרע בא מהמרווה".

על אדם שמונה לתפקיד הגדול ממידותיו, אומרים: "לעולם אין מכינים מקל ממרווה משולשת". הכוונה למְלֵמֵד, מסאס - הוא המקל שהפלאח מחזיק בעת החריש. ביד אחת הוא מחזיק בידית המחרשה וביד השנייה במסאס. למסאס שני תפקידים: הוא משמש להמרצת הבהמה ומתקינים עליו מעין מגרדה כדי לנקות את להב המחרשה. ענפיה של המרווה הם רכים ולעולם אי אפשר להכין ממנה מקל ראוי שיהיה קשה וחזק דיו. כוונת הפתגם היא שאין מצפים לגדולה מצאצאיו של פלוני.

מרווה נגד עין הרע

כאשר בודקים את השימושים הטקסיים שהמוסלמים בארץ עושים במרווה משולשת, מתברר שהיא משמשת

לצמחים ריחניים"; "צמחים אלו גם מעבירים תפילות אל המתים"; "אנחנו מניחים מרווה בבתי קברות מאחר שהיא מפיצה ריח טוב"; "כאשר אדם נפטר, המלאכים באים לבקר אותו והם אוהבים ריח טוב"; "אם ישרור ריח נעים, יגדלו הסיכויים שהם ידונו את הנפטר לכף זכות ולא לכף חובה".

הבאת פרחים ריחניים לבתי קברות היא מנהג עתיק שנהוג לפרשו כנועד להפיג ריחות רעים שעמדו בבית העלמין ולהשיב את רוחם של המלווים. כך נהגו גם אבותינו: "אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של נכרים, ולא על הנר ולא על הבשמים של מתיים" (ברכות ח, ו).

מרכיב עיקרי בטקסים לציון שלבים משמעותיים במחזור חיי האדם. המרווה - כמו צמחים ארומטיים אחרים: הדס, רוזמרין וריחן (בזיליקום) - ידועה ביכולתה לגרש את שלוחי הרוע. כיוון שבני אדם חשופים במיוחד לפגיעת עין הרע בשלבי מעבר במחזור החיים, נהוג להשתמש באמצעים שונים לגירוש עין הרע. לפיכך אין זה מפתיע שהמרווה משמשת בטקסים אלו. צרור מרווה המונח למרגלות עץ מקודש מקבל את ברכת הצדיק שנשמטו שוכנת בעץ. למרווה כזו יש כוח רב יותר מאשר לענפי מרווה רגילים. מי שהניח את הזר ימצא אותו שם כשישוב למקום כיוון שאין נוטלים חפצים של אחרים המונחים מתחת לעץ מקודש מפחד מעונש נורא הצפוי לגונב מהצדיק שהעץ מוקדש לו.

לידה, שמחות וחתונות

כאשר תינוק נולד, מניחים אותו על מצע טרי של עלי מרווה, והאם שותה חליטה מצמח זה, דבר המנוגד להוראות הרפואה העממית שבה מקובל שחליטת מרווה מפחיתה את כמות החלב של האם (ע"ח, מידע אישי). באותה הזדמנות, עורכים טקס מיוחד בשם מְוֹלַד (مولد): מזמינים חברים ובני משפחה, שוחטים כבש, והשייח' קורא פסוקים מהקוראן כשלידו מונח מגש ועליו עלי מרווה מעורבים בשיבולת שועל או בשעורה. לאחר מכן, כל אורח לוקח קומץ מהתערובת בשקית קטנה. תערובת זו משמשת להכנת קטורת בבית הנודעת בסגולתה כנגד עין הרע ושדים. מניחים את הקטורת על גחלים בוערות, הבית מתברך בריח הטוב, וכל שלוחי הרוע נעלמים ואינם. בכל חתונה ובשמחות משפחתיות אחרות, מעלים קטורת מעלי מרווה, כאמור נגד עין הרע ולגירוש שדים. בדומה לכך, נוהגים הבודאים שבגליל התחתון לרקוד לפני הכלה כשבידם ענפים של מרווה משולשת ושל זית כסימן טוב וכנגד עין הרע. במקומות שונים בארץ ובעדות שונות, מכינים בחתונה בצק ומוסיפים לו ענפי זית, פרחי רימון, עלי ריחן (בזיליקום), עלי מרווה משולשת ומטבעות. הכלה מדביקה את ה"זר", ח'מ'ירה (خميرة), לדלת הבית כאשר היא נכנסת לבית בפעם הראשונה לאחר טקס החתונה.

השימוש הרפואי המקובל הוא בעלים ובגבעולים צעירים. בתיאור המלא של הכנת התרופה, מוזכרים, בפירוט רב, רכיבים אלו: נשדור (כלומר אמוניה), חלבנה מתוקה (כלומר חלתית, שרף של כלך החלתית), דבש לבן, יין צלול, חלב עז לבנה וכרוב. סביר להניח שאם המרמהין היה רכיב רפואי בעל משמעות להכנת התרופה, לא היו מזכירים אותו רק כאמצעי בחישה. לפיכך אנחנו מציעים להתייחס לזיהוי של המרמהין עם מרווה משולשת בזהירות, למרות הפיתוי הגדול הנובע מדמיון השמות

אחרית דבר

מרווה משולשת היא צמח נפוץ המוכר הן כאחד מצמחי הרפואה החשובים הן כצמח אהוב לחליטה. למרות תפוצתה הרחבה, אין המרווה מזוכרת לא בתנ"ך ולא בתלמוד, אף שצמחים רבים, נדירים ממנה, מוזכרים בו אף יותר מפעם אחת. למרות המחלוקת באשר לזיהוי המרווה המשולשת במקורות עבר, הרי בקרב בני הארץ זהו צמח פולחן חשוב המשמש לגירוש עין הרע ושמשתמשים בו בהרחבה בטקסי מעבר בחיי האדם.

לוויה וקבורה

בסקר שערכנו בבתי קברות מוסלמיים מסורתיים בצפון הארץ (כאלו שאין בהם גינון מודרני והשקיה), מצאנו שהצמח הריחני הנפוץ ביותר בבתי קברות אלו הוא המרווה המשולשת. כאשר שאלנו את המקומיים מדוע משתמשים במרווה משולשת בבתי קברות, קיבלנו, בין היתר, תשובות אלו: "לגירוש עין הרע והשטן"; "לברכת הנפטר"; "המלאכים אוהבים ריח טוב ונמשכים

המרור - משמעות וזיהוי

פרופ' אבי (אברהם) ששון*

המרור בהגדת סרייבו, צילום: מתוך אתר ויקיפדיה

טעם המצווה

פעמיים הסביר התלמוד את טעמה (תרתי משמע) של מצוות מרור בדימוי הנשען על הנתונים הבוטניים של הצמח: "ואמר רבי שמואל בר נחמני: למה נמשלו מצריים כמרור, לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה - אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה" (פסחים לט ע"א). רש"י שם הסביר את פשר דימוי זה: "בתחילה נשתעבדו (ישראל) להן על-ידי שכר שהיו שוכרין אותן (המצרים)". במקום אחר נאמר: "מה חזרת (אחד מסוגי המרור) תחילתה מתוק וסופה מר - כך עשו המצרים לאבותינו" (ירושלמי פסחים פ"ב ה"ד). מעניין לשים לב שבשני דימויים אלה נמשלו המצרים עצמם (האנשים) למרור, ולא ארץ מצרים או התקופה שבה שהו ישראל במצרים. שלא כמו בדימוי המקראי, המשתמש במרור לסימול מצב, כאן התלמוד מדמה את תושבי מצרים ושלטיה למרור. משמע שההתייחסות היא בעיקר אל האנשים כמרורים וכממררים את חייהם של ישראל במצרים ופחות אל עצם השהייה בארצם של ממררים. מדברי התלמודים נראה כי טעם אכילת

מצוות אכילת מרור עם קורבן הפסח נזכרת פעמיים במקרא: "ואכלו את הבשר בלילה הזה עלי אש ומצות על מרים יאכלוהו" (שמות יב, ח);

"בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערביים יעשו אתו על מצות ומרים יאכלוהו" (במדבר ט, יא). יש לשים לב כי בפסוקים אלה מדובר בפסח מצרים, אולם גם בפסח דורות מתקיימת מצוות המרור.

המקרא אינו מרחיב בתיאור הצמח ואופיו. נראה כי לעניין זה לא הייתה חשיבות מיוחדת לעצם קיום המצווה: יהא זה צמח מר כלשהו, ובלבד שיבטא את משמעות מצוות אכילת מרור.

*ראש החוג ללימודי ארץ ישראל במכללה האקדמית אשקלון.

מיני צמחים היוצאים בהם ידי חובת המרור

המשנה פירטה את המינים השונים של המרור: "ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת ובעולשין ובתמכא ובחרחבינה ובמרור. יוצאין בהן בין לחין ובין יבשין, אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין. ומצטרפין לכזית ויוצאין בכלח שלהן, ובדמאי ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו ובמעשר שני והקדש שנפדו" (פסחים ב, ו). רש"י הרחיב: "כבושין - בחומץ. שלוקין - מבושלין הרבה עד שנימוחין. מבושלין - כדרך בישול" (פסחים לט ע"א). מפירושו של רש"י אפשר, אולי, ללמוד כי ירקות אלה נאכלו כל השנה באופנים שונים. הגמרא הרחיבה את אפשרויות השימוש במיני המרור: "תני בר קפרא: אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בעולשין, ובתמכא בחרחלין, בחרחבינין ובחזרין. רבי יהודה אומר: אף עולשי שדה ועולשי גינה וחזרת... תני דבי רבי שמואל: אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת בעולשין, בתמכא בחרחבינין ובחרגינין ובהרדופנין. רבי יהודה אומר: אף חזרת יולין וחזרת גלין כיוצא בהן" (פסחים לט ע"א).

משמאל לימין: חזרת מגוררת מעורבת עם סלק מבושל וסוכר. עלה חסה אנדיב, שורש חזרת שלם. צילום: יונינה מתוך ויקיפדיה

זיהויו של המרור

התלמוד מציע כמה זיהויים למרור. להלן נציג את הזיהויים השונים לפי דברי חוקרים.

חזרת - פליקס זיהה אותה עם החסה (*Lactuca Sativa*). הוא סבר שחז"ל הקדימו את החזרת, החסה, בראש רשימת מיני המרור דווקא בגלל ארסיותם של מיני מרור הבר וכדי לאפשר מין של מרור (חסה) מתוק יותר (פליקס, תשכ"ח, עמ' 196). לפי דברים אלו, נראה כי אין לקבל את המנהג בארצות אירופה המזרחית

המרור הוא לזכור את המצרים ואת מעשיהם כנגד היהודים ולא בהכרח את התקופה שבה שהו אבותינו במצרים. הדגש הוא על העם ולא על הארץ.

אופיו של הצמח

תרגום השבעים תרגם מרורים כ"דבר מר", המציין ירק מאכל (ליכט, תשכ"ח). "אמר רב רחומי: ... ממאי דהאי מרור מין ירק הוא? מה מצה גידולי קרקע - אף מרור גידולי קרקע, מה מצה מין זרעים - אף מרור מין זרעים" (פסחים לט ע"א). דבריו של רב רחומי נאמרים כתגובה להצעה לראות במרור סוג של דג מר. "רבי יהודה אומר: כל שיש לו שרף; רבי יוחנן בן ברוקה אומר: כל שפניו מכסיפין; אחרים אומרים: ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין" (ירושלמי פסחים פ"ב ה"א; פסחים לט ע"א). רש"י על המקום: "שרף - כשסוחטין אותו במקום חיתוכו יוצא ממנו שרף לבן כחלב. מכסיפין - אינו ירוק מאוד ככרתי אלא פלדש". מהמקורות ההלכתיים בעניין כלאיים עולה כי אין משמעות לזיהויו הוודאי של הצמח המר ובלבד שיהיה מר. מהסיפא של משנה זו, שעניינה תרומות ומעשרות, אפשר ללמוד כי צמחים אלו גודלו גם בגינות איכרים יהודים.

עולש, צילום: מתוך אתר ויקיפדיה

עולשין - לפי רוב החוקרים, הוא העולש התרבותי
(Chicorium Intybus) (בארי וכפולר, תש"ך, 338). לפי
פליקס, דלמן, לעף ואחרים, עולשי השדה הוא העולש
המצוי (פליקס, תשכ"ז, עמ' 44; 54-57).

הרדופנין - היו שזיהו צמח זה עם ההרדוף, שאכן הוא
מר וארסי. לעניות דעתי, נראה כי אלו שזיהו זאת עם
ההרדוף לא ירדו לסוף כוונת התלמוד. יש לשים לב
שכל הצמחים המופיעים ברשימה הם מיני ירקות, ולא
שיחים ועצים. על כן אין לכלול את ההרדוף, שהוא
גדול, ענף ומתנשא מעל כולם, ברשימה זאת. ועוד:
ההרדוף הוא צמח רעיל. לא ייתכן שחז"ל המליצו עליו
כעל צמח מאכל ואפילו לא למרור. על כן עלינו לחפש
מין ירק הדומה באופיו לשאר הירקות שצוינו. נראה לי
כי המתאים ביותר הוא ההרדופנין - צמח המשמש עד
היום בתפריטים של בדווים ושל פלחים. כך גם סבר
קריספיל (תשמ"ה, עמ' 725).

חרגינין - קריספיל סבר ששם זה מתייחס למרור
הגינות. הוא למד זאת מצמד המילים "חר", חריף
בערבית, ו"גינין", גינות (קריספיל, תשמ"ה, עמ' 725;
פלדמן, תשי"ז, עמ' 215).

סיכום

מהמקורות התלמודיים שהבאנו, מסתבר כי זיהויו של
המרור אבד לאחר כניסת בני ישראל ארצה ובעיקר
בימי בית שני וכי לא נשמרה מסורת אחת ברורה
בעניין מין הצמח. עם זאת, רוב המסורות התלמודיות
מונות את החזרת והעולשין כמינים עיקריים למצוות
מרור, שהחוקרים המודרניים לא נחלקו בנוגע לזיהויים.
כך או כך, מבחינה הלכתית מרירותו של הצמח היא
העיקרון הקובע.

ביבליוגרפיה נבחרת

בארי, י' וכפולר, ב' (תש"ך). גידול ירקות, ב.
ליכט, י"ש (תשל"ח). מרור. אנציקלופדיה מקראית, ה,
י עמ' 454-455.
עמר, ז' (תשס"ח). מררים.
פלדמן, א' (תשי"ז). צמחי התנ"ך.
פליקס, י' (תשכ"ז). כלאי זרעים והרכבה.
פליקס, י' (תשכ"ח). עולם הצומח המקראי.
קריספיל, נ' (תשמ"ה). ילקוט הצמחים, ג.
Low, I. (1928). Die Flora der Juden

מהמקורות התלמודיים שהבאנו,
מסתבר כי זיהויו של המרור אבד
לאחר כניסת בני ישראל ארצה
ובעיקר בימי בית שני וכי לא
נשמרה מסורת אחת ברורה בעניין
מין הצמח. עם זאת, רוב המסורות
התלמודיות מונות את החזרת
והעולשין כמינים עיקריים למצוות
מרור, שהחוקרים המודרניים לא
נחלקו בנוגע לזיהויים. כך או כך,
מבחינה הלכתית מרירותו של
הצמח היא העיקרון הקובע

המזהה את החזרת עם שורש של צמח חריף הקרוי
כיום "חזרת" או "כריין" בידיש (Armocaria rusticana)
שכן אי אפשר לאכול ממנו כזית (פליקס, תשכ"ח, עמ'
196; קורמן, תשנ"ד).

הנדיבי - לפי דלמן, זהו Endive Chicorium Intybus.
בארי וכפולר זיהוהו עם האנדיב (Chicorium Endivia)
- מין הקרוב לעולש (בארי וכפולר, תש"ך, עמ' 338).

מרור - לפי לעף (פליקס, תשכ"ח, עמ' 196), יש לזהותו
עם הירק המכונה בפי הערבים "מורר", והוא Sonchus
oleraceus. לפי דלמן, הוא העולש, חזרת גלים, חסת
המצפן.

חסת המצפן - Lactuca serriola - מין הבר. צילום: מתוך אתר
ויקיפדיה

פֶּרָה פֶּרָה

רונן כהן*

כמה חיות מכל מין העלה נח לתיבה?
נתעלם לרגע מן הניחוח ונענה
תשובה מיידית: זוגות זוגות. אולם
קריאה מדוקדקת תיתן מענה אחר:
"וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ... מִכָּל הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ
וְאִשְׁתּוֹ וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהָרָה
הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ" (בראשית ז,
א-ב).

לא אגע כרגע בשאלות מדוע שבעה ואיך ידע נח אילו חיות טהורות עוד טרם התקבלה התורה. אך מכאן נוכל להבין את חשיבותה הגדולה של הבהמה הטהורה בימי קדם. לפי ההלכה, בהמה טהורה היא בהמה המותרת לאכילה ולפולחן. בהנחה שאין מוקדם ומאוחר בתורה, אסיק בזהירות כי נח העלה לתיבה לא פחות משבעה זוגות של פר-פרה. אם כי שאין עדות לכך שהבקר מנהל אורח חיים הומוגני. מלבד למזון ולפולחן, שימש הבקר, כמו גם הצאן והגמלים, לסחר חליפין. ייתכן שמכאן הגיע השם הכולל לחיות המבויתות "מִקְנֵה" - מלשון קניין. חשיבותו של המקנה הייתה רבה הן לאדם הנווד הן ליושבי הקבע. כמות המקנה העידה על עושרו של האדם. לדוגמה: "וְאֶבְרָם כִּבְדָּ מְאֹד בְּמִקְנֵה בְּכֶסֶף וּבְצֹהָב" (בראשית יג, ב). על יעקב נאמר

פרה סמוך לכעביה, צילום: אורן פלס, מתוך: אתר פיקיויקי

בחזרתו לכנען לקראת המפגש עם אחיו שעיו שהביא איתו מנחה הכוללת מקנה רב: "עֲזִים מְאִתִּים וּתְיִשִּׁים עֶשְׂרִים רְחִלִּים מְאִתִּים... פְּרוֹת אֲרֻבָּעִים וּפְרִים עֶשְׂרֵה" (בראשית לב, טו-טז).

אזכורים נוספים של בקר בתנ"ך

פרעה ראה בחלום: "וַיְהִי מִן הַיָּאֵר עֶלְת שִׁבְעַת פְּרוֹת יְפוֹת מִרְאָה" (בראשית מא, ב), תיאור המעיד על שפע רב. בהמשך, ראה פרעה: "פְּרוֹת רְעוֹת הַמִּרְאָה וַדָּקַת הַבָּשָׂר" - עדות לשפל כלכלי. בספר במדבר, בפרשת חוקת, מוזכרת הפרה בהלכות פרעה אדומה: "וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עִלִּי" (במדבר יט, ב). חז"ל פירשו כי על הפרה להיות אדומה לגמרי, אחרת לא תהיה ראויה לשימוש, וכי יש לוודא שלא שימשה לחריש.

עיקרה של המצווה הוא טוהרה מטומאת מת. אדם שנגע במת או עשהה בבית שנמצא בו מת נטמא ונאסר עליו להיכנס לבית המקדש או לאכול מקורבנות. כדי להיטהר מטומאה זו, היה עליו לעבור טקס היטהרות מיוחד שכרוך בין היתר בשרפת פרה אדומה ובהזיית מים שמהול בהם האפר שנוצר. אין הסבר מפורט

* ממונה של"ח וידיעת הארץ מחוז מרכז

מלבד למזון ולפולחן, שימש הבקר, כמו גם הצאן והגמלים, לסחר חליפין. ייתכן שמכאן הגיע השם הכולל לחיות המבויתות "מקנה" - מלשון קניין. חשיבותו של המקנה הייתה רבה הן לאדם הנווד הן ליושבי הקבע. כמות המקנה העידה על עושרו של האדם

כינויים ותכונות נוספות

בהינדואיזם, הפרה נחשבת קדושה ויש איסור לשחוט אותה. מכאן נובע הביטוי פרה קדושה, המתאר רעיון שאין לשנות אותו או לפגוע בו. לדוגמה: נושאי ביטחון בישראל נחשבים לפרה קדושה. נגיעה ברעיון או בערך מקודש כזה במטרה לבקר אותו נחשבת לשחיטה של פרה קדושה.

הנביא עמוס כינה נשים עשירות ומפוטמות בשם פרה כגנאי: "שמעו הדבֵר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׂן אֲשֶׁר בְּהַר שִׁמְרֹן הַעֲשֻׁקוֹת דָּלִים" (עמוס ד, א). בספר הושע, מתוארים היחסים בין עם ישראל ואלוהיו כיחסים שבין האיכר ופרתו: "כִּי כִפְרָה סִרְרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל" (הושע ד, טו), "וְאֶפְרַיִם עֲגָלָה מְלֻמָּדָה" (הושע י, יא).

מחלת עצבים קטלנית שפגעה בפרות בשנות התשעים של המאה ה-20 הייתה למגפה בבריטניה ונקראה בשם הפרה המשוגעת משום שפגעה במוחה של הפרה וגרמה לו להיות ספוגי. אדם שאכל מבשר פרה משוגעת נדבק במחלה קשה. המגפה גרמה לירידה באכילת בשר בקר. פרה עיוורת הוא שם של משחק ילדים פופולרי: תופסת כשעיניו של התופס עצומות.

פרות בגליל התחתון, צילום: אילן שריף, מתוך: אתר פיקיוקי

למצווה זו, והיא נתפסת כאחת מאותן מצוות שמקיימים בלי להבין את מהותן. שלמה המלך אמר: "על כל אלה עמדתי, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי. 'אמרת אחכמה - והיא רחוקה ממני.' (מדרש תנחומא לחוקת ו). פרה אדומה נחשבה קשה להשגה, וערכה הכספי היה רב.

בספר שמואל א', מתואר שפרות נשאו את עגלת ארון הברית "קחו וַעֲשׂוּ עֲגָלָה חֲדָשָׁה אַחַת וּשְׁתֵי פְרוֹת עֲלוֹת" (שמואל א, ו, ז). ובספר ישעיהו, בחזון אחרית הימים, נכתב: "וּפְרָה וְדָב תִּרְעִינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יְלִדֶיהֶן" (ישעיהו יא, ז).

פרה ועגל, צילום: אריק רייזמן, מתוך: אתר פיקיוקי

גוף הפרה

הרינונה של פרה נמשך בממוצע בין תשעה לתשעה וחצי חודשים. ולד הפרה מסוגל לעמוד על רגליו מרגע צאתו לאוויר העולם. עד גיל שנה, נקרא ולד הפרה "עגל", ולאחר מכן "פר". פר מסורס ייקרא "שור". ולדה נקבה תיקרא "עגלה", ומגיל 24 חודשים, גיל שבו היא כבר בשלה להתעבר, תיקרא "פרה".

במצב טבעי, בני בקר זקוקים לכמויות מזון גדולות כדי לשרוד. בעיקר מזון צמחי, העשיר בתאית וקשה לעיכול. משום כך הם מצויידים במערכת עיכול משוכללת, הכוללת ארבע קיבות. מדובר ממש במפעל לעיבוד מזון. הפרה בולעת כמויות של כ-23 ק"ג עשב ביום אחד! היא מאחסנת את העשב שבלעה בחלק קיבה ששם הוא מותסס ומתפרק בסיוע כמאה ליטר מים שהיא גומעת. כשהיא נמצאת במנוחה במקום מוגן, היא מעלה את העשב המותסס והמפורק חזרה לפיה, לועסת וטוחנת אותו היטב ואז בולעת שוב, והעשב מגיע לעיכול סופי וספיגתו טובה יותר. תהליך זה נקרא העלאת גרה - מַאֲכָל לְשִׁנְיָהּ בְּשָׁנִים, נִלְעַס וְנִבְלָע מוּעֵלָה וְנִלְעַס וְנִבְלָע שׁוּב. היום משתמשים בביטוי העלאת גרה (בהשאלה) במובן של חזרה על מה שכבר נאמר.

פרה נותנת חלב?

ביות פרות החל, כנראה, עוד בתקופת האבן החדשה (8000 לפנה"ס לערך). הבקר שימש לכלכלת האדם: חלב הפרה ובשרה שימשו למאכל, עור הבקר שימש לשימושים שונים, והפרה בכלל שימשה לפולחנים דתיים. הפרה המקומית הייתה ידועה במיעוט תנובתה. מתיישבים ציוניים יהודים שהגיעו מאירופה והיו מורגלים בצריכת חלב הרחיקו עד דמשק והביאו את הפרות הדמשקאיות, שתנובת החלב שלהן גבוהה יותר. בסוף המאה ה-19, הביאו הטמפּלרים (שהגיעו מגרמניה) פרות הולנדיות שהצטיינו בתנובת חלב, אך מזג האוויר ותנאי המחיה לא אפשרו את קליטתן המיטבית. הכלאה בין הפרים האירופאים לפרות הדמשקאיות הביאה לבסוף ליצירת גזע פרות ישראלי שתנובת חלבו רבה ויכולת עמידותו בתנאי הארץ גבוהה.

ביקור קצר ברפתות המודרניות יגלה את המרחק הרב שעברו הפרות מאז הועלו אחר כבוד לתיבת נח ועד למפעל החקלאי שהן חלק ממנו היום. בספר הילדים "איה פלוטו", שכתבה לאה גולדברג, מתקיים דיאלוג בין פלוטו לבין הפרה:

"שלום לך פרה. את עושה קצפת?"

"טיפש קטן!" הפרה עונה, "אני מייצרת חלב לגבינה."

פרת משה רבנו, צילום: דרור פייטלסון, מתוך: אתר פיקיויקי

נראה לא מתאים לה - חושבים שהיא פרה. לא נעלב בשם הפרה, אך נשאל מהיכן הגיע שם כה גדול לחרק כה קטן ומדוע הוא נקרא "פרה"? לא מצאתי סימוכין והסברים לשם, אך מצאתי מקור אחד במרשתת, שאינני יודע את מהימנותו, המסביר כי הקשר בין הפרה לחרק נולד מצבעו של החרק המזכיר את צבעה של הפרה האדומה. בעניין השם "משה" שבשם החרק, כאן הסברה היא שהשם "משה" נועד להחליף שמות קדושים של חרק זה בלשונות אחרות: בגרמנית - "חיפושית מרים"; בצרפתית - "חיית אלוהים הטוב"; בספרדית - "פרת אנטוניוס הקדוש". אולי נכרכו שמות קדושים בשם חרק זה בשל המספר שבע הטיפולוגי (מספר שיש לו משמעות מיוחדת ובדרך כלל מסמל קדושה בתרבויות, בדתות ובמיתוסים שונים). השם התקני של החרק הוא "מושית השבע" (שמונה נקודות שחורות על כנפיה, ארבע על כל כנף. וכשהמושית סוגרת כנפיה נראה כי מתלכדות שתי נקודות לאחת...), והוא סוג של חיפושית. אך על זה אספר בהזדמנות אחרת. ועד אז, סבלנות. כנאמר: פְּרָה פְּרָה.

במצב טבעי, בני בקר זקוקים לכמויות מזון גדולות כדי לשרוד. בעיקר מזון צמחי, העשיר בתאית וקשה לעיכול. משום כך הם מצוידים במערכת עיכול משוכללת, הכוללת ארבע קיבות. מדובר ממש במפעל לעיבוד מזון. הפרה בולעת כמויות של כ-23 ק"ג עשב ביום אחד!

על אף כל המיתוסים, השירים וספרי הילדים המהללים את טוב ליבה של הפרה, הפרה לא מנדבת את החלב שלה. האדם מנצל את חלבה לצורכי הביטחון התזונתי שלו. נכון לשנת 2019, לפי מרכז המחקר והמידע של כנסת ישראל, במשק הישראלי כ-135 אלף פרות חולבות, ב-750 רפתות, ותנובת החלב עומדת על 1.5 מיליארד ליטר חלב בשנה.

פרת משה רבינו

בשירו של אפרים סידון "פרת משה רבנו", שרה נירה רבינוביץ על פרת משה רבנו שהצטערה נורא כי שמה

יצאנו להגן על הרוח - קונגרס תנועות הנוער בסימן 80 שנה למרד גטו ורשה נופר עזר*

"אין בפי אלא ביטוי אחד לציין את הרגשתי ואת הרגשת חברי. נפל דבר שהוא למעלה מחלומותינו הנועזים ביותר, הגרמנים ברחו פעמיים מהגטו. חלום חיי קם והיה. זכיתי לראות הגנה יהודית בגטו בכל גדולתה ותפארתה" (מתוך מכתבו האחרון של מרדכי אנילביץ' ויועד לסגנו יצחק צוקרמן, גטו ורשה, אפריל 1943).

קונגרס תנועות הנוער ה-18, בסימן "יצאנו להגן על הרוח" - 80 שנה למרידות בגטאות, צילום: מועצת תנועות הנוער

מעשי ההתנגדות הראשונים של חברי תנועות הנוער בתקופת השואה באו לידי ביטוי בעיקר בפעולות הצלה שונות ובשמירה על אורח חיים התואם את רוח התנועות במציאות קשה המשנה את פניה מדי יום ביומו. מאז ומעולם, כללה רוח תנועות הנוער הן חיזוק והעצמה של הנוער, הן עידוד למרד ולשינוי והמציאות, הן עידוד ליצירת חברת מופת. חברי תנועות הנוער ביטאו התנגדות יהודית אנושית לכובש הגרמני וסיפקו תשתית פיזית ורעיונית למרידות שצצו אחר כך בגטאות השונים.

קונגרס תנועות הנוער ה-18 בסימן "יצאנו להגן על הרוח" - 80 שנה למרידות בגטאות

קונגרס תנועות הנוער מתקיים בכל שנה זה 18 שנים. הקונגרס הוא פרי שיתוף פעולה בין יד ושם, מינהל חברה ונוער במשרד החינוך ומועצת תנועות הנוער, ומטרתו להתאחד בנשיאת מסר חברתי וערכי ברור: תנועות הנוער נושאות את לפיד זיכרון השואה ומתחייבות להמשיך לשאת אותו מדור לדור.

הקונגרס מיועד לחברים וחברות המשרתים בשנת שירות בתנועות הנוער, בוגרי תיכון אשר בחרו לדחות את השירות הצבאי בשנה כדי לפעול שנה נוספת בתנועת הנוער בהתנדבות, להגשמה של הערכים

בערב פסח תש"ג, 19 באפריל 1943, פרץ בגטו ורשה המרד הגדול הראשון בכובש הגרמני. את המרד, אשר היה לסמל להתנגדות יהודית, הנהיגו חברים וחברות בתנועות הנוער היהודיות. המרד החל כתגובה לגירוש אשר כונה אקציית החיסול. יותר מחודש ימים לחמו יהודי הגטו בגבורה. חלק ניכר מהם נספו במהלך ניסיונות הגרמנים לדכא את המרד, חלק נשלחו למחנות, ובודדים הצליחו להיחלץ מהגטו בדרכים שונות והצטרפו ללחימה בגרמנים ביערות.

תנועות הנוער, אשר קמו בשלהי מלחמת העולם הראשונה, פעלו בתקופת השואה בגטאות ובמחנות, בגלוי או במחתרת, בפעילות רוחנית וחינוכית רחבת היקף. התנועות קיבלו על עצמן תפקיד משמעותי של הובלת החינוך והטמעת הערכים והמוסר במציאות שבה אמות המוסר התערערו באנושות כולה. התנועות הפעילו מגוון רחב של מסגרות חינוכיות להתמודדות עם קשיי היומיום בגטאות.

שעליהם התחנכו. חברי שנת השירות מקבלים על עצמם תפקידים מגוונים במסגרות חינוך שונות ברחבי הארץ, בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, במיוחד בפריפריה החברתית והגיאוגרפית. במפגשם היומי עם ילדים ונוער, הם מעצבים הן את החברה הישראלית הן את דמותם כמחנכים.

אל הקונגרס מגיעים בכל שנה מאות חברי שנת שירות כדי ללמוד מן העבר לדמותם כמחנכים בהווה. ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער מובילה את השיח החינוכי בשיתוף יד ושם. בכל שנה, שני הגופים בוחרים יחד בנושא השנתי שבו הקונגרס יעסוק, נושא המדגיש את רוח תנועות הנוער בעבר ובהווה.

מאות חברים וחברות מתנועות הנוער השונות המשרתים בשנת שירות הגיעו לקונגרס והתחלקו לקבוצות מעורבות, כך שבכל קבוצה נחשפו המשתתפים למגוון דעות ומחשבות. זוג מדריכים הדרך כל קבוצה - מדריך מטעם יד ושם ומדריך מטעם תנועות הנוער.

הקונגרס התחיל בסיוור באתר יד ושם, שבו בחנו המשתתפים את התפתחות רעיון המרד ואת יישומו בפועל, קראו קטעי זיכרונות ודברים של חברים וחברות בתנועות הנוער ואת עיתונות התנועות שנכתבה במחלת בגטאות ברחבי אירופה. דרך קטעים אלו, הבינו המשתתפים את המציאות שחווי חברי התנועות, את הדילמות שעמדו מולם ואת משמעות התפקיד שקיבלו על עצמם - לעיתים למרות התנגדות החברה או המשפחה. כן הם עמדו על נקודת השינוי הדרמטי בין קיום פעולות בגטאות במטרה להציל יהודים לבין מרד ומאבק בכובש הגרמני.

לאחר הסיוור, השתתפו הקבוצות ביחידת עיבוד אשר

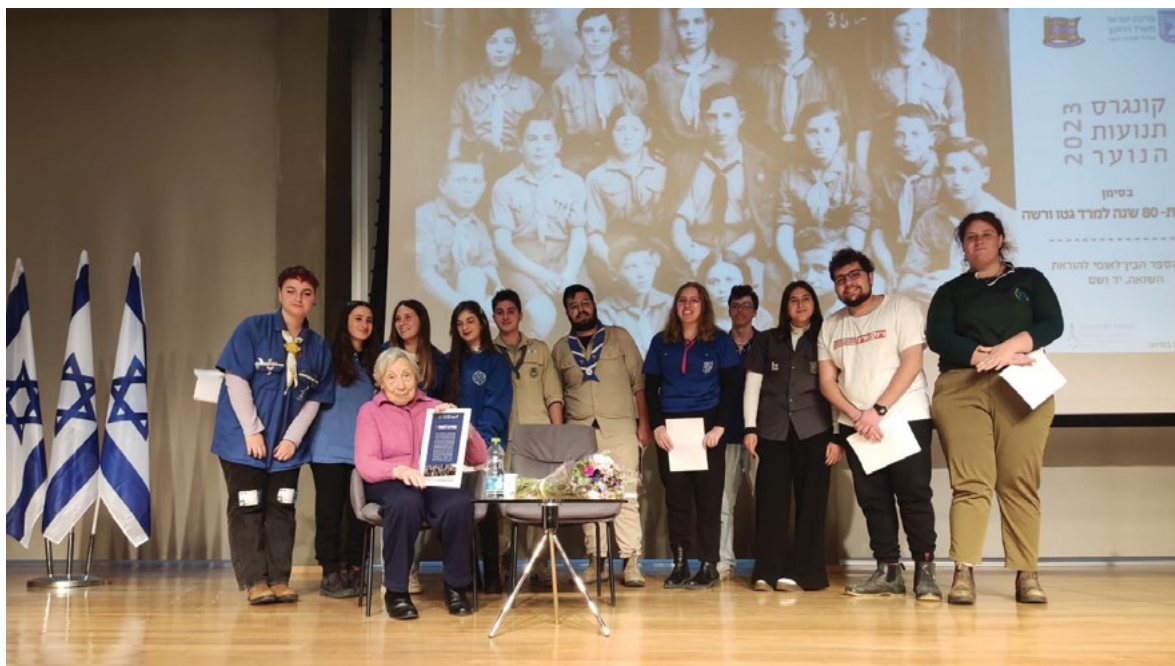
אל הקונגרס מגיעים בכל שנה מאות חברי שנת שירות כדי ללמוד מן העבר לדמותם כמחנכים בהווה. ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער מובילה את השיח החינוכי בשיתוף יד ושם. בכל שנה, שני הגופים בוחרים יחד בנושא השנתי שבו הקונגרס יעסוק, נושא המדגיש את רוח תנועות הנוער בעבר ובהווה.

במהלכה הוצגה שאלת המרד כיום כסוגיה מרכזית: מה מקומן ואף תפקידן של תנועות הנוער בחברה הישראלית כיום, מה תפקידן כמחנכים וכחברי שנת השירות ומה עלינו לעשות לשינוי המציאות וליצירת חברת מופת. סיפורם של מחתרות תנועות הנוער ושל חבריהן בתקופת השואה הוצג כבסיס לשיח חינוכי על תפקידן במציאות של ימינו ועל יכולת השפעה ודרכי השפעה של חברי שנת השירות בפרט ושל תנועות הנוער בכלל.

לאחר יחידת העיבוד, התקיים טקס מרכזי, ובו כיבדו אותנו בנוכחותם מר אסף צלאל, מנכ"ל משרד החינוך, מר צביקה פייראיון, מנכ"ל יד ושם, ומר קלי כהן, יו"ר מועצת תנועות הנוער. עיקר הטקס והחלק המרגש ביותר ביום היה מפגש עם שורדת השואה הגברת פאני בן עמי, שסיפרה את סיפורה. פאני גדלה בגרמניה עד עליית היטלר לשלטון, שבעקבותיה עברה המשפחה לפריז. עם פרוץ המלחמה, נאסר אביה של פאני, ולאחר כחצי שנה נשלחו פאני ואחיותיה לבית הילדים שאטו דה שומון, שניהל ארגון אוז"ה לסייע לילדים יהודים. בית הילדים נסגר בעקבות

משתתפי הקונגרס בסיוור באתר יד ושם, צילום: מועצת תנועות הנוער

פאני מקבלת את אמנת תנועות הנוער, צילום: מועצת תנועות הנוער

מתוך נאומה של שורדת השואה וחברת המחתרת היהודית בגטו ורשה חווקה פולמן רבן ז"ל, בפנייתה לחניכי תנועות הנוער בטקס שהתקיים בלוחמי הגטאות לציון 65 שנה למרד גטו ורשה:

"המרד חייב להימשך. מרד אחר, שונה. על הארץ הרחוקה, הנכספת והבלתי מושגת חלמנו גם בגטאות, וגם במחנות. בחלומנו היא הייתה טהורה, צדק שלט בה, שוויון ערך אדם - חלום נפלא של בית... במה נמרוד? - שואלים אותי לא פעם צעירים... ואני עונה - החשוב לי עכשיו זה העתיד, זה אתם - הדור השני, השלישי, הרביעי והדורות הבאים.

אתם בעלי חולצות כחולות ושרוכים אדומים ולבנים ועניבות צופים וכיפות סרוגות, כולכם, צעירים ובוגרים יותר. עתידכם כאן בארץ הזו היחידה, היפה, האהובה ופגועה בגזענות, שנאת האחר והזר, יש בה חמדנות וונדליזם וסכינאות ואלימות נגד חלשים וקשישים ורעבים - אתם יכולים, אתם חייבים, ללחום בכל הרוע הזה, בזיוף ובנוכלות, בכל שמנוגד לערכים אנושיים. אתם אמיצים ונאמנים בצבא, בהגנה על ביתנו מאויבים מבחוץ, אתם תתרמו גם לסיום מעגל הדמים. יש בכם גם כוח למרוד בנגעים שבפנים. איך? דרך אכפתיות ואי אדישות, מעורבות ועשייה בבית, בבית ספר, ברחוב בכל מקום שפוגשים רוע. תהיו ראויים ללוחמים, לכל אלה שנאבקו ואבדו לנו בהרג, בגז ובמיתות משונות. תחנכו עצמכם ואחרים לאהבה ולא לשנאה, לשלום, לרעות, ליופי, לצחוק ושמחה."

הלשנה, ופאני חזרה לבית אימה וגילתה שגם היא נאסרה. בהיותה בת 13, מצאה עצמה פאני מתווכחת עם סוהרים צרפתיים לשחרור האם. בשל התעוזה שהפגינה, שוחררה האם. ארגון אוז"ה העביר את פאני ואת דודתה להרי האלפים, שם החלה פאני לסייע למחתרת. לאחר מכן, ביקש הארגון להבריח את פאני בקבוצת ילדים לשוויץ. במהלך ההברחה, מצאה עצמה פאני מפקדת על קבוצת ילדים. היא הבריחה אותם אל הגבול ברכבת דואר ומשם במשאיות. המשטרה הצרפתית תפסה אותם וכלאה אותם, ופאני, בתושייה רבה, הצליחה להבריח אותם מהכלא דרך חלון צר בשירותים ולהוביל אותם ביערות עד לשוויץ. לאחר המלחמה, חזרו פאני ואחותיה לצרפת. על פעולתה במחתרת ועל הצלת הילדים, הוענק לה אות לגיון הכבוד, אך היא סירבה לקבל אותו.

בסיום הטקס, עלו נציגי כל התנועות להעניק לפאני את אמנת תנועות הנוער אשר מביעה את התחייבות התנועות לשאת את דגל זיכרון השואה והגבורה בחברה הישראלית, להוביל עיסוק בלקחי השואה, לפעול לפיהם ולהיאבק על דמותה של החברה שבה אנו חיים: מאבק על ערך שוויון האדם, מאבק לצמצום הפערים הכלכליים והחברתיים, מאבק בגזענות על כל צורותיה, מאבק לשלום עם שכנינו, מאבק על מוסריותו של עמנו במדינת ישראל.

בתקופה שבה השסעים בחברה גדלים, האלימות גוברת ומתגלה שנאת חינוס בחברה הישראלית, אמנה זו מייצרת תקווה ומבשרת כי בני הנוער, המדריכים, המחנכים, המנהיגים של המחר יפעלו כדי לשנות, כדי למרוד במציאות.

חיבור לאדמה והתנסות חקלאית בשדה ההתבגרות ובגיל מצוות

מתחברים לאדמה
ועוזרים לחקלאים

צוראל אסף*

חיכי השומר החדש עוזרים לחקלאים, צילום: השומר החדש

היה זה אהרון דוד גורדון, האקולוג העברי הראשון, שטען בחיבורו "האדם והטבע" שכל פגעי האדם והאנושות נובעים מהקרע הראשוני שבין האדם והטבע. וכשם שהניתוק מהטבע הוא המקור לסיבוכי הנפש והתרבות, כך חיבור נכון ויוצר לטבע הוא שורש המרפא והפתרון.

בילוי בטבע ועבודת אדמה עשויים לעזור לתלמידים שלנו להתחבר לעצמם, להפחית מתח והסחות דעת ולהתמקד בהתבוננות פנימית ובהשתקפות עצמית. זה יכול לעזור לתלמידים להבין טוב יותר את האינטרסים האישיים והערכיים שלהם ולעמוד על החוזקות שבהם. חוויות השטח והחקלאות מספקות הזדמנויות לצמיחה אישית ואתגר ומאפשרות לתלמידים לבחון את יכולותיהם וללמוד מיומנויות חדשות. הן מפתחות בתלמידים הבנה עמוקה יותר את עצמם, כולל נקודות החוזק והחולשה שבהם, והבנה על דרך השתלבותם בעולם הסובב אותם.

דוגמה מאלפת לחוויית התבגרות מכווננת באמצעות חיבור לטבעו של הלילה ולאתגרי המשק החקלאי נמצאת בתיאור בר המצווה של יגאל אלון. להלן הסיפור כפי שרשם אותו יגאל אלון בזיכרונותיו. בשל יופיו של המקור, נצטט אותו בלשונו.

להתבגר זה לא להיות יותר גדולים, אלא להיות יותר אנחנו. ואנחנו, למעשה, איננו כפתית שלג בודד, אלא אנחנו כרוכים בקשר עמוק לאדמה ולמקום שמצמיח אותנו. רשימה זו מוקדשת לבירור החוזקות שבנו באמצעות עמידה על החיבור העמוק שבינן לבין האדמה והמקום.

"לצאת החוצה זה למעשה להיכנס פנימה"
(ג'ון מיר)¹

מיר, שהיה אחד ההוגים הבולטים באמריקה בנושא החיבור שבין אדם והאדמה, טען בציטוט שהבאנו שהקשר בין האדם והאדמה הוא קשר ראשוני ותשתיתי. יציאה אל האדמה היא למעשה חזרה אל עצמנו. רוח זו עולה גם מדבריו של גארי סניידר, משורר טבע אמריקאי מפורסם נוסף, שאמר: "הטבע איננו מקום שיש לבקר בו, הוא הבית."

*ארגון השומר החדש

משפטי מפתח בהגותם, תרגם מהרשת צוראל אסף

עוזרים לחקלאים. צילום: השומר החדש

»»
**היה זה אהרון דוד גורדון,
 האקולוג העברי הראשון, שטען
 בחיבורו "האדם והטבע" שכל
 פגעי האדם והאנושות נובעים
 מהקרע הראשוני שבין האדם
 והטבע. וכשם שהניתוק מהטבע
 הוא המקור לסיבוכי הנפש
 והתרבות, כך חיבור נכון ויוצר
 לטבע הוא שורש המרפא והפתרון**
 ««

לירות בהם ממש? לברוח? ומה אם אהרג? המחשבות חלפו בי במהירות, אבל תוך כדי שבריר שניה שמעתי לפתע מאחרי קולות וקללות נמרצות בערבית, ומיד אחריהן יריות באויר מעל לראשי הגנבים, שקפצו על סוסיהם ונעלמו בחשיכה, בהשאירם את שקי התבואה. אבן נגולה מעל ליבי. אבא, הוא שהגיח לקראתי מירכתי השדה.

כן. הוא העמיד אותי במבחן, אך לא הניח לנער בן-13 לעמוד בכך לבדו. ברגע המכריע היה שם, וגרש את הגנבים. שמחתי היתה כפולה: לא זו בלבד שעמדתי במבחן, אלא שאבא ראה אותי בעמידתי. שאלתי את אבא אח"כ: הרי היה ברשותך נשק, מדוע לא ירית בהם? תשובתו היתה: יריה עלולה להסתיים במוות. מתו של ערבי פותח חשבון-דמים העלול לארוך עשרות שנים.

בר מצווה בעומק הלילה

כשהגעתי לגיל בר-מצווה, קרא לי אבא למחסן התבואות שבחצר, ואמר: "בהנחת תפילין עוד לא הגשמת את כל המצוות. אתה נעשה לאיש, ומעכשיו יהיה לך נשק משלך. "בדברו הוציא אקדח, הושיטו לי ואמר: "הוא שלך. שמור עליו, נקה אותו, והסתר מפני עין-רעה..." התרגשתי מאוד. ליום הזה ציפיתי. מעתה יהיה לי נשק, כלאחי הבוגרים, כלאבא. ואבא הוסיף: הערב תצא לשמור על שארית התבואה הקצורה, בחלקת ה"בלוט" (עץ אלון) שלנו. עם השקיעה, פניתי ללכת לכיוון חלקת ה"בלוט" בה צמחו עצי אלון יפים... הייתי נרגש מאוד. זו פעם ראשונה שאני יוצא לשמירה לבדי, בלילה. ככל שרחקתי מהכפר גברו התרגשותי ופחדי. הגעתי לחלקה, התמקמתי תחת אחד מעצי האלון, מאחרי סלע גדול. הציפורים עדיין הכינו עצמן לשנת הלילה וצפצופן הגביר את פחדי... רק משהשתרר שקט, נרגעתי מעט, התחלתי להקשיב לקולות הלילה והתפללתי שהלילה לא יגיעו הגנבים... אולם מאוחר יותר, הבחנתי בכמה רוכבי-סוסים שנכנסו לשדה והחלו לאסוף את התבואה לשקיהם. כפי שאבא הורה לי, הנחתי להם תחילה לשקוע בעבודה ואז קראתי אליהם קריאת-אזהרה: ענדק! הקריאה לא הרתיעה אותם, והם המשיכו באיסוף. דרכתי את הנשק בתקוה שקול הדריכה יבריחם, וזה לא קרה. הרמתי את האקדח ויריתי באויר - הם תפסו עמדות, ודרכו את נשקם. שאלתי את עצמי: מה עכשיו?

אנחנו חיים כאן, איתם, וכל סכסוך שניתן לפתור בידיים ובמקל, יש לסיימו ללא נשק. בו יש להשתמש רק כאשר נשקפת סכנה ממשית לחייהם.²

צילום: השומר החדש

במקרים רבים, החוויה המחברת שאנו חווים במפגש עם האדמה, בשהות בטבע, ובהתנדבות חקלאית מחוללת בנו תנועה כפולה: היא משמשת תזכורת מרפאת לכך שאיננו "גזעי עצים מנותקים בשלג" ומעוררת בנו את שורשינו הרדומים. והיא גם מעוררת אותנו להיות מודעים לסכנת הגדיעה שאורח חיים מנותק עלול להוביל אותנו לפתחה. בכך, היא מדרבנת אותנו לאחריות מחודשת לצמיחתנו העתידית במחויבות לאותם שורשים

בסיפור מרגש זה, נדרש המתבגר לעמוד לבד מול אתגר השמירה על חלקת המשק בלילה. לכאורה, היה לבדו, רק הכוכבים והגנבים היו שם איתו, אלא שלא ידיעתו נמצא אביו במרחק חניכה סמוי ומאפשר. כך עמד האב כעד להתמודדות המעצימה שחווה הנער וסייע לו ברגע שנדרש סיוע. עמדת המוצא של המתבגר כפי שהיא עולה מסיפור מרשים זה - יחד-לבד-יחד - ניתנת לשיעתוק וליישום בסביבה חינוכית דרמטית פחות, כאשר אנחנו מציבים את התלמידים ואת החניכים במרחב עמלני, מול משימה בשדה או במטע, ואנו עדים להתמודדות שלהם עם האתגר כשבאפשרותנו לעבד איתם את חוויות ההתמודדות ולשקף להם את המסוגלות שהם מפגינים ואת החוזקות והאכויות שמאפשרים להם חוויית הצלחה.

בסיפור קצרצר בשם "עצים", תיאר פרנץ קפקא בשלושה משפטים חדים את תמונת מצבו של האדם המודרני ביחס לטבע ולמקום ואת הכורח הקיומי שבעיבוד ובחיוזוק החיבור לטבע:

כי אנחנו כמו גזעי עצים בשלג,

למראית עין מונחים סתם

ובדחיפה קלה ודאי ניתן להזיזם.

לא אי אפשר, כי הם מחוברים בחוזקה לאדמה.

אבל תראו, אף זה רק למראית עין.³

אנו חיים בעידן שבו נגזרת על כולנו הנחת מוצא של חיים המנותקים מהשטח, של קיום שנחווה כחסר קשר עמוק לטבע. אבל די בתנועה קלה החוצה, אל השטח, אל האדמה, כדי לחוש בשורשינו הנעלמים ובהקשרים הרחבים שמהם חיינו נובעים. אך, למרבה הצער, חוויה זו בפני עצמה אינה מספיקה להבטיח חיבור עמוק לטבע

ולשורשים. מעבר לנחמה שהיא מציעה, היא מדרבנת אותנו להמשך פעולה.

במקרים רבים, החוויה המחברת שאנו חווים במפגש עם האדמה, בשהות בטבע, ובהתנדבות חקלאית מחוללת בנו תנועה כפולה: היא משמשת תזכורת מרפאת לכך שאיננו "גזעי עצים מנותקים בשלג" ומעוררת בנו את שורשינו הרדומים. והיא גם מעוררת אותנו להיות מודעים לסכנת הגדיעה שאורח חיים מנותק עלול להוביל אותנו לפתחה. בכך, היא מדרבנת אותנו לאחריות מחודשת לצמיחתנו העתידית במחויבות לאותם שורשים.

כך היציאה לשטח וההתנסות בעבודה חקלאית מספקות הזדמנות חשובה ללמוד על עצמנו ולאחר את השורשים שלנו ואת החוזקות הבסיסיות שבנו, והן פתח לתנופה חיונית של אחריות לחיבור מקיים והמשכי אל הטבע, אל השורשים. הצטרפו אלינו לחוויות בשטח ולעבודה חקלאית בתוכניות המותאמות לגיל מצוות - לפעילות שתאפשר לכם להיות גדולים יותר, כלומר: עצמכם יותר.

צילום: השומר החדש

² סיפורי יגאל אלון, "בית אב"י" עמ' 75

³ מתוך הקובץ רופא כפרי, תרגום אילנה המרמן, עם עובד, עמ' 37

של"ח וימי עמי"ת בחטיבת הביניים "הראשונים" הוד השרון אביגיל קרפל*

בחטיבת ביניים "הראשונים", מתקיימים מידי שבוע, זו השנה השלישית, ימי עמי"ת. מהם ימי עמי"ת? עמי"ת הם ראשי תיבות של ערכים, מיומנויות, ידע ותרבות. זהו מודל פדגוגי ללמידה מצמיחה, פרי פיתוח צוותי, בעל מבנה ייחודי, שמתקיים בסדירות של יום בשבוע הכולל למידה בין תחומית. במהלך היום, התלמידים מתנסים במיומנויות המאה ה-21: למידה עצמאית בדרכי חקר, עבודת צוות ושיתוף פעולה. הלמידה מאפשרת ביטוי של החוזקות האישיות של התלמידים בתחומים שונים, הרחבת אופקים ובחינת המציאות בחשיבה ביקורתית הכוללת שאילת שאלות. אגב כך, מתרחשת היכרות מעמיקה בין הילדים לבין עצמם ובינם לבין המחנך או המחנכת ומתגברת ההעצמה והשאיפה של התלמידים לכיתה ולבית הספר.

טיול של שכבת ז' לאחר הכנה מעמיקה בבית הספר, צילום: אביגיל קרפל

כחלק מהלמידה הרב תחומית, הוחלט לשלב בימי עמי"ת את לימודי השל"ח לקראת היציאה למסע השנתי של שכבה ז'. זאת משום החשיבות שבהנחלת הכרת הארץ ואהבת המולדת, כפי שמופיע בחזון החטיבה: "אנו מאמינים בחינוך תלמידיו לאהבת הארץ, באמצעות הנחלת תרבות ישראל ומורשתו תוך חיבור משמעותי לטבע ולסביבה. אהבת הארץ תצמיח עשייה משמעותית למען עתיד העם והמדינה" (מתוך חזון חטיבת ה"ראשונים").

המסעות השנתיים משמשים קרקע פורייה להטמעת הערכים המובילים אותנו: אהבת הארץ, אחריות, כבוד ומעורבות חברתית. הרצון לחזק את האהבה ואת תחושת השייכות לארץ, לעם ולמדינה בקרב בני הנוער וההבנה שלתלמידים צפויות התמודדויות חברתיות ורגשיות לפני המסע ובמהלכו הביאו אותנו לעיסוק משמעותי ומעמיק בנושא.

הגיאוגרף וההיסטוריון הישראלי זאב וילנאי אמר: "אני מאמין שאין דרך טובה יותר לחוש את הקשר לארץ ישראל מאשר להלך בה לאורכה ולרוחבה לחצות את עמקיה, להעפיל על פסגת הריה ולסייר בשביליה - גם הנידחים ביותר. רק כאשר אתה מסייר ברגל ברחבי

*מנהלת חטי"ב "הראשונים" בהוד השרון.

במהלך הלמידה, התאפשר לתלמידים ללמוד דברים טכניים לקראת הטיול: כיצד לארוז את הציוד לקראת הטיול, מהו תיק הולך ומה שמים בו, מהו תיק נוסע, איזה ציוד רצוי להביא ומה מיותר לסחוב לטיול שנתי...

הארץ, מתבשם מנופה ורואה במו עיניך את שרידיה הקדומים ויישוביה החדשים, אתה מרגיש את הקשר האמיתי לארץ ישראל ואת היותך בן הארץ הזאת".

תחילת הפעילות הייתה בהכנה רגשית וחברתית. התלמידים עבדו בצוותים ושיתפו את החברים בצוות בזיכרונות מטיולים שנתיים קודמים ובדברים שהם הכי אוהבים בטיולים. השיתוף יצר קשר טוב בין חברי הקבוצה וגרם להתרגשות רבה לקראת הטיול.

בנוסף, התלמידים קיבלו רשימה של תרחישים שונים שעיינום ייתכן שיצטרכו להתמודד במהלך המסע. יש תלמידים שזו הפעם הראשונה שהם יוצאים למסע בן יומיים כולל לינה וללא הורים. היה חשוב להכין אותם לכך כדי שיצליחו להתמודד עם האתגרים שבהם יתקלו ויצליחו ללמוד וליהנות מהחוויה המשמעותית. התלמידים נתבקשו להציע פתרונות אפשריים לכל אחד מהתרחישים. דוגמאות לתרחישים: אני מתקשה להירדם בלילה, יש רעש באוטובוס, העליבו אותי, רבתי עם חברים במהלך הטיול וכדומה.

כמו בסיום של כל יום עמיי"ת, הילדים כתבו רפלקציה והבינו כי הטיול מזמן חוויה מגבשת, כר נרחב לכל אחד מהם להביא לידי ביטוי את סגולותיו הייחודיות, כר ליצירת יחסי גומלין חברתיים המגבשים את הכיתה כקבוצה חברתית והמאפשרים לכל תלמיד להשתלב בה. בנוסף, הטיול מעניק גם חוויה מלמדת: מפגש בלתי אמצעי עם תופעות טבע ואדם רבות ומגוונות בשילוב פעילויות המעצימות את החוויה הלימודית והמדגימות תופעות המעוררות סקרנות אצל התלמידים.

בהמשך, נערך מחקר לימודי על מקום הטיול. התלמידים

הכירו לעומק את אזור הטיול - אזור הגליל התחתון, הר גלבוע ועמק בית שאן. נפרסה בפניהם תוכנית הטיול: ביום הראשון גן לאומי ארבל. הארבל הוא מצוק הנמצא בצפון ישראל, במזרח הגליל התחתון, צפונית-מערבית לטבריה, מצפון לבקעת ארבל. הר ארבל מתנשא לגובה 181 מטרים מעל פני הים, כ-390 מטרים מעל הכנרת.

ביום השני: נחל יצפור, שהוא נחל אכזב המנקז את חלקו המזרחי של הר יצפור, הוא אחת מפסגותיו של הגלבוע. שמו של הנחל הוא סמלי ומתבסס על פסוק בספר שופטים המתייחס לסיפור מלחמתו של גדעון בן יואש במדיינים באזור: "וַיַּעַתָּה קָרָא נָא בְּאָזְנֵי הָעָם לְאָמֵר מִי יָרָא וְחָרַד יֵשֶׁב וַיְצַפֵּר מֵהַר הַגִּלְעָד" (שופטים ז, ג). כמו כן, התלמידים הבינו כי יתאפשר להם שכשוך בבריכת נחל הקיבוצים, חלק מפארק המעיינות.

בעבודה בצוותים, התלמידים רכשו ידע וחקרו מקומות ואירועים הקשורים לכל אחד מהאתרים שהיו עתידיים לבקר בהם מבחינה גיאוגרפית והיסטורית. לדוגמה: סיפור "גדעון והמלקקים", נהר הירדן, הסכם השלום עם ירדן, סכר דגניה וסיפורו של השיר "חורשת האקליפטוס". התלמידים שיתפו בתוצרים שלהם את שאר חברי כיתתם, וההתרגשות לקראת המסע השנתי גברה עוד.

במהלך הלמידה, התאפשר לתלמידים ללמוד דברים טכניים לקראת הטיול: כיצד לארוז את הציוד לקראת הטיול, מהו תיק הולך ומה שמים בו, מהו תיק

מצוק הארבל צילום: פנחס שטרן, מתוך אתר פיקיויקי

בעבודה בצוותים, התלמידים
 רכשו ידע וחקרו מקומות ואירועים
 הקשורים לכל אחד מהאתרים
 שהיו עתידים לבקר בהם מבחינה
 גיאוגרפית והיסטורית. לדוגמה:
 סיפור "גדעון והמלקקים", נהר
 הירדן, הסכם השלום עם ירדן,
 סכר דגניה וסיפורו של השיר
 "חורשת האקליפטוס". התלמידים
 שיתפו בתוצרים שלהם את שאר
 חברי כיתתם, וההתרגשות לקראת
 המסע השנתי גברה עוד

תלמידי שכבת ז' בנחל יצפור, צילום: אביגיל קרפל

או חיזקו בעת הפעילות בצוותים, מדוע לדעתם חשוב
 להכיר את המקומות שבהם עתידים לטייל לפני הטיול
 וכיצד הידע שרכשו יכול להועיל להם. בסיכום כלל
 הפעילויות, כל כיתה יצרה לעצמה חולצת טיול ובה
 כיתוב המאפיין את הכיתה.

אנו מאמינים שהכנה נכונה ומעמיקה של התלמידים
 לקראת טיול, הכוללת הכנה בתחום הרגשי, החברתי
 והלימודי והמלווה במתן כלים ומיומנויות, תביא
 להצלחתו. וכך היה. התלמידים חזרו מלאי חוויות,
 עשירים בערכים ובידע, בעלי ניסיון בשימוש
 במיומנויות השונות שרכשו וספוגים בתרבות, באהבת
 הארץ ובקשר מחוזק לארץ, לעם ולמדינה.

נוסע, איזה ציוד רצוי להביא ומה מיותר לסחוב לטיול
 שנתי.

ברפלקציה על יום זה, היה על התלמידים לכתוב מה
 מתוך ראשי התיבות של השם "יום עמי"ית" בא לידי
 ביטוי במהלך הפעילות, אילו מיומנויות וכלים הם רכשו

תלמידי שכבת ז' בנחל יצפור, צילום: אביגיל קרפל

קפיצת האמונה - זאת שעולה וזאת שיורדת

ערן גלזר*

משתתף מבצע את קפיצת האמונה, צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות אריאל

מתקן "קפיצת האמונה" מפחיד למדי כשמביטים בו מהקרקע. ומפחיד יותר כשרואים חבריה במעלה המגדל לקראת קפיצה. כל אחד מהמשתתפים שואל את עצמו אם המשימה אפשרית מבחינתו: תחילה הטיפוס בשלבים במעלה העמוד. אחר כך התייצבות והעמידה על הבסיס הקטן שבקצה. ואז ריכוז מרבי ואיסוף הכוחות כדי לקפוץ אל הטרפז שבמרחק שני מטרים. על אף שהמשתתף קשור ומאובטח, החשש גובר, והמשימה נראית מורכבת ומפחידה.

בהכנות המדריכים והמדריכות, עומדים על כך שההכנה של המשתתפים ל"קפיצת האמונה" תהיה משמעותית. לא רק השיחה עם הקבוצה כולה, אלא גם ישיבה של המדריכה עם כל משתתף לשקף בשיחה משותפת את החששות, את הקשיים ואת היכולת לעשות את הצעד הראשון ולהתחיל לטפס ובכל שלב להתגבר עוד קצת. לא כדי להוכיח למדריכה את היכולת, אלא כדי להרגיש כיצד החלטה נחושה יכולה להוביל להתגברות על מכשול ולהיות צעד לשינוי מהותי בהערכה העצמית ובביטחון העצמי.

נחזור לאי. "היה לי ברור שאין סיכוי שאעלה על המתקן. בייחוד אחרי שהסתכלתי מלמטה על החבר הראשון בכיתה שטיפס ונעמד למעלה לקראת הקפיצה. המדריכה שהסבירה לנו על המתקן העבירה את האחריות למדריכה השנייה והציעה לי לבוא לשבת איתה בצד. שתיהן התיישבו לידי. המדריכה ביקשה ממני לספר קצת על עצמי." ליאורה, המחנכת, הביטה בשתיים ואפשר היה לראות בפניה את הדריכות, כאילו היא שואלת את עצמה אם תידרש להתערב). המדריכה סיפרה: "אי בכלל לא דיברה על המתקן בהתחלה. היא שאלה אותי על עצמי ורק אחרי שסיפרה גם קצת על עצמה התחילה לספר איך הרגישה לפני שעלתה על המתקן בפעם הראשונה." בסופו של דבר, לאחר שהמדריכה המשיכה ותיארה את הפחד ואת ההחלטה

"נכנסנו עם האוטובוס למרכז ואחרי שיחת פתיחה קצרה יצאנו לכיוון המתקנים, סיפרה אי, נערה בת 17 מבית ספר במרכז הארץ. "אין סיכוי שאני עולה על העמוד הזה, אמרתי לעצמי. איזה פחד." אי גדלה בבית סבה וסבתה. הוריה התגרשו כשהייתה בת שנתיים, ואימה נפטרה כשהייתה בת 12. בעקבות אירוע קשה שחווה במשפחה, הפסיקה לדבר. היא הגיעה למרכז הארצי לפיתוח מנהיגות שותקת ומסוגרת בתוך עצמה.

מול מתקן "קפיצת האמונה", הגיע לשיאו מסע שהשתתפו בו תלמידי הכיתה ומורותיהם. "יצאנו למסע, תיארה ליאורה, מחנכת הכיתה, "מסע לחיזוק הביטחון העצמי, להכרת עצמנו ולחיבור חזק יותר ואמיתי בין תלמידי הכיתה."

*מנהל המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות בישראל. מכהן בתפקיד יושב ראש התאחדות הצופים והצופות בישראל (בהתנדבות). בעבר ריכז פרויקטים במעצת תנועות הנוער בישראל.

לנסות, החליטה א' לעלות למתקן.

השתיים חזרו לקבוצה, והמדריכה הודיעה לכולם שאי היא הבאה בתור לאחר שהחליטה להתמודד באומץ עם המשימה. א': "חששתי מאוד, כל שלב שטיפסתי אמרתי לעצמי - איזה שטות, עוד אפשר להתחרט. ואז הגעתי לקצה העמוד והצלחתי לייצב את עצמי בעמידה על הבסיס הקטן. כעת כבר הייתי משוכנעת שאצליח בקפיצה." א' אכן קפצה, ואז החלו להוריד אותה אל הקרקע. "הרגשתי כאילו אני מעופפת, מעופפת מרוב אושר. הרגשה שלא הכרתי קודם לכן. עשיתי והבנתי - אפשר להחליט ולהתגבר על מכשולים. בשיחת הפתיחה, המדריכה דיברה על דוד שעומד מול גוליית הענק ומחליט לצאת למאבק מולו. הרגשתי כאילו 'קפיצת האמונה' הייתה הגוליית שלי והתגברתי עליו."

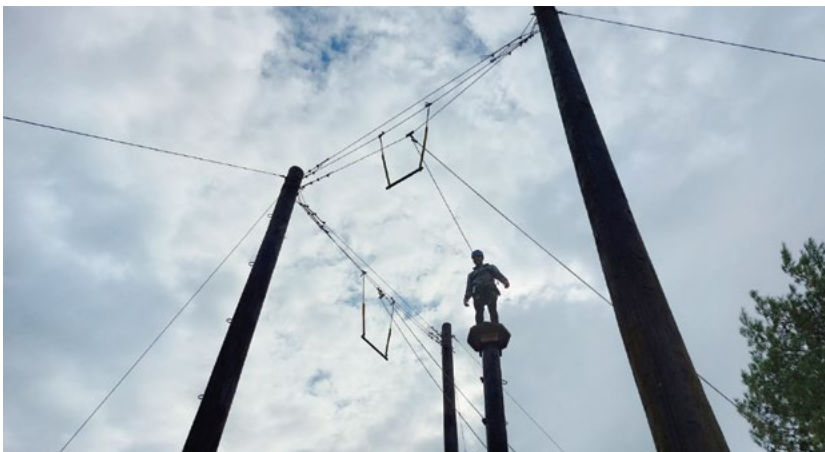
בחרתי להתמקד בסיפור של א' מכמה סיבות. ראשית, היה מרגש לראות נערה מסוגרת, שותקת, שאינה מתחברת עם הסביבה מקבלת החלטה ובעקבותיה מרגישה שעברה שינוי אמיתי ומעצים. חוויה ייחודית שעובר כל מי שמטפס על המתקן ומבצע את המשימה. במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות, קיבלנו על עצמנו מחויבות להיות שותפים לתהליך ולמסע של תלמידים ושל מורים לשינוי בחייהם. מסע לחיזוק הביטחון העצמי ולהגברת האמונה בעצמי. ההתנסות במתקני גובה מעמתת כל אחד ואחת עם פחדים ועם שאלות בנוגע ליכולת ולהחלטה אישית. צוות המרכז משתמש במיומנויות שהענקנו לו כדי לחבר כל אחד ואחת מהחניכים אל הצעד המשמעותי שלו. במהלך הכנת המדריכים, אנחנו מרחיבים את הרקע התיאורטי בנוגע לשיחות אישיות, לשיקוף של חששות ולדרכים להעצמת משתתפים ולחיזוק רצונם להתמודד ולהבקיע את חומת חוסר הביטחון. למדנו שוב ושוב עד כמה השתתפות בפעילות הקבוצתית והצלחה במשימות האישיים יכולות להיות חוויה משמעותית במסע האישי של כל אחד ואחת.

בספר "מחויבות מפתח לנקודות מפנה: על עוצמתה של חוויה חינוכית" (יאיר, 2006, עמ' 23-49), תיאר המחבר "חוויות מפתח" כסיטואציות רבות עוצמה המתרחשות בפרק זמן קצר ואשר מביאות לנקודת מפנה בחייו של האדם. בכל פעם, אנחנו מגלים מחדש את העוצמה שבמתקן "קפיצת האמונה" ואת היות הפעילות במתקן חוויית מפתח למשתתפים.

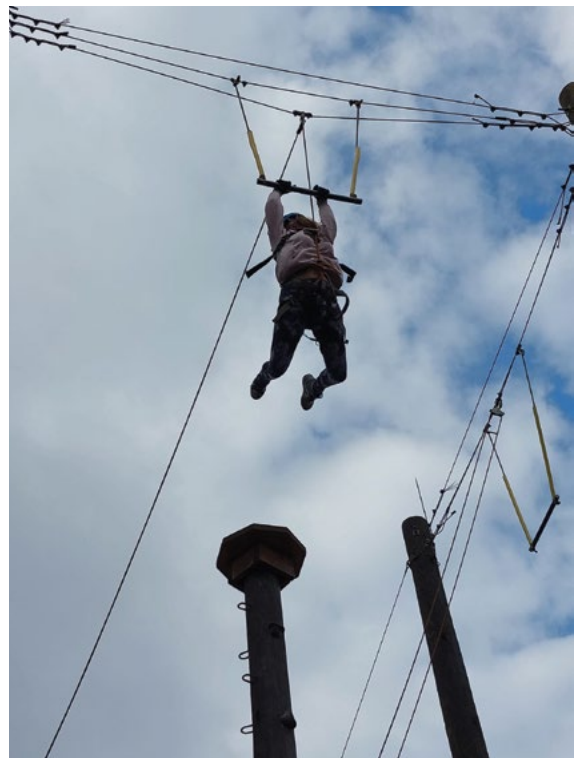
כמה מילים על אודות מתקן "קפיצת האמונה": המטרה

מתקן "קפיצת האמונה" מפחיד למדי כשמביטים בו מהקרקע. ומפחיד יותר כשרואים חברה במעלה המגדל לקראת קפיצה. כל אחד מהמשתתפים שואל את עצמו אם המשימה אפשרית במעלה העמוד. אחר כך התייצבות והעמידה על הבסיס הקטן שבקצה. ואז ריכוז מרבי ואיסוף הכוחות כדי לקפוץ אל הטרפז שבמרחק שני מטרים. על אף שהמשתתף קשור ומאובטח, החשש גובר, והמשימה נראית מורכבת ומפחידה.

במתקן זה היא לחזק את הדימוי העצמי ואת הביטחון העצמי של המשתתפים. המשימה אישית ברובה, והקבוצה תומכת ומאפשרת את ההתנסות. האמון בין המדריך המשלח לבין המשתתפים הוא מרכז הפעילות. למעשה, המשתתפים מתנסים בחוויית מתן אמון. הם לומדים לסמוך על המדריך ולראות אותו כעומד לצידם, מגבה אותם ומתקן טעויות כשנדרש. הפעילות מתחילה בטיפוס אישי לראש תורן. המשתתף שטיפס למעלה עומד על משטח עץ קטן, ועליו לקפוץ אל עבר מתקן נוסף המרוחק מרחק שני מטרים. המשתתפים מתמודדים עם צורך להעריך את מידת הסיכון ואת ההתחייבות לביצוע המשימה. המשתתף מתמודד עם קושי ועם פחד, לומד את חשיבותה של אמפתיה מהמדריך ומהקבוצה, משקף את דימויו העצמי ומחזק אותו. כל משתתף קובע את המטרה האישית שלו בכוונה לשבור את תקרת הזכוכית. המתקן מציג סיפור

צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

של אמון ושל אמונה.

"ירדתי לקרקע אחרי הקפיצה", המשיכה א' לתאר בהתרגשות. "החברים והמחנכת הקיפו אותי ובירכו אותי על האומץ ועל ההצלחה. ממש התלהבתי וסיפרתי על הפחד למעלה ועל הכיף האדיר להצליח לקפוץ".

התחושה הייתה כאילו השתחרר איזה מחסום אצל א'. ליאורה תיארה: "מדובר בנערה שכמה חודשים לא דיברה כלל. לא איתנו המחנכות ולא עם חברותיה לכיתה. ישבה בכיתה בשיעורים ובדרך כלל לא יצאה החוצה בהפסקות ושתקה. וכאן, אחרי שירדה מהמתקן, היא מדברת על החוויה ועונה לשאלות ומרגישה חופשייה. פעילה ומדברת, צוחקת ומשתלבת. זאת שירדה היא לא אותה אחת שעלתה למתקן, חשבתי לעצמי. נפלא לראות את זה."

בשיחת הסיכום, חיברה המדריכה בין חוויית "קפיצת האמונה" ובין השתחררות מכבלים. כל אחד ואחת מתנתקים מהכבלים החוסמים, המגבילים. חוויה של חופש ונכונות להתמודדות עם משימות חדשות. הביקור של הכיתה במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות היה שבועיים לפני חג הפסח. מבחינתנו, אך טבעי היה לחבר בין ההעצמה שמעניקים מתקן "קפיצת האמונה" ומתקנים נוספים במרכז לעם ישראל שהשתחרר ממצרים ויצא לדרך חדשה, להתמודדות עם אתגרים חדשים ולא ידועים.

מתקני הגובה במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות מזמנים אפשרויות לביצוע קפיצה משמעותית. מאפשרים

להחליט ולהתגבר על מכשול אישי. ההתגברות פותחת שער למסלול חדש, כמו כיוונון מחודש. זה תהליך שראוי לכל אחד לחוות. וזאת, בעצם, אחת המטרות המרכזיות של הפעילות במרכז.

אנחנו פועלים עם נערות ונערים בסיכון ועם הורים וילדים כדי לתת אפשרות להיכרות טובה יותר, להתמודדות אישית וקבוצתית ולפתיחת צוהר לשינויי מסלול אישיים. אנחנו באים למתקן כאל אתגר אישי ויורדים ממנו כמי שפיצח, כמי שהתמודד והצליח, כמי שחבריו ראו אותו מתמודד עם אתגר, מחליט ומבצע.

בכל שיחת פתיחה לקראת פעילות במתקנים, אנחנו מציגים את המוטו של המרכז: "שמעתי - ושכחתי, ראיתי - וזכרתי, עשיתי - והבנתי".

"בואו לחוות שחרור זה בעצמכם ובעצמכן!" ההתנסות תוביל להכרה ביכולות ולאמונה באפשרות לשנות ולהצליח. אנחנו נעזרים בסיפורים מההיסטוריה של עם ישראל ומהתנ"ך. כשדוד עמד מול גוליית, הוא התמודד עם הפחד ועם השאלה אם זה בכלל אפשרי. כך גם כל מי שעומד על הבסיס העליון במתקן "קפיצת האמונה". ההתלבטות והחשש הם חלק מהתהליך, וההתגברות עליהם היא הפתח לקבלת החלטות במסלול המסע של חיינו.

חוינו עם א' את המסע האישי שלה. נערה מסוגרת שלא דיברה כלל, לא עם חברים ולא עם המחנכות, וש אחרי שיחה עם המדריכה החליטה לקום ולנסות. ההתמודדות וההצלחה הובילו אותה למציאות חדשה שבה חברים מפרגנים ומחנכות עוטפות.

מחנך שהשתתף בפעילות עם תלמידיו כתב: "הטיפוס בניגוד לפחד, הזינוק, הניסיון לייצב את עצמם על עמוד גבוה, ההבנה שהם יכולים לקפוץ ולהישאר בטוחים, החוויה הרגשית בעודם עושים זאת ומבינים, יחד עם צוות הדרכה של המרכז, את החוויה ואת המשמעות שלה - ערכה לא יסולא בפז".

זה המסר שלנו - בואו לעשות וכך תכירו את עצמכם, תבינו את עצמכם והלוואי שתצאו לדרך שתאהבו ותעריכו.

רשימת מקורות

גלור, ע' (2021). המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל - למען מנהיגות משרתת בדורות הבאים. בתוך י', דרור, א', שיש וי', אשוש (עורכים). **הטיול ככלי חינוכי ערכי** (עמ' 129-139). אוניברסיטת תל אביב, של"ח, קק"ל.

חומרי הדרכה של המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל.

יאיר, ג' (2006). **מחוויות מפתח לנקודות מפנה: על עוצמתה של השפעה חינוכית** (עמ' 23-49). ספריית פועלים.

המסע של החיים

אייל ניומן*

מיזמויות השדה

צילום: אייל ניומן

בעולם שבו מידע ועזרה זמינים כמעט בכל עת, וכל שנדרש הוא ללחוץ על כפתור, בעולם שבו לכל ילד יש מכשיר איתור, יהיה לכאורה קל יותר לצאת למסע או לטיול עצמאי בליווי חבר או שניים. אך המציאות מורה לנו כי לא בהכרח זו המציאות...

אולי אלו ההרגל והשגרה המלווים אותנו בכל יום ואולי זה העולם הדיגיטלי המדומיין של המסכים שבגללם כל יציאה מהמסגרת נראית מפחידה, וכמה שעות של חוסר קליטה מעלים את סף החרדות של חלק מאיתנו ההורים.

בגרסת הדור הקודם, כלומר, הדור שלי (נטול המסכים), העולם נראה קצת אחרת. כשהייתי בן 12, נהגתי לצאת לסיורים ארוכים ללא ליווי מבוגרים. בגיל 14 כבר יצאתי למסעות ולטיולים בני כמה ימים בלי להיות בקשר עם ההורים במהלכם - פלאפונים, כאמור, לא היו בנמצא (בטח לא כמו היום). אפשר לומר שיכולות אלו

הוכיחו את עצמן כי כשהגעתי לגיל 16, נאלצתי להיחלץ בכוחות עצמי ולצעוד קילומטרים בלילה לאחר שנחש אפעה הכיש אותי במדבר. עשיתי זאת ללא קושי רב (מה שקרה אחר כך זה כבר סיפור אחר לגמרי).

אז מה השתנה מאז אותם ימים? הרי לא חלפו מאות או אלפים של שנים מאז המצאות הפלאפונים ודור ה-Y וה-X. האם בעולמנו רב הערוצים קשה להתמודד עם הליכה בערוץ אחד אמיתי, כזה המשובץ סלעים ואבנים? ומה עשתה לנו הקורנה? האם נאשים אותה בהיעדר מיזמוניות של צעידה במסעות? אולי בכלל השאלה שעלינו לשאול היא למה לנו לצאת לדרך, אל השביל ואל הלא נודע?

אם נדלג על ההיסטוריה של ראשית האנושות ועל הצורך של האדם לנדוד ממקום למקום, נגלה שכבר אבי האומה, אברהם, יצא למסע גדול מחרן (טורקיה של היום) לעבר ארץ כנען כדי להתחיל משהו חדש וכדי להקים אומה קצת אחרת, לשאת בשורה קצת אחרת, מעין סטרטאפ אנושי. לאחריו צעדו אבותינו במדבריות הנגב וסיני, הלכו ארבעים שנה במדבר עד שהגיעו לבגרות ולאחריות חברתית והיו מאוסף אנשים לעם. רק אז היו רשאים להיכנס אל הארץ המובטחת. כלומר, צעידה במסעות, בשבילים מוכרים יותר או פחות, התקיימה מקדמת דנא. בקריאת המקורות המספרים על מסעות אלו, אנו נחשפים לקשיים ולבעיות אך גם, ללא ספק, לאיכויות ולמעלות רבות הנולדות במהלכו של מסע, מעבר להרפתקה עצמה.

מורשת המסעות הזאת כנראה לא נשתכחה והתגלגלה עד אלינו. אין פלא שאנו, הישראלים, קבענו את הטיוול ואת המסע של אחרי צבא כשלב וכתחנה בחיים. אז איך מתארגנים לטיול כזה? נכון שרמת ההכנה של המטייל אינה תמיד מספקת. לעיתים מתכנן הטיוול לוקה בעודף ביטחון - שהרי בוגרי שירות צבאי אנחנו! ובכלל, מדובר בחוויה שלרוב אינה זולה, ולעיתים המקומות שהמטיילים מגיעים אליהם אינם בטוחים. ובכל זאת, חוויית היציאה לדרך חדשה, המעבר לשלב חדש בחיינו, שורשיהם חזקים ועמוקים בנפשו של הישראלי.

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מדריך הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך

אם נדלג על ההיסטוריה של ראשית האנושות ועל הצורך של האדם לנדוד ממקום למקום, נגלה שכבר אבי האומה, אברהם, יצא למסע גדול מחרן (טורקיה של היום) לעבר ארץ כנען כדי להתחיל משהו חדש וכדי להקים אומה קצת אחרת, לשאת בשורה קצת אחרת, מעין סטרטאפ אנושי. לאחריו צעדו אבותינו במדבריות הנגב וסיני, הלכו ארבעים שנה במדבר עד שהגיעו לבגרות ולאחריות חברתית והיו מאוסף אנשים לעם. רק אז היו רשאים להיכנס אל הארץ המובטחת.

למערכת החינוך (בשילוב תנועות הנוער) יש חלק חשוב בתופעת הטיילות ובפיתוח יכולות בסיסיות בתחום היציאה למסעות. למעשה, נושא הטיולים והמסעות הוא חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים מאז הקמת המדינה ואף קודם לכן. דבר זה אינו מובן מאליו. במערכות חינוך רבות בעולם אין דרישה לצאת למסע או לטיול שנתי המצריך לינה וכו' במסגרת בית הספר (אני לא מתכוון לסיורים חד יומיים לימודיים). נכון שהיום יש "אופנה" של שליחת ילדים לגני ילדים הפועלים בחוץ או של הקמת "בית ספר יער" וכדומה, אבל בימים של טרום הקמת המדינה, ובמיוחד בשנות המנדט הבריטי בפלשתינה, הלכה ונוצקה אל הטיול מטרה לאומית: הקניית הכרת הארץ ואהבת המולדת. הטיולים השתלבו בתהליך לעיצוב זיכרון קולקטיבי ציוני לשם הבניית זהות יהודית-לאומית חדשה, ונולד מוסד המסעות של בני הנוער אל מרחבי הנגב במטרה לגלות את מכמניו. במהלך השנים, חשו חלוצי החינוך הלאומי כמי שמחדשים את היישוב בארץ ישראל לאחר אלפיים שנות גלות. הם האמינו כי מעבר לפן החברתי, ההליכה בשבילים והמפגש עם שרידי העבר מעמיקים את זיקתם של המטיילים לארצם, ולצד זאת מאמנים את הנוער ומחשלים אותו. כמה ממסעות אלו היו לחלק מהאתוס הישראלי, החוויות והמעללים בהם היו לחלק משמעותי בעיצוב הנוער ואף בעיצוב פני הארץ.

עם הקמת המדינה, היו הטיול והמסע השנתי לחלק מהפדגוגיה החינוכית במוסדות החינוך, ונוספו עוד ערכים ומשמעויות לרעיון המסע. התפתח מקצוע

הוראה ייחודי (של"ח וידיעת הארץ, שאליו גם עבדכם הנאמן משתייך), העוסק בין השאר בהנחלת ערכים אגב צעידה בשבילי ארצנו.

חוץ ממה שהזכרתי עד כה, יש לציין עוד כמה יתרונות הכרוכים ביציאה למסע והמקנים לפעילות זאת משמעות גדולה. ידוע לכול שביציאה למסע או לטיול יש אספקטים של גילוי עצמאות, כושר ארגון,

ממ"ש - מסע משמעותי. צילום: יקיר דשן, מתוך אלבום התמונות של מורי השל"ח.

אפשריים ולנסות להיערך אליהם מבעוד מועד. דבר אחרון ואולי הכי חשוב שיש לזכור הוא שבמסע יש יסוד של חוויה משמעותית, שאולי היום נהייתה נדירה - חוויה המזכה אותנו בזמן לתקשורת בין-אישית וקבוצתית אמיתית וממשית (וגם להסתכלות פנימית אישית), שאינה מתקיימת דרך מסכים. לכן כדי לצמצם את השימוש במדיה הדיגיטלית בעת המסע. בהצלחה וצאו לדרך.

קבלת החלטות, אחריות והתמצאות בשטח, וכן צורך להתמודד עם אתגרים ואף עם הלא נודע. בעבר (במאמר על ניווט) ציינתי את העובדה שיש קשר בין הצלחה בחיים לבין יציאה למסעות. דבר אחרון, אך לא פחות משמעותי, הוא שהמסע יוצר נקודת חיבור עוצמתית ובלתי אמצעית בין קיימות החיים והבריאה לבין עולמו הפנימי של האדם באשר הוא.

טוב, אתם שואלים לאיזה מסע עליכם לצאת? אז האמת היא שיש סוגים רבים ומגוונים של מסעות. אפשר לצאת למסעות בארץ או בחו"ל. אפשר לקיים מסעות

חניכי קורס השרדות מעפילים אל החרמון צילום: גדי אדלר

חניכי קורס השרדות מעפילים אל החרמון צילום: גדי אדלר

לציון נקודת זמן בחיים, כמו מסע גיל מצווה - שהיום מקובל לעשות בו מסע מים לים של הורה וילד. יש מסעות המתקיימים לאחר השירות הצבאי ויש המתקיימים לפני הצבא, יש מסעות רגליים ויש רכובים ויש רכובים על גבי בהמת מסע. כל שנטר לכם לעשות הוא לבחור במסע המתאים לכם, כזה העונה על הצרכים שלכם, ולצאת לדרך.

כדי למקסם את החוויה ולהצליח במסע, נדרש שלב של תכנון: הגדרת מטרת המסע, יעד המסע וכל התחנות שבהן נעבור במהלך המסע. בשלב הבא של התכנון יש לתת את הדעת לציד הנדרש בשטח ולהצטייד באמצעים ובמזון מתאימים. מובן שטרם היציאה יש לחשוב על סכנות ועל אתגרים

הדרור והחופש של מעלות ספורות - על הקשר שבין שינויים באקלים לחינוך

חיליק אברג'ל*
שירה ליברטי**

צילום: מתוך מצגת של החברה להגנת הטבע

תחושת הדרור הבאה עם האביב ועם התקרב הפסח מתערבבת בתחושות הקשורות לאי ודאות בנוגע לעתיד בנושאים שונים. תהליכים כאלה, פוליטיים ודמוגרפיים מתחוללים בחברה הישראלית בפרט ובעולם בכלל. אומנם דובר על משבר האקלים בשנים האחרונות, אך כעת נושא זה שוב נדחק לשולי החדשות הבינלאומיות והמקומיות.

מדוע שינוי האקלים הוא כה דרמטי

תקופת הקרח - מכירים? קרחונים בצורת ממותות, גשרי קרח מעל האוקיינוסים ובין יבשת ליבשת וכל הטוב הזה. לדעתכם, מה ההבדל בין הטמפרטורה הממוצעת העולמית בעולם שלנו - הירוק, הנחמד והנעים - ובין הטמפרטורה הממוצעת בעולם בעידן הקרח, עולם של ממותות ושל קרח לבן? ההבדל הוא ארבע מעלות בלבד. שינוי בטמפרטורה הממוצעת הגלובלית הוא שינוי טוטלי בפלנטה ובכל מערכות המים, החי, הצומח, האדמה והאוויר.

עכשיו דמיינו שינוי לכיוון הנגדי: חימום. המדע היום חוזה חימום של 2.3 עד 4 (!!!) מעלות בממוצע הטמפרטורה העולמית אם לא יהיה שינוי מהותי באורחות חיינו בהווה. השינוי הצפוי הוא שינוי כללי בחקלאות, שמספקת לנו מזון, במקורות המים, המספקים לנו מים, בצמחייה הטבעית, שמספקת יכולת קירור ויכולת ספיחת פחמן, בזמינות החשמל וביכולת להמשיך להתגורר איפה שאנו מתגוררים.

מה אפשר לעשות

התשובה היא קצת מורכבת. לפני שנצלול למעשים עצמם, חשוב להבין כמה דברים: משבר האקלים כבר כאן. כדי להשפיע, אנו צריכים לפעול במהירות ובקנה מידה גדול. במהירות - כלומר פעולות שיכולות להיעשות ממש עכשיו ושהתוצאות שלהן ניכרות מהר. בקנה מידה גדול - כלומר מעשים שתהיה להם השפעה מעבר לחיינו

בשנה האחרונה, גיבשנו בחברה להגנת הטבע מסרים מרכזיים הקשורים לדרור ולחירות ולהשתחררות מהקיבעון שיש בנו ביחס לשינוי האקלימי.

מה זה בכלל משבר אקלים

בחדשות מדברים רבות על משבר האקלים, וחשוב להבין: אין מדובר במזג אוויר קצת יותר חם או קר או לח, אלא על שינוי עצום בכל ממד בחיים שלנו. שינוי האקלים הוא שינוי באוכל שאנו אוכלים, במים שאנו שותים, ביכולת שלנו להמשיך לחיות איפה שאנו מתגוררים. שינוי האקלים הוא שינוי של כל הפלנטה ושל כל אורחות חיינו.

*סמנכ"ל חינוך וקהילה בחברה להגנת הטבע.
**רכות הטמעת חינוך אקלימי בחברה להגנת הטבע.

העולמית היא תנועה המעודדת אנשים, גופים אקדמיים, עיריות ותעשיות להסיט את השקעותיהם מתעשיית הדלקים הפוסילים. תנועה זו גרמה להסטה של נכסים בשווי העולה על שישה טריליון דולר בעשר שנים.

3. חדשנות - בוא נהיה כנים לרגע, אנחנו חיים במדינה קטנה מאוד. גם אם כל המדינה תגיע היום למצב של אפס פליטות, זה לא יתרום לשינוי במגמה העולמית. הכוח שלנו הוא לא בגודל שלנו, אלא במוח שלנו. לכל

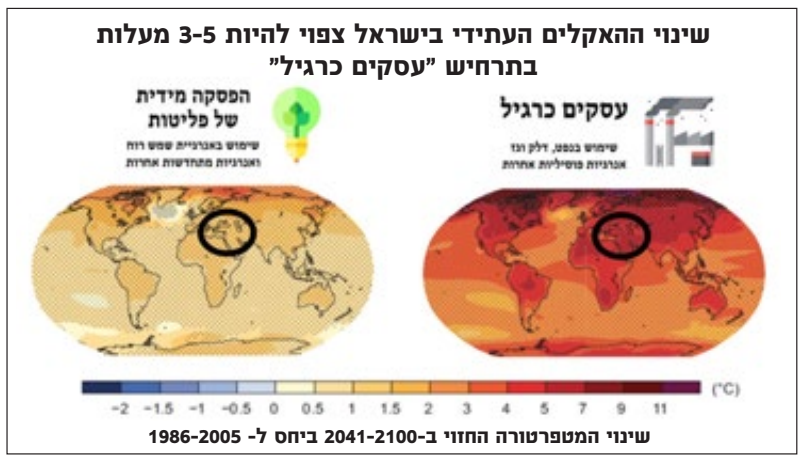
אחד ואחת מאיתנו יש את הכוח להשפיע בקהילה, בעיר, במקום העבודה. המחשבה היצירתית שלנו, הנכונות של הקהילה שלנו להשתנות ולשנות, החשיבה המתקדמת של הרשות שבה אנו מתגוררים - הם מנוע שינוי חזק משהיינו משערים. השתתפות בפורומים שונים בעיקר מקומיים יכולה לסייע לרשות המקומית בחשיבה ובעיצוב פתרונות יצירתיים וחדשניים.

ראיה אזורית

קל מאוד להבחין בתמונת לוויין שהאזור שלנו הוא צהוב. תמונת צבע זו עוזרת לנו להבין שאנחנו נמצאים על הגבול בין אזורי מדבריות. מודלים אקלימיים גלובליים יודעים להצביע על כך שעם השינוי האקלימי רצועת המדבר נעה צפונה. תנועה זו משמעותית מאוד לתושבי המזרח התיכון. מאז תחילת המדידות במאה ה-19 ישראל והאזור התחממו ב-1.4 מעלות. בעשורים הקרובים, אנחנו צפויים לראות התחממות נוספת של שלוש-חמש מעלות. אזור אגן הים התיכון מתחמם ומתייבש מהר. גם אם לישראל יכולת להתפיל מים או לקיים חוסן אנרגטי, אין הדבר כך אצל שכנינו. יש כאן הזדמנות אדירה לשיתופי פעולה אזוריים. האזור שלנו הוא ייחודי והמדינות שבו יכולות ללמוד זו מזו וליצור יחד פתרונות אזוריים מהירים, עמידים ויציבים יותר.

איך זה קשור אלינו

תרומתה של מדינת ישראל לשינוי האקלימי כתוצאה מפליטות - מזערי והוא נובע מקוטנה של התעשייה בישראל, ביחס למדינות גדולות בעלות מפעלים מזהמים רבים. לעומת התרומה המעטה, הנזק למערכות האקולוגיות בעקבות שינוי אקלימי - יהיה גדול. מיקומה של מדינת ישראל גורם למגוון ביולוגי עשיר ורגיש. שינוי אקלימי, קיטוע ופגיעה בבתי גידול מחלישים את חוסן של מערכות טבעיות.

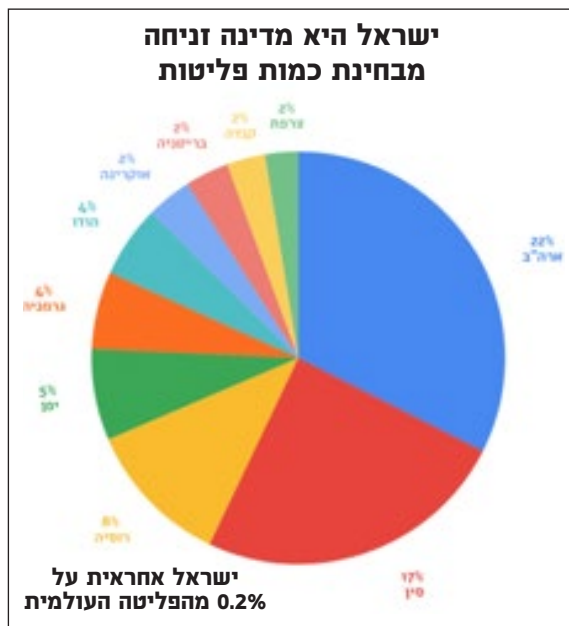
צילום: מתוך מצגת של החברה להגנת הטבע

הפרטיים ובקנה מידה (גיאוגרפי, כלכלי, פוליטי) רחב ככל האפשר.

אנו יכולים להשפיע באמצעות כוחות שונים:

- 1. כוח פוליטי** - כאשר אנו מחפשים להשפיע בסדר גודל גדול, אנו מבקשים להשפיע על המדינה כולה. הכוח האלקטורלי שלנו הוא המעשה הראשון והקל ביותר ליישום: בחרו במפלגה המבטיחה לבצע צעדים מעשיים להשבת האיוון האקלימי, במפלגה שהנושא נמצא במצע שלה. דרשו מנציגי ציבור להסיר חסמים בשוק האנרגיה והיזמות, לעודד אנרגיות מתחדשות ולאזן את המערכות הטבעיות בעיר ומחוץ לעיר. מצאו את האנשים שיפעלו למענכם בנושא זה.
- 2. כוח כספי** - מכירים את המושג "עסקים כרגיל"? זו התורה הכי יעילה והכי עכשווית במאבק בשינוי האקלים על רגל אחת. ההתחממות בעולם מתקדמת במהירות רבה יותר מזו שחזו המודלים בעשורים האחרונים, וזאת על אף שנעשה רבות בתחום! השינויים האדירים בתודעה הציבורית והפוליטית ובמדיניות בינלאומית ופנים מדינית אינם מספיקים כאשר שמונה מתוך עשרה גופים כלכליים חזקים בעולם הם חברות נפט, אנרגיה ורכב. אלו מונעות מהשינוי לחלחל, והלכה למעשה חברות אלו שולטות במשק בעולמי. בדיקת החברות שמהם אנו צורכים ורכישה נבונה מחברות המקדמות אנרגיות מתחדשות או חברות ממחזרות תשפיע כלכלית ותחזק חברות אל לכולנו יש חשבונות פנסיה וחשבון בנק. אנחנו תושבי עיר או מועצה ואנו משלמים מיסים. רובנו מבלים את רוב היום שלנו במקום העבודה או הלימודים. חשבתם פעם איפה הכסף והזמן שלכם מושקעים? מדובר בהרבה כסף ובהרבה זמן וחשוב לוודא שהם מושקעים בצורה אחראית. הכסף שלנו והזמן שלנו הם המנוע של הכלכלה! תנועת הסטת ההשקעות

פתרון אמיתי הוא יחידאי לתא שטח. כדי שיתקיים, הוא חייב להיות מדויק ברמה אקולוגית, אמפירית, חברתית וכלכלית. העבודה בתא שטח קטן מאפשרת לנו ללמוד ממגוון מקרים ולבסס גוף ידע משמעותי יישומי הכולל פתרונות ברי קיימא לצד תהליכי עבודה הצומחים מהשטח.

צילום: מתוך מצגת של החברה להגנת הטבע

צילום: מתוך מצגת של החברה להגנת הטבע

האם זה פתיר?

הטבע יכול להועיל בפתרון לכל משבר, וזה נכון גם לטבע הישראלי שלנו. הטבע עובד כמו מכונה משוכללת. מצד אחד הוא פולט פחמן דו חמצני, ומצד אחר הצמחים והקרקע יודעים לקלוט פחמן דו חמצני זה חזרה ולשמור על איזון בריא באטמוספירה. הפתרון למשבר האקלים מתחיל בטבע, כי טבע בריא וחזק יקלוט חלק מהפחמן שאנחנו פולטים וימתן את העוצמה של המשבר וגם יעזור לנו לשרוד טוב יותר ולהתאים את עצמנו לעולם מתחמם שיש בו יותר שרפות, שיטפונות ובצורות. ישראל נמצאת בצומת בין יבשות ובין אזורי אקלים שונים, ולכן אנחנו יכולים למלא תפקיד חשוב בהתמודדות העולמית עם המשבר. אז מה אפשר לעשות ממש כאן, בישראל? (1) לשמור על המרחבים הפתוחים שעוזרים לקליטת הפחמן שאנחנו פולטים. (2) להוסיף מרחבים ירוקים בערים שצפויות לסבול במיוחד מההתחממות הגלובלית. (3) לגלות אחריות אישית ולדאוג שהקניות, ההשקעות והמיסים שלנו יתמקדו במסלולים שמקדמים סביבה מאוזנת ובריאה. (4) לדאוג לכך שישראל תהיה למוקד של חדשנות אקלים ולשנות את כללי המשחק בכל העולם.

איך משפיעים ברמה עירונית

תומכים ברשת באמצעות יצירת פרמטרים יישומיים לתכנון ולניהול אחראי בנושא אקלים בעיר: משדכים בין יוזמות טכנולוגיות, עסקיות וחברתיות ליצירת פתרונות תלויי מקום. עוזרים ביצירת שיתופי פעולה בין ערים המתמודדות עם אתגרים דומים.

ומה עם החינוך?

חינוך פורמלי: משרד החינוך והמחלקה להוראת מדעים במכון ויצמן השיקו את פרויקט "מעלה וחצי". באתר תוכלו למצוא שפע של הרצאות ומערכים המסבירים ומנגישים את המידע לתלמידים ולציבור הרחב. נכתבה תוכנית פיילוט בנושא שינוי האקלים. התוכנית מיועדת לתלמידי כיתות ט' בפריסה ארצית ומבוססת על עקרונות הלמידה הטבעית.

חינוך בלתי פורמלי: להבנתנו, חינוך לאהבת הטבע הישראלי ולשמירתו נעשה במגע בלתי אמצעי בשטחים הפתוחים ובטבע העירוני. נדרשת חשיבה מערכתית ופיתוח מערכי הדרכה בכדי לרתום מפגשים אלו להבנת השינוי האקלימי ולהצעת פעילות אקטיבית.

תודעה ציבורית

בפעולות הסברה במרשתת ובמפגש פיזי ניצור מודעות למצב שינוי האקלים בהווה ונעמיק כלים פרגמטיים להנעה לפעולה מסוגלות ואופטימיות אצל הציבור

מידע וכלים נוספים

אתר מעלה וחצי: <https://degreeandahalf.huji.ac.il/>

משבר האקלים באתר החברה להגנת הטבע:

<https://www.teva.org.il/nature/climate>

שינוי אקלים, בקטנה...

רפאלה בביש*

כדור הארץ
מדווח מהשטח

שינוי אקלים - מה זה?

מזג האוויר מתייחס לתופעות שמתרחשות בזמן קצר יחסית: שעה, יום, שבוע. למשל: גשם שיורד ביום מסוים, גל חום שנמשך ימים מספר. המושג "אקלים", לעומת זאת, מתייחס למכלול התנאים המטאורולוגיים המאפיינים אזור מסוים במשך זמן רב - טווח זמן מקובל הוא שלושים שנה. תנאים אלו מבטאים באמצעות תכונותיהם הסטטיסטיות, כמו ממוצעים, ערכי קיצון, שכיחות וכדומה.

סערה צילום: אודי שטיינר, מתוך אתר פיקיוויקי

מה זה שינוי אקלים ומה ההבדל בין לבין התחממות גלובלית?

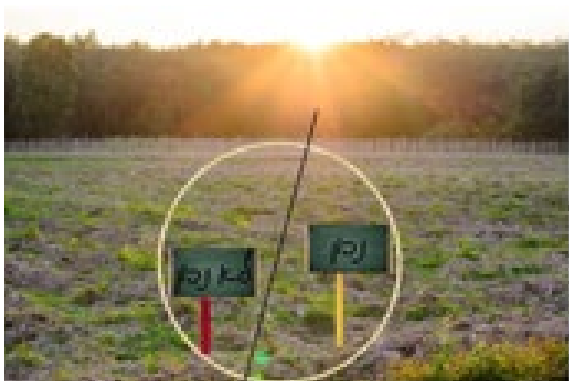
המושג "שינוי האקלים" מבטא שינויים מהירים במצב הממוצע של האקלים המתרחשים בפחות מכמה עשרות שנים. על פי רוב חוקרי האקלים בעולם, שינויים אלה נובעים בעיקר מהשפעות הפעילות האנושית על הרכב האטמוספירה מאז החלה המהפכה התעשייתית ובצורה מואצת יותר החל מן המחצית השנייה של המאה ה-20. אחד מאותם שינויי אקלים הוא ההתחממות הגלובלית של כדור הארץ.

ההתחממות הגלובלית היא למעשה העלייה הנצפית בממוצע הטמפרטורה קרוב לפני שטח כדור הארץ ובאטמוספירה. ההתחממות זו מתרחשת בעיקרה כתוצאה מעלייה בפליטת גזי חממה כתוצאה מפעילויות האדם. מאז החלו הרישומים המודרניים של מידות החום על פני הקרקע בשנת 1880, עלתה הטמפרטורה הממוצעת של כדור הארץ בכמעט מעלת צלזיוס שלמה. זה אולי נשמע מעט, אבל למעשה מדובר בשינוי מהיר מאוד בטמפרטורה הממוצעת על פני כל כדור הארץ, שהתרחש בפחות מ-150 שנה. לצד ההתחממות הגלובלית, שינוי האקלים מתבטא גם בטמפרטורות קיצוניות של קור, ולכן התופעה הכוללת שאליה אנו מתייחסים היא "שינוי האקלים" ולא רק ההתחממות כדור הארץ.

מחקרים מזהירים כי העולם מתקדם בצעדי ענק למצב שבו לא יהיה אפשר לעצור את ההתחממות, שגורמת לשינויי האקלים הקיצוניים. יש מדענים הטוענים

על פי ההגדרה של הפנל הבין ממשלתי לשינויי אקלים (IPCC), שינוי אקלים הוא שינוי בתנאים המטאורולוגיים שיכול להיות מזוהה על ידי שינויים בממוצע או במידת התנודות סביב הממוצע. על השינוי להתמיד זמן רב, עשרות שנים או יותר. על פי דו"ח ה-IPCC השישי, שפורסם בחודש אוגוסט 2021, שינוי האקלים הוא תוצאה מעלייה בריכוז גזי חממה שנפלטת מפעילות אנושית.

*ממונה תחום שינוי אקלים, אגף מדעים, מזכירות פדגוגית, משרד החינוך.

הצעה לפעילות למשתתפים - נכון / לא נכון, חידון קצרצר:

מסמנים על הקרקע קו. מצידו האחד מניחים שלט שבו הכיתוב "נכון", מצידו האחר מניחים שלט שבו הכיתוב "לא נכון". מבקשים מהקבוצה להקשיב להיגד ולעמוד בצד שהם חושבים שהוא מתאים להיגד שנאמר:

1. שינויי האקלים ישפיעו רק על אוכלוסיות מעוטות יכולת ועל קבוצות רגישות, כגון קשישים וחולים כרוניים.
2. לפי התחזית של השירות המטאורולוגי בישראל, צפויה מגמה מובהקת של התחממות בכל אזורי הארץ.
3. עלייה בריכוז גזי חממה מגדילה את החשיפה לקרינה על סגולה (אולטרה סגולה) ולכן מעלה את הסיכוי לחלות בסרטן העור.
4. ריכוז הפחמן הדו חמצני באטמוספירה עלה ביותר מ-30% במהלך 250 השנים האחרונות.
5. הגורם העיקרי לפליטה אנושית של פחמן דו חמצני הוא שרפת דלקים פוסיליים.
6. שנות התשעים של המאה הקודמת היו העשור החם ביותר במאה השנים האחרונות.
7. הסיבה העיקרית להתחממות כדור הארץ היא עלייה בפליטות גזי חממה.
8. אם פליטת גזי חממה תמשיך בקצב הנוכחי, הטמפרטורה הממוצעת הגלובלית עשויה לעלות בין 3-5 מעלות צלזיוס עד 2100.
9. ארצות הברית היא המדינה שבה פליטת הפחמן הדו חמצני הגדולה ביותר בעולם.
10. 33% מסך פליטות הפחמן הדו חמצני לאטמוספירה הם מתחבורה.
11. העלייה בטמפרטורות בישראל צפויה להיות גבוהה יותר מהממוצע העולמי.
12. אקלים מתאר תנאים ממוצעים באזור מסוים במשך שנים רבות ואילו מזג אוויר מתאר את התנאים המידיים באזור מסוים.

כי עברנו את הסף שבו אפשר למתן את השפעת פליטות גזי החממה. ברחבי העולם יש ביטויים רבים לשינוי אקלים: הקצנה של סופות, שיטפונות, שרפות מרובות, המסה של קרחונים ועוד. ובישראל? בשל האקלים המשתנה בגלל ההתחממות העולמית, אזורנו חווה יותר תקופות בצורת ויובש. אם עד לפני עשורים מספר ידענו שהנגב הוא מדבר ומצפון לו יש אקלים ממוזג, הרי שהיום האקלים המדברי זוחל צפונה בתהליך קבוע ומתמשך. אומנם גשמי ברכה ושלג בחרמון בחורף אחד ישפיעו על הממוצע הרב שנתי ועל מאזן המים ועל מפלס הכנרת, אבל המגמה הכללית היא התחממות והתייבשות.

אז מה ההבדל בין מזג אוויר לאקלים? ברמה הפשוטה ביותר, מזג אוויר הוא מצב יומימי של האטמוספירה: טמפרטורה מרבית, מצב העננים, מהירות הרוח, גשם או שלג. לעומת זאת, אקלים הוא מצב האטמוספירה לאורך שנים רבות: ממוצע רב שנתי בנוגע לגשם, לרוח, לטמפרטורה ולעונות שבהן יורד גשם או זורחת השמש. על פי חישובי ארגון המטאורולוגיה העולמי, כדי להגדיר מדדי אקלים יש צורך בנתונים של שלושים שנים לפחות.

את תחזית מזג האוויר למחר או לעוד כמה ימים נוכל לדעת על פי מפות סינופטיות או על פי מידע שיימסר באמצעי התקשורת. לא כך הדבר בנוגע לתחזית האקלימית שכן זו נובעת מדיגום אזורי שונים ומנייתוח של נתונים שנאספים במשך עשורים ומאפשרים לחזות את האקלים לשנים הבאות. תחזית אקלימית תאפשר לנו לתכנן את תכולת ארון הבגדים לעשורים הבאים.

לדוגמה, בהתאם לאזורי שבהם חיים אנשים ועל פי התחזיות האקלימיות המקובלות על 99.9% ממדעני האקלים, מעטים יצטרכו להכין מטריית חזקות ועמידות, אבל רבים יזדקקו לאמצעי קירור ולאגירת מים לתקופות יבשות. אין ספק כי על פי תחזיות האקלים המשתנה, רבים יצטרכו לשנות לא רק את תכולת ארון הבגדים, אלא גם ובעיקר לשנות התנהגות ולהסתגל לתנאי אקלים קשים בהרבה מכל מה שאנו מכירים.

אז מה ההבדל בין מזג אוויר לאקלים? ברמה הפשוטה ביותר, מזג אוויר הוא מצב יומיומי של האטמוספירה: טמפרטורה מרבית, מצב העננים, מהירות הרוח, גשם או שלג. לעומת זאת, אקלים הוא מצב האטמוספירה לאורך שנים רבות: ממוצע רב שנתי בנוגע לגשם, לרוח, לטמפרטורה ולעונות שבהן יורד גשם או זורחת השמש. על פי חישובי ארגון המטאורולוגיה העולמי, כדי להגדיר מדדי אקלים יש צורך בנתונים של שלושים שנים לפחות

13. גזי חממה הם כמו שמיכה באטמוספירה, הם לוכדים חום וגורמים להתחממות של כדור הארץ.
14. חמצן דו חנקני, מתאן ואדי מים אינם גזי חממה.
15. שינוי האקלים מתייחס רק לעלייה בטמפרטורה של פני כדור הארץ.
16. אלמלא פעילות של המין האנושי, לא היו גזי חממה.
17. הסיבות האנושיות לפליטת פחמן דו חמצני הן גם שרפת דלקים פוסיליים וגם שינויים בשימושי קרקע, כגון כריתת יערות ופינוי קרקע.
18. צפוי ששינוי האקלים ישפיע משמעותית על משאבים טבעיים (כמו מים) שהאדם תלוי בהם.
19. פעולות של אנשים (כמו למשל החלפת כל הנורות לנורות פלורסנט) יסייעו להפחית את כמות גזי החממה באטמוספירה.

תשובות למורה:

1. לא נכון. שינוי אקלים משפיע על כלל האוכלוסייה, אך האוכלוסיות הפגיעות ביותר עלולות להיות קבוצות מעוטות יכולת וקבוצות סיכון.
2. נכון, אם כי השינוי בטמפרטורה לא יהיה אחיד: באזורים המערביים בארץ - מישור החוף, השפלה, צפון הנגב ואזור ההר - שיעור ההתחממות יהיה גדול יותר ביחס לאזור העמקים, המזרח והצפון, שבהם יהיה שיעור ההתחממות קטן יותר.
3. לא נכון, משפט זה משקף בלבול בין החור באוזון להתחממות הגלובלית. שכבת האוזון מסננת את הקרינה האולטרה סגולה המגיעה מהשמש. כששכבת האוזון מתדלדלת (חור באוזון), חדירת קרינה אולטרה סגולה יוצרת סכנה לחלות בסרטן עור.
4. נכון, כתוצאה מהעלייה בשימוש בדלקים פוסיליים.
5. נכון.
6. לא נכון, העשור של 2010-2020 היה החם ביותר שנרשם אי פעם על פני כדור הארץ. שנת 2019 הייתה השנה השנייה הכי חמה בהיסטוריית המדידות בעולם, ו-2016 הייתה חמה ממנה.
7. נכון.
8. נכון.
9. לא נכון, סין פולטת כ-30% מסך הפליטות בעולם, וארצות הברית היא המדינה השנייה, והיא אחראית לכ-15% מסך הפליטות.
10. לא נכון, התחבורה גורמת ל-14% מסך פליטות גזי החממה לאטמוספירה. חשמל וחימום אחראיים ל-25%.

11. נכון, ישראל נמצאת באזור יובשני, ולכן העלייה צפויה להיות גבוהה מהממוצע העולמי.
12. נכון.
13. נכון.
14. לא נכון, כולם גזי חממה. יש גזי חממה נוספים, כמו: גופרית שש פלואורידית (SF6) ופחמימה-פלואורידית (HFC).
15. לא נכון, מתייחס לשלל תופעות נוספות, כמו מזג אוויר קיצוני, שינויים במפלס הים ועוד.
16. לא נכון, חלק מגזי החממה הם גזים טבעיים, שאינם קשורים לנוכחות האדם. האדם גרם לעלייה משמעותית בכמות גזי החממה באטמוספירה.
17. נכון.
18. נכון.
19. נכון.

מקורות:

- https://pop.education.gov.il/maagal_hashana/aktuali-ahshav/climate-change
<https://ims.gov.il/he/node/228>
<https://davidson.weizmann.ac.il/online/sciencenews>
<https://www.beyadeinu.org/climate-change>

הגיגים על תיקון עולם

אילת ברנס*

כדור הארץ
מדווח מהשטח

מיצג להעלאת המודעות לשינוי האקלים,
צילום: דרור פייטלסון, מתוך: אתר פיקיויקי

אם נשאל כל אדם סביר: "האם אתה חושב שעלינו לעשות משהו כדי לעצור את ההתחממות כדור הארץ ואת תרבות הצריכה השלילית כדי להציל את האנושות ואת העולם?" הוא היה עונה: "כן!" ובכל זאת, נראה שהעולם ממשיך בשלו. בני אדם ומדינות עומדים מנגד ומצפים שאחרים יירתמו ויגלו אחריות.

מדוע?

תופעה זו מכונה "הטרגדיה של נחלת הכלל", כולנו מבקשים ליהנות מרכוש ששייך לכלל, אך מסרבים לקבל עליו אחריות. האטמוספירה שייכת לכלל. כולנו תלויים בה לקיומנו, אך אנו מצפים להמשיך בשגרת חיינו ושאחרים יפעלו לשלמותה. ארצות הברית, המזהמת הגדולה מכולן, טוענת שאם תפחית ייצור של גזי חממה לא תוכל להתמודד מול השווקים של סין ושל הודו. סין והודו טוענות שארצות הברית כבר זיהמה את העולם במשך שנים רבות ועכשיו תורן להתפתח ולעלות את רמת חייהן. באפריקה טוענים שכפר של 600 אנשים מזהם כמו משפחה בארצות הברית ולכן האחריות לא עליהם, וכן הלאה.

מקרי קיצון אקלימיים, המורגשים ברחבי העולם וגם אצלנו, מעלים את השאלה: איך נתקן את העולם?

ובכן, לא נוכל לתקן את העולם אם לא נתקן את בני האדם. מסר זה בא לידי ביטוי בסיפור מפורסם

ארבע עובדות פשוטות:

הידעתם? תוך מאתיים שנים צמחה אוכלוסיית העולם ממיליארד איש לשמונה מיליארד.

הידעתם? תוך מאתיים שנים הצליחה האנושות לשרוף את רוב הפחמן שהשקיעו צמחים בקרקע במשך מיליארדי שנים, לשחררו חזרה לאטמוספירה ולגרום להתחממות כדור הארץ.

הידעתם? בשל תרבות ה"חד פעמי" ורמת הצריכה של כלים חד פעמיים, אנו חיים על חשבון המשאבים של דור ההמשך: אנחנו נהנים, וילדינו ונכדינו ישלמו!

הידעתם? אם לא נעשה משהו כדי לעצור את התחממות כדור הארץ ואם לא נשנה את הרגלי הצריכה, עתיד האנושות יהיה בסכנה.

*מורה לשלי"ח בחטיבת ביניים שז"ר בכפר סבא, מחוז מרכז.

בבית הספר, נתחבר לאתרים ברשת שמפרסמים ציוד למסירה או נקים קבוצה למסירת חפצים משותפת לתלמידים ולהורי השכבה. ננסה לטעום תחליפי בשר או להיות צמחוניים למשך שבוע. נמפה את התחבורה הציבורית הנדרשת לנו וננסה להתנייד שבוע רק ברגל או בתחבורה ציבורית. נבדוק את מונה החשמל בבית במהלך שבוע שבו נקפיד לכבות אורות ומכשירי חשמל. נחליף את הנורות בבית לנורות לר. נשתדל להשתמש באפשרות להורדת מעט מים בשירותים. נימנע משימוש בכלים חד פעמיים בבית הספר.

נדגיש באוזני התלמידים שאם היה בידינו לקלקל, בידינו גם לתקן. בעולם נעשים מחקרים פורצי דרך שמטרתם להגיע לפתרון בעיית ההתחממות וצריכת היתר. מומלץ לחשוף את התלמידים למחקרים אלו ולעודד חשיבה מחוץ לקופסה.

מוטל עלינו להרחיק את הילדים מהמסכים ולחבר אותם אל הסביבה. ההיכרות עם הסביבה - עם הצומח, עם החי, עם ההיסטוריה - תיצור חיבור של

”כיצד מצאת את מקומן של החתיכות כה מהר? הבן השיב: את העולם לא ידעתי לתקן, אך בצידו השני של גזיר העיתון הייתה תמונת ילד. כאשר תיקנתי את הילד, תיקנתי גם את העולם”

על מדען שעסק בחקר התחממות כדור הארץ ונאלץ להביא יום אחד את בנו הצעיר למעבדה. הילד הסקרן בדק את ציוד המעבדה היקר ונגע בו. האב חיפש דרך להעסיקו. הוא מצא גזיר עיתון המראה את מפת העולם, חתך את המפה לחתיכות רבות וביקש מבנו להרכיבה מחדש. האב היה בטוח שילדו יתעסק במשימה זו זמן רב שכן מעולם לא למד גיאוגרפיה. להפתעתו, ניגש אליו בנו לאחר זמן קצר והודיע שסיים את המשימה. האב המופתע שאל את בנו: ”כיצד מצאת את מקומן של החתיכות כה מהר? הבן השיב: את העולם לא ידעתי לתקן, אך בצידו השני של גזיר העיתון הייתה תמונת ילד. כאשר תיקנתי את הילד, תיקנתי גם את העולם.”

לאחרונה, העמקתי לחשוב בשאלה מה אני יכולה לעשות כדי ל”תקן” את הילדים וכדי להבטיח עתיד טוב יותר לעולם?

להלן כמה מהמחשבות שעלו בי:

לא להתמקד במחזור, אלא בהפחתת הצריכה. כל אחד מאיתנו צריך לצמצם את הצריכה האישית שלו בחיי היומיום, כך נפתור את הבעיה בבסיסה.

נציע לבקר בחנות יד שנייה או נארגן חנות יד שנייה

”תיקון האדם” צריך להתחיל מילדות: להקנות ידע בתחום, ליצור מודעות להרגלי הצריכה שלנו ולפתח אמפתיה כלפי הסביבה הטבעית. התקווה היא ששילוב הידע והאמפתיה יפתחו אחריות: התנהגות מתחשבת כלפי הטבע למען עצמו ולמען הדורות הבאים

התלמידים לסביבה ומחויבות לשינוי התנהגותי. נצא לסיוורים בסביבה הקרובה והרחוקה. החשיפה לסביבה תיעשה בסיוורים ובמסעות, אך גם בחקר הסביבה הקרובה, כמו הצומח ברחוב. נבנה נקודת האכלה לציפורים במרפסת הבית ועוד.

”תיקון האדם” צריך להתחיל מילדות: להקנות ידע בתחום, ליצור מודעות להרגלי הצריכה שלנו ולפתח אמפתיה כלפי הסביבה הטבעית. התקווה היא ששילוב הידע והאמפתיה יפתחו אחריות: התנהגות מתחשבת כלפי הטבע למען עצמו ולמען הדורות הבאים.

הפצים שונים בחנות יד שנייה, צילום: לליב גל, מתוך: אתר פיקיוויקי

לבחור נכון מול תרבות הצריכה

שמואל בר שי*

התנצלות: כתב המאמר רחוק מאוד מחיים מקיימים ומיישום כל העקרונות שהוא מדבר עליהם. אבל הוא באמת משתדל...

מתוך: אתר פריפיק

- מקורות מים מזדהמים כתוצאה מתהליכים תעשייתיים ומהזרמת מי שפכים.
- מקורות מים אוזלים כתוצאה משימוש האדם. אגם קארון במצרים, שהיה בסיס לדיג, לתיירות ולפרנסה ליישובים, זוהם מאוד עקב הזרמת שפכים ועקב זריקת זבל לאגן הניקוז שלו ומשום כך כבר אי אפשר להשתמש בו למטרות אלו.
- ריבוי מחלות ומקרי סרטן באזורים שהתרחש בהם זיהום.
- דלדול של משאבי טבע ושל חומרי גלם.
- פגיעה בפרנסת אנשים, ניצולם, חשיפתם לחומרים מסוכנים ללא אמצעי הגנה, העסקתם בתנאים שמזיקים לבריאות.
- נושא הקיימות והשפעותיה הוא רחב מאוד. ההתחממות הגלובלית היא רק היבט אחד שלו, אם כי הדברים קשורים זה לזה. הרס בתי גידול ביערות הגשם והרס של אלמוגים כתוצאה מזיהום פוגעים בטיפול הטבעי בדי תחמוצת הפחמן, והתוצאה היא התחממות. שרפות זבל וייצור פלסטיק תורמים גם הם להתחממות. גם תהליכים שהקשר שלהם להתחממות עקיף יותר פוגעים בנו מאוד בנוק שהם גורמים.
- כשבתי הייתה קטנה, היא סיפרה לי על הסרט "סיפורם של הדברים", [The Story of Stuff](#), שראתה בלימודיה ולטענתה יכול לשנות את חיי. צפיתי בו עד תום. הסרט באמת היה מכוון, והוא הכניס אותי

היום מקובל מאוד לדבר על ההתחממות הגלובלית. זה אכן נושא חשוב ומטריד ביותר. אנו רואים את תוצאותיו ההרסניות. לא מעט קטסטרופות המתרחשות בעולמנו מיוחסות אליה, ונראה שזו רק ההתחלה. יש לא מעט דברים שאנו יודעים שצריך לעשות כדי להגן על העולם: מוצרים חד פעמיים אינם טובים, שימוש בנייר גורר כריתת יערות גשם, ועוד כמה כללי אצבע. אך ההתמקדות בהתחממות הגלובלית עלולה להשכיח מאיתנו בעיות קיומיות רבות שלא דוקא קשורות קשר ישיר עם ההתחממות. הנה כמה דוגמאות:

- שרפות פסולת סביב היישוב אורנית גורמות לריח רע ומעלות את התחלואה בסרטן ביישוב. יש ביישוב גם מקרים רבים של לידות שקטות שמיוחסים לזיהום האוויר.
- יש הכחדה בקצב עצום של מיני בעלי חיים וצמחים כתוצאה מהרס בתי גידול.
- כתוצאה מבניין ערים, החלחול באדמה פוחת מאוד, עובדה שמשנה דפוס של נחלים.

*מורה לשל"ח בתיכון ברנקו וייס בבית שמש.

לנושא הקיימות דרך הצגת מחזור חיים שלם של מוצר: כריית המשאבים, ייצור, הובלה, צריכה ומכירה, טיפול בפסולת.

לפני שצפינו בסרט עשינו כמה פעולות שהאמנו ששומרות על העולם: מחזור, הימנעות משימוש במוצרים חד פעמיים, צמצום השימוש בנייר כי כל נייר משמעותו כריתת יערות, ועוד כמה פעולות טובות. אך הסרט הכניס את כל הסיפור למסגרת שלמה הרבה יותר: מחזור החיים השלם של מוצר. אם נבין את המחזור, נוכל לפעול בצורה שיטתית כדי למנוע כמה שיותר פגיעה בסביבה ובהמשך בנו.

בכל אחד משלבי מחזור החיים של המוצר נעשות פעולות שפוגעות בסביבה. רוב משאבי העולם מוגבלים. במקרים רבים מדינה מסוימת מנצלת משאבים של מדינה אחרת ללא תשלום והגן למדינה ולעובדים. שימוש במשאבים של אחרים פוגע בפרנסת חברה שהייתה שם לאורך דורות רבים (כגון שימוש בשטח ובמים).

הייצור מזיק לעולם, תורם להתחממות, פולט רעלים לסביבה ומחדיר רעלים למוצרים. הובלה משתלבת לכל אורך התהליך: מהובלת העובדים לכריית חומרי הגלם ועד הובלת הפסולת לאחר תום השימוש במוצר. ההובלה עצמה מזהמת וגם דורשת ייצור של אמצעים להובלה (אמצעי תחבורה, אדמיניסטרציה של ההובלה, מבנים, כבישים, שטחי כינוס לאמצעי ההובלה וכו').

בתור לרכישת איפון AT&T בברודוויי, צילום: Padraic Ryan, מתוך: אתר ויקיפדיה

הצריכה היא המנוע של כל התהליך. חלק מהדברים שמוצרים אינם באמת נצרכים, אך יש מערכת שיווק אינטנסיבית שמשכנעת את אנשי העולם המערבי שאם לא יקנו או יחדשו מוצרים הם יחסרו משהו קיומי. כיום, אנשים רבים רואים בילוי בעצם היציאה לקניות. גם למכירה השפעה ניכרת על העולם: פגיעה בבתי גידול כדי לבנות מרכזי קניות, ייצור בגדים ומדים ואמצעי אריזה רבים מאוד. לבסוף, הטיפול בפסולת, הכולל תהליכים רבים שעלולים לפגוע בקיימות. אם הפתרון לפסולת הוא הטמנה - נדרש להוביל את

נושא הקיימות והשפעותיה הוא רחב מאוד. ההתחממות הגלובלית היא רק היבט אחד שלו, אם כי הדברים קשורים זה לזה. הרס בתי גידול ביערות הגשם והרס של אלמוגים כתוצאה מזיהום פוגעים בטיפול הטבעי בכוונת הפחמן, והתוצאה היא התחממות. שרפות זבל וייצור פלסטיק תורמים גם הם להתחממות. גם תהליכים שהקשר שלהם להתחממות עקיף יותר פוגעים בנו מאוד בנוסף שהם גורמים

הפסולת, לרכו אותה ולקבור אותה. קבורת הפסולת תופסת שטחים של בתי גידול וכוללת שלבים רבים שפוגעים בסביבה. מחזור פסולת הוא פתרון טוב יותר מאשר הטמנתה, אך מחזור הוא תהליך תעשייתי לכל דבר, למעט העובדה שהוא משתמש שימוש חוזר בחומרי גלם ומקצר חלק מתהליכי הייצור.

לכל אורך חייו של מוצר מתרחשת פגיעה באנשים בארץ ובעולם. כדוגמת ייצור באמצעות עבודת ילדים, העסקת אנשים ללא תנאים בסיסיים וללא אמצעי בטיחות ועוד. לכולנו זה נוח כי כך המוצרים זולים מאוד, וכולנו מעדיפים לא לדעת מזה ולא לחשוב על זה. בבנגלדש נספו בשנת 2012 יותר ממאה עובדות ועובדים בשרפה במפעל שלא הותקנו בו אמצעי בטיחות בסיסיים.

בישראל לא ניתן תו סחר והגון למוצרים שמוכיח ששרשרת הייצור והאספקה שלהם, לכל אורך הדרך, מחומר הגלם ועד למוצר הסופי, לא כללה ניצול עובדים ולא גרמה לזיהום סביבתי, שהעובדים קיבלו שכר והגון שמאפשר קיום בכבוד וזכויות ושלא הייתה מעורבת עבודות או עבודת ילדים בתהליכי הייצור.

מאחר שתרבות הצריכה חזקה כל כך ומוצרים זולים כל כך, נדרש שינוי תרבותי רחב כדי לצמצמה. קל מאוד ומתגמל לקנות דברים. תלמידים רבים חשים מוערכים אם יש להם מותגים מתאימים והם מוכנים לעבוד כל החופש כדי לקנותם. מי שקונה דברים מרגיש תחושת חירות. יש ימי לוח חדשים שלא היו מוכרים בדורות הקודמים שמטרתם שיווקית בלבד: בלק פריידי, סייבר מנדי, יום הרווקים הסיני, חג האהבה, יום הפיצה ועוד ימים שבהם מעודדים אנשים לקנות דברים ולהניע שוב ושוב את תהליכי הייצור

צילום מתוך: אתר pixbay

והצריכה ללא כל צורך. זה בנוסף לחגים הרגילים, שהם עצמם יוצרים פסטיבל של קניות. הכלכלה המערבית מבוססת על מעגל הצריכה הזה, שמונע כל הזמן כדי שלא יעצור.

לצד פתרונות של שינוי בשלבים בייצור כך שיהיו יותר ידידותיים לסביבה, הפתרון המשמעותי הוא לעצור את הקרוסלה המטורפת הזו באמצעות צמצום דרסטי של הצריכה או לפחות להאט את סחרורה לקצב הגיוני. ברור שיש ייצור רב בהרבה מהצורך. אנשים אינם משתמשים במוצרים רבים שהם קונים. אוכל רב מאוד נורק על אף שמחירו גבוה מאוד. תלמידים מכינים חולצה לכל אירוע.

למרות הרצון העז לקנות דברים, אדם שפוי לא ייכנס לקניון אם ירגיש סכנה. אם תהיה בו שרפה או אם שוודים יסתובבו בקניון. אם נצליח לגרום לאנשים להבין שגם אנו בסכנה בגלל הסביבה שנפגעת, אומנם בקצב איטי יחסית, אולי נוכל לשנות הרגלים. כאנשי חינוך, דרך אפשרית ליצירת שינוי תרבותי עמוק כזה כוללת כמה מרכיבים:

1. שלב תודעתי - שמטרתו לשקף לתלמידים את מחזור החיים השלם של מוצרים, על כל השלבים שבו ועל הבעיות שהם יוצרים. אין מנוס מלהיכנס למורכבויות. על התלמידים להתייחס בכובד ראש לכל מוצר שהם רוכשים. אפשר לכתוב על הלוח את השלבים השונים במחזור החיים של המוצרים ולתת לקבוצות או לכיתה למפות כמה שיותר תהליכים שהמוצר דורש וכיצד זה מסכן את הסביבה.

2. לשקול עם התלמידים פתרונות אפשריים להגברת הקיימות - אפשר להציג בפני התלמידים סיטואציות, לנתח אותן, להעלות חלופות ולנתח את היתרונות ואת החסרונות, האישיים והסביבתיים, שבכל חלופה:

- התקלקל לך מדיח הכלים, אפשרויות: לקנות חדש, לקנות יד שנייה, לתקן, לזרוק ולא בהכרח לקנות חדש.

- הכיתה יוצאת לטיול שנתי, התלמידים רוצים לקנות כלים רב פעמיים או חד פעמיים ולהוציא חולצות.
- הבלק פריידי מגיע ואתה רוצה לרכוש משהו מגניב.
- יש ז'קט מותג בהנחה משמעותית.
- המעיל קטן עליי, קנייה בחנות יד שנייה לעומת קניית חדש.
- אתה רוצה להגיע לבית הספר, יש דרכים רבות לעשות זאת.
- כמה כיסאות נשברו בבית הספר, אפשר מכמה כיסאות שבורים להרכיב כיסא אחד טוב, אפשר לקנות כיסאות חדשים. אבל לא תמיד אנחנו רוצים להתעסק בזה כי כיסאות היום לא יקרים) כדאי ללמד במקביל את כללי ה-R: שימוש חוזר (reuse), הפחתה (reduce) סירוב (refuse), תיקון (repair) ומחזור (recycle).

3. לנהל את הדיון כשיח ערכי העוסק באחריות, במוסר, בדחיית סיפוקים, בחיים חומרניים רדודים. יש לציין כי מדובר על התגייסות כדי להגן על החברה ולא רק על התנהגות נמנעת כתוצאה מפחד.

לסיכום, יש להבין שהמצב הסביבה כיום גרוע ומתדרדר וכי זו תוצאה מהתנהגות אנושית. נדרש שינוי תודעתי שיכול להוביל לשינוי תרבותי. כאנשים בידינו לתקן אם אך נרצה ונהיה מוכנים לשנות. עלינו, כאנשי חינוך, להכיר בכך ולהעביר מסר זה לתלמידים.

מתוך: אתר פריפיק

חופשה בטוחה בדרכים

עו"ד יניב יעקב*

חודש אפריל כבר ממש כאן, ומזג האוויר הנעים מלווה אותנו בכל יום. חופשת פסח הארוכה לפנינו, ויש בה הזדמנות מצוינת לזמן איכות עם המשפחה, למפגש עם חברים בטבע או לסיור בנחלים ובאתרי מורשת.

כביש 90, צילום: קארין אלימלך, מתוך: אתר פיקיוויקי

חולפים לצד האנדרטות האלו, מעיפים אליהן מבט חטוף או נשאלים על ידי הילדים למשמעותן, אולם האמת היא שאנו יודעים עליהן מעט מאוד: מדוע הוקמו? לזכר מי? מה משמעות הכיתוב, הציור או הפסל? לרוב, השאלות הללו נותרות ללא מענה.

חלק מהכבישים המרכזיים בארץ עברו בשנים האחרונות מתיחת פנים, והתשתית שלהם שופרה, אך עדיין נותרו לא מעט כבישים אדומים, מרובי תאונות דרכים, אשר אינם סלחנים לטעויות נהגים. העדויות לכך פזורות לאורך כבישי ישראל ומחייבות אותנו, הנהגים והנהגות, לחשוב על תנאי הדרך בבואנו לתכנן את הטיול המשפחתי. חשוב להכיר את מסלול הנסיעה, לתכנן עצירות להתרעננות ולמנוחה ולדעת כי הנסיעה יכולה להיות גם כלי חינוכי להעברת נושא הבטיחות בדרכים.

תכנון נסיעה הכולל עצירה לצד אנדרטות להנצחת הרוגים בתאונות דרכים ושיחה עליהן נשמע אולי כפוגע בחוויית הטיול או הנסיעה המשפחתית, אולם מדובר באמצעי רב משמעות ללימוד על נהיגה בטוחה, להקניית ערכי בטיחות ולעיתים ללימוד על דמויות היסטוריות או על אירועים מרכזיים בהיסטוריה של ישראל. בנוסף, שיח כזה מספק הזדמנות לנתינת מקום לנושא כאוב, שפעמים רבות אנו נוטים להדחיק אותו ולהתעלם ממנו, והוא השכול של תאונות הדרכים. משפחת השכול של הרוגי

הדרך אל הטיולים והסיורים מחייבת נסיעה בכבישים לאורך ולרוחב ישראל ומספקת חוויה בפני עצמה. לחוויה זו צדדים רבים. חלקם מהנים וחלקם טומנים בתוכם סיכונים. המרכזי שבהם הוא תאונות הדרכים. כפי שלחופשה יש להתכונן, כך יש להתכונן לנסיעה אליה, במהלכה ובדרך חזרה. נסיעות בכבישי ישראל מחייבות את כולנו להקפדה על בטיחות בדרכים. לדאבוננו, לאורך הדרכים והכבישים מצאו את מותם יותר מדי גברים, נשים וטף בתאונות דרכים שרבות מהן היה אפשר למנוע.

לצערנו, מראה האנדרטות לזכר הרוגי תאונות דרכים לאורך כבישי הארץ היה לחיזיון נפרץ. אותם פסלים וגלעדים בצידי הכבישים מספרים את סיפורם האישי של ההרוגים וגם באים להזכיר לנו את הסכנות האורבות לנו בכביש. פעמים רבות אנו

* מנכ"ל עמותת אור ירוק.

תאונות הדרכים היא, לצערנו הרב, משפחת השכול הגדולה ביותר. מספר קורבנות תאונות הדרכים הוא מהגבוהים בקורבנות השונים שידעה ההיסטוריה של מדינת ישראל.

אומנם רבים מאתרי ההנצחה שלצדי הדרכים הם גלעדים ואנדרטות לזכר נופלים במלחמות ישראל, אך הקטל בדרכים גבה הרוגים רבים יותר. הנצחתם של הרוגים אלו שונה ומורכבת בהרבה. ההערכה היא כי במדינת ישראל יש מאות אנדרטות להרוגי תאונות דרכים, המוצבות מקריית שמונה ועד אילת, בין בכבישים ראשיים בין בכבישי הערים. אפשר לשער כי מרבית אנדרטות אלו נוצרו ביוזמות עצמיות של הורים, של אחים ושל ילדים שאיבדו את יקיריהם. אותן מאות אנדרטות הפזורות בכבישי ישראל ואתם גלעדים עלומים ממחישים את הסכנה שבדרך טוב יותר מכל תשדיר רדיו, שלט או פרסומת. עצירה ליד אחת מאנדרטות אלו וקריאת הכתוב בה או התוודעות לסיפור העומד מאחוריה יכולים להיות כלי חינוכי מהמעלה הראשונה וסוג של מענה לאחת המטרות של אותן אנדרטות זיכרון לאלו שאינם איתנו עוד.

עצירה במהלך הדרך היא פעולה בטיחותית כשלעצמה כאשר היא נעשית במקום מסודר ובהקפדה על חוקי הדרך והבטיחות שכן היא משמשת אותנו להתרעננות ולמנוחה, החשובות בעיקר בנסיעות ארוכות. אפשר לנצל עצירה זו לחיבור בין נושא הבטיחות בדרכים לאירועים משמעותיים בעבר של ישראל. דוגמה לכך היא ביקור באנדרטה לזכר אסון הבונים שהתרחש בחודש יוני 1985. התאונה, שהייתה מהקשות שאירעו בישראל, גבתה את חייהם של 22 בני אדם, מהם 19 ילדים מבית הספר ברנר בפתח תקווה. זו הזדמנות לספר את הסיפור ולהטמיע ערכי בטיחות בדרכים.

אומנם רבים מאתרי ההנצחה שלצדי הדרכים הם גלעדים ואנדרטות לזכר נופלים במלחמות ישראל, אך הקטל בדרכים גבה הרוגים רבים יותר. הנצחתם של הרוגים אלו שונה ומורכבת בהרבה. ההערכה היא כי במדינת ישראל יש מאות אנדרטות להרוגי תאונות דרכים, המוצבות מקריית שמונה ועד אילת, בין בכבישים ראשיים בין בכבישי הערים. אפשר לשער כי מרבית אנדרטות אלו נוצרו ביוזמות עצמיות של הורים, של אחים ושל ילדים שאיבדו את יקיריהם

אנדרטה נוספת שיש בה משום חיבור להיסטוריה של ישראל היא האנדרטה לזכרו של דב הוז, מראשי המתנדבים לגדוד העברי בצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה וממייסדי ארגון ההגנה, אשר הקדיש את חייו ליצירת כוח המגן של היישוב העברי בארץ ישראל. האנדרטה, בין הראשונות שהוקמו בישראל, נבנתה בשנת 1950, כעשור לאחר התאונה שבה נהרג הוז וחמישה אנשים נוספים. האנדרטה נמצאת ממערב לכביש 4, כ-300 מטר מצפון לצומת הכניסה לכביש 61 לפרדסיה.

אנדרטה לזכר דב הוז, אשתו, בתו, גיטתו, בת אחותו ויצחק בן-יעקב במקום התאונה שבה נהרגו, ליד צומת פרדסיה, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקוויקי

אנדרטת אסון הבנים, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקוויקי

הדרכים הוא נר לרגלינו. חינוך הוא אחת הדרכים המרכזיות למניעת התאונה הבאה, ואנו מקיימים שיתופי פעולה חינוכיים שונים. דוגמה לכך היא שיתוף הפעולה עם אגף של"ח במשרד החינוך. המש"צים של אגף של"ח פועלים כשגרירי בטיחות בדרכים ומקיימים מגוון פעילויות לאורך השנה. החיבור בין הכרת הארץ והטיולים השונים לבטיחות בדרכים הוא בעל חשיבות וטומן בתוכו ערכים רבים, הראשון בהם הוא ערך החיים. ערך זה הוא העומד בבסיסה של נהיגה בטוחה, שמשמעה שמירה על מהירות המתאימה לתנאי הדרך, הימנעות ממסיחי דעת, מנהיגה בעייפות ומגורמי סיכון נוספים.

אז בין אתם המדריכים, המטיילים, הנהגים או הנוסעים, זכרו שלפני כל נסיעה יש לבדוק כמה דברים חשובים: ודאו שהרכב תקין ושכל מערכתיו עובדות, בדקו את לחץ האוויר בצמיגים ואת תקינות הפנסים. ודאו כי כל הנוסעים חגורים היטב, וכי ילדים יושבים בכיסאות בטיחות רתומים כנדרש ושהמושבים מעוגנים כיאות ברכב. אם אתם הנהגים, הימנעו משימוש בטלפון נייד במהלך הנסיעה. הפעילו אותו ב"מצב טיסה" או הניחו אותו מחוץ להישג יד. אם אינכם נוהגים, סיעו לנהג בצמצום מסיחי דעת מהמושב האחורי, מטלפון סולרי או מכל גורם אחר.

חופשת פסח באה אחרי תקופה ארוכה של חורף, והרצון לצאת לטייל בארץ היפה שלנו משותף לכולנו. בזאו נשמור על כללי הבטיחות כדי שכולנו נחזור הביתה בריאים ושלמים.

אנדרטה לזכרם של בת אל ישראל ושלומי לוי בכביש הערבה, צילום: אתר יזכור, משרד הביטחון

פעמים רבות האנדרטות הן חלק ממפעל של מערכת הביטחון להנצחת אלו שנהרגו בתאונות דרכים בעת שירותם הצבאי. דוגמה לכך היא האנדרטה לזכר ארבעת תושבי מצפה יריחו שנהרגו סמוך ליישוב בשנת 2007. האנדרטה היא נקודת תצפית אל הנוף הנרחב של ים המלח, אל יריחו והסביבה. היא ממוקמת ליד מצפה יריחו, לצד כביש 1, ממזרח למעלה אדומים.

אנדרטה לזכרם של ארבעת תושבי מצפה יריחו, צילום: אתר יזכור, משרד הביטחון

הכביש הארוך בישראל, כביש 90, משתרע לאורך כמעט 500 קילומטרים והוא בין הכבישים המרכזיים המשמשים את ציבור המטיילים בדרכם לאתרים בדרום הארץ ובצפונה. כביש זה הוא בין הכבישים שגבו את חייהם של עשרות בני אדם בישראל. הכביש משוכך באנדרטות רבות ובגלעדים שונים, בעיקר בחלקו הדרומי. אחת מהן בולטת במיוחד, והיא האנדרטה שהוקמה לזכרם של בת-אל ישראל ושלומי לוי שנהרגו בכביש בדרכם לאילת בשנת 2003. האנדרטה ניצבת על בימת בטון מרוצפת ומוקפת סלעים ומשקיפה אל כביש הערבה, מקום התאונה. הפסל בנוי על שני עמודי אבן מעוגלים, אשר מהם מתפרצים מוטות ברזל אדומים. מוטות הברזל מעוצבים כיד האוחזת באצבעותיה לב, השבור לאורכו. האנדרטה נמצאת ממזרח לכביש הערבה (כביש מספר 90), מדרום לחצבה, בין סימוני הק"מ 147-148 מדרום.

בעמותת אור ירוק, אנו פועלים במגוון דרכים לקידום הבטיחות בדרכים בישראל, והמאבק בתאונות

שלא תספרו לי סיפורים

ירון קרבצ'יק*

רפובל, לקוח מתוך: פינטרסט

לא קל להיות נסיכה. באמת. כואב הלב. את תקועה במגדל או שחוטף אותך דרקון, והסיכוי הכי טוב שלך להימנע מכל המועקה הזאת הוא אם תהיי לפרח או לעץ או שתתחתני עם נסיך שהחליט שאת באה לו טוב בעין. קשה. זה לפחות מה שמספרים...

לי בעיה עם סיפורים בכלל, זה פשוט שבעידן ה"מי טו" והתקינות הפוליטית וברצון פשוט לשמור על שלמות נפשם של הילדים, צריך להבין שיש כאן בעיה. לאלה מכם שמגרדים את הראש ולא כל כך מבינים על מה אני מדבר, אני מזמין אתכם לפשפש באגדות ובסיפורים שמספרים בטיולים ולראות כמה מהם אינם כוללים חטיפה, סחיטה באיומים, רצח או סתם שוביניזם ומיזוגיניה. מהפקידה השעירה שהושארה בלבנון, דרך שלל נסיכות שנכלאו, נחטפו והורעלו, ועד הקיסוסית שלא הייתה גברת אלא אדון (נשבע שאני לא ממציא את זה). הסיפורים שאנחנו מספרים לא פעם לילדים לא היו עוברים דירוג 13+ בנטפליקס. המושל בכיפה הוא כמובן צמח הקטלב, שצירוף האותיות האומלל של שמו נתן דרור לשלל תיאורי רצח גרפיים (דם שניגר חלחל לתוך האדמה ולכן צבעו של הגזע אדום).

אני לא נאיבי. אלימות ומין מוכרים ומסעירים ולכן ימשיכו לשמש כלי ליצירת קשב ועניין. עם זאת, אני מזמין אתכם לקרוא שוב את הסיפורים המוכרים בעין מעט ביקורתית יותר, לבחון אילו ערכים עולים מהטקסט ואם שאנחנו מעוניינים להעביר אותם לתלמידים שלנו. התקדמנו קצת. גם הנסיכות החדשות של דיסני כבר אינן מחכות שיצילו אותן. הגיע הזמן שנתעדכן בהתאם.

יהיו כאלה שיטענו שמדובר בצנזורה, בתרבות ביטול או בסתם טרלול פרוגרסיבי. אני משער שהם גם אלה שבסיפור על כיפה אדומה יתארו את החלק שבו הצייד, אחרי שהוציא את סבתא מבטן הזאב, מילא את הבטן באבנים וזרק את הזאב לבאר. לא הכול חייב להישאר כפי שהיה.

מדריכים בטיול הם אלופים בסיפור סיפורים. תנו להם רגע, והם יספרו לכם על המקור הפלאי של כל אבן, מעיין או בעל חיים שתפגשו בדרך. הם יפליגו בתיאורים מאלפים של נסיכים ונסיכות, של סצנות קרב מרהיבות ועל סיפורי אהבה קורעי לב. כל זה חייב להיפסק.

אני יודע שאני יורק כאן לבאר שאני שותה ממנה בחדווה כבר שנים רבות, אבל מישוה חייב לעשות כבר משהו עם כל הסיפורים האלה. זה לא שיש

*מדריך במרכז נע"ם, מטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

סיפור יכול להיות פתח לעולמות מופלאים לתלמידים שלנו. בואו נדאג שאלה יהיו עולמות שנרצה להיות חלק מהם. נוודא שאלו יהיו סיפורים הרלוונטיים למציאות שבה אנו חיים. אולי הסיפור שלהלן עשוי לענות להגדרות אלו:

ביישוב קהילתי, אי שם בתוך יער עבות, חיה לה משפחה: הורים, שני ילדים חביבים וסבא עיוור. בכל יום מימות השבוע, היה אב המשפחה יוצא אל היער לחטוב עצים למכור אותם בשוק. בכסף ממכירת העצים, נקנו מצרכים לכלכלת המשפחה. באחד הימים, הרחיק האב אל מעמקי היער ולפתע נתקל בעץ עבות ענק שגזעו נראה מושלם להסקה. ברגע שהניף את גרזנו, נשמע קול: "לא, לא, אל תכרות את העץ!" כשהסב את מבטו, ראה פיה קטנטנה מרפרפת בכנפיה ומבקשת ממנו לא לכרות את העץ משום שזהו הבית שלה. הוא הוריד את הגרזן והמשיך בדרכו. "באמת לא תכרות את העץ על אף שהוא מושלם להסקה?" קראה אחריו. "אכן, לא אכרות, כי ביקשת...". הפיה ההמומה מיהרה אחריו והציעה לו לבקש משאלה אחת, כל דבר העולה על רוחו, והיא תגשים משאלתו.

חזר חוטב העצים לביתו וסיפר לאשתו את שקרה. אשתו התלהבה מאוד ואמרה שברור מה עליהם לבקש: בית חדש כי הנוכחי מט ליפול, בית מאובזר בכל הנדרש. אביו העיוור שמע את הסיפור, פרץ בבכי ואמר לבנו

כיפה אדומה, מתוך: ויקיפדיה

יער, מתוך: אתר pixbay

שהוא אומנם מבין את הצורך בבית חדש ונוח, אבל הוא היה שמח לקבל את מאור עיניו חזרה כדי שיוכל לראות את נכדיו, את כלתו, את בנו...

ובכן, מה לדעתכם הייתה משאלתו של החוטב?

למוחרת בבוקר, ניגש החוטב אל העץ, ביתה של הפיה, וביקש: "אבקש שאבא שלי יוכל לראות את ילדי בביתם החדש והנוח!"

לעיתים נקרות בדרכנו הזדמנויות. מומלץ לא לתת להן לחלוף על פנינו, אלא לנסות להפיק מהן את המיטב.

סיפור הוא כלי רב עוצמה. הוא מסייע לנו לצרוב נרטיב בעזרת שימוש ברגש ובחוויה. יש סיכוי רב יותר שתלמידים יזכרו את האגדה על צמח הקנה מאשר את המידע על בתי גידול לחים ועל שימושים בקנה בתקופות קדומות. לכן עלינו להיות זהירים ומדויקים בכלים בנוגע לכלים שאנחנו משתמשים בהם. ובכלל, למה שלא נרענן קצת את הסיפורים שאנחנו מספרים?

אנחנו יכולים לשאוב ממעשיות חז"ל, ממשלי לה פונטיין. אפשר לקחת מסיפורי הבדואים ומציזבטים של ילקוט הכזבים. אפשר לבחון כל סיפור לגופו, להתמקד בערך החשוב והיפה שבדרך כלל מופיע בו ולשנות קצת את העטיפה. ואולי נבקש מהתלמידים שלנו לכתוב סיפורים חדשים? נספר להם בכיתה על צמח או על מקום ונבקש מהם להפעיל את הדמיון שלהם וליצור אגדה חדשה שתדבר בשפתם ותהיה קרובה יותר לעולמם. אני לא יודע כמה מוצלח יהיה הסיפור, אבל אני משער שהם יזכרו אותו היטב.

מתודה בשדה

אורית שניט*

אוסף פסיוליות
כארח הפתוח
סיפורים ואגדות

"יש במעשיות שמספרים העולם דברים
נעלמים גבוהים מאוד.
הבעל שם טוב היה יכול על ידי סיפורי מעשה
לייחד ייחודים.
כשהיה רואה שנתקלקלו צינורות עליונים
ולא היה אפשר לתקן אותם על ידי תפילה,
היה מתקנם על ידי סיפור מעשה."
רבי נחמן מברסלב

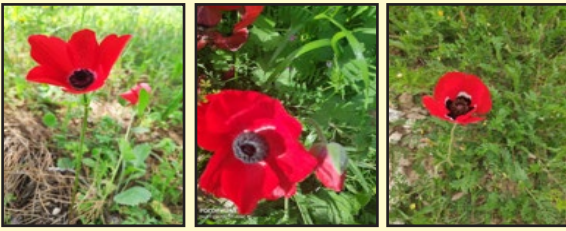
זה הזמן לשבת, להתרווח ולשמוע סיפור.

אין כמו סיפור טוב להעביר באמצעותו ידע או מסר שאנחנו מעוניינים להקנות. הסיפור מעביר לא רק עובדות אלא גם רגש. הוא מאפשר לאנשים להזדהות עם המסופר, הוא נצרב בתודעה שלהם ומלווה אותם הלאה.

הפעם בחרתי בסיפורים מעולמות שונים שנלמד דרכם בעיקר על צמחים נבחרים. הדרך שבה תספרו את הסיפור תאפשר לשומעים להפעיל את הדמיון, להבין טוב יותר את התוכן ולזכור אותו.

כעת, אתם מוזמנים לקרוא, להרהר ולצאת החוצה לספר את הסיפורים וליהנות מהטבע הנפרס לרגלכם.

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

<https://did.li/Ym0YH>

אטרה

להכיר ולזהות את שלושת הפרחים כלנית, נורית ופרג.

גיד מומלץ

כיתות ד'-ט'

מקום הפעילות

מרחב פתוח, תחנות במסלול

דרך הפעילות

1. המדריך מספר את האגדה על אודות כנ"ף - כלנית, נורית ופרג (נספח: "האגדה על הכלנית הנורית והפרג"). בסוף הסיפור, המדריך מציג את שלוש התמונות ויחד מזהים את ההבדלים, למשל: פס לבן בפרח הכלנית, גוון מתכתי של עלי הנורית, כתמים שחורים בפרח הפרג (ועוד הבדלים בגבעול, בעלי הכותרת וכד').
2. רגע לפני שיוצאים לדרך, המדריך נותן משימה לחוליות. כל חוליה מקבלת כן כתיבה (נספח: כלנית, נורית, פרג - מה פורח עכשיו?) וצריכה לנסות לזהות

לאורך הדרך כמה שיותר כלניות, נוריות ופרגים. בכל פעם שהחוליה נתקלת באחד הפרחים, היא מסמנת V בעמודה. בסוף פרק ההליכה שהמדריך הגדיר, בודקים אילו פרחים אותרו וכמה מכל אחד, מזכים את החוליות בניקוד ומדברים על רצף הפריחה: הכלנית פורחת ראשונה, אחר כך מופיעה הנורית ובסוף הפרג. כך שהגיוי שהקבוצה לא תצליח לאתר את כל שלושת הפרחים בזמן הסיוור. יש להסביר זאת בסוף המשימה.

צאים

נספחים: "האגדה על הכלנית, הנורית והפרג", "כלנית, נורית, פרג - מה פורח עכשיו", תמונות של הפרחים, כלי כתיבה וכני כתיבה.

הערה: יש לספר את האגדה סמוך לפרח אחד מבין השלושה כמו כן, יש לתת את המשימה במקום שלפחות אחד הפרחים פורח בו.

מה הר ציון זו

אטרה

להכיר את צמח התמר ולהבין מה ניתן להכין מחלקיו השונים

גיד מומלץ

כיתות ב'-י'

מקום הפעילות

שטח פתוח, ליד עץ / עצי תמר

דרך הפעילות

1. המדריך יעצור עם הקבוצה ליד עץ תמר, יסביר עליו במספר מילים (הרחבה על עץ התמר בקישור: התמר: גידול ומקומו בתרבות / גילי חיסקין, תמר מצוי / צמחיית ישראל וסביבתה).
2. המדריך יקריא את מדרש חז"ל אודות התמר נספח תמרה זו, יסביר מה הם חלקי העץ. כעת יבקש המדריך מהחוליות להצמיד את הפתקים המופיעים בנספח השם והחלק, למקומות המתאימים בעץ

התמר (במידה ולא ניתן להגיע לחלק תזהה החולייה את החלק ותסביר את מיקומו בשלב ההתכנסות במליאה), ניתן לחלק לכל חולייה את כל כרטיסי השמות או לתת לכל חולייה שם אחר של חלק של העץ.

3. התכנסות במליאה עוברים ביחד על חלקי הצמח לפי המיקומים שהחוליות מיקמו בודקים אם מקומו נכון ומסבירים מה ניתן להכין ולהפיק מכל חלק (ראו נספח בעמוד הבא - מה תמרה זו - פירוש).
4. המדריך יבצע פעילות עם הקבוצה אפשרויות

<https://did.li/lhqaq>

לבחירה: חידות על עת התמר
בנספח מה אתם יודעים על התמר (לכל חולייה או במליאה) הכנת סימנייה / טבעת מעלעלי התמר / מרבד קטן ראו סרטון הסבר טבעת מעץ התמר / סמנייה מעץ התמר.

צאים

נספחים תמרה זו, השם והחלק, מה תמרה זו - פירוש, מספרים במידה ומכינים סימניות/טבעות.

הגפן והיין

רבי יהושע בן חנניה לימד את בתו של הקיסר לקח חשוב. מהו המסר שהעביר לה? איך היין קשור לכל זה? בפעילות נקרא את המדרש, נבין את המסר ונראה איך הוא משתלב בחיינו היום.

<https://did.li/hyBCN>

הרתם

ספר הספרים, התנ"ך, מפגיש אותנו לא פעם עם מקומות, עם אנשים ועם צמחים. הפעם נקרא בו על אודות שיח הרתם, נזהה תכונה בולטת של השיח ונתנסה בפעילות הקשורה בו. סקרנים? זה הזמן להפשיל שרוולים וקדימה.

<https://did.li/BsSNf>

החלמית במלחמת העצמאות

רבים הסיפורים על מלחמת העצמאות, על עוז רוחם של הלוחמים, על המפקדים, על השירות ועל התושבים והיישובים. הפעם נקרא קטע על ירושלים במלחמה, במצור. נראה שהתושבים ידעו לנצל את מה שהיה לידם, החלמית, ולהפיק ממנה מזון שיעזור להם לשרוד את המצור. בחלק האחרון של הפעילות, נתנסה בהכנת קציצות. מי יודע, אולי הן ימצאו חן בעיניכם - מומלץ.

<https://did.li/UDkrl>

סיפורו של גרגר חול

אומרים שתמונה שווה אלף מילים. בפעילות זו, נעקוב בעזרת תמונות אחר גלגולו של גרגר חול מארצות אפריקה דרך הנילוס לים התיכון, לדיונות החול בארץ, והלאה. נכיר את הדרך שעשה, את תחנות המעבר שבהן עצר ונבין מניין הגיע החול לארץ.

<https://did.li/Zm0YH>

מעגל של"ח שסיפור משפיע עלי

קיום שיח על חוויה שהחניך חווה בפעילות או על דבר שראה ולמד על אודותיו מעצים את חוויית הלמידה ויוצר חיבור בין התוכן הכללי שהועבר בפעילות לחוויה הפרטית של החניך. עצירה לרגע, קיום שיחה, ניתוח אירוע או מידע וחיבורו לחייו האישיים של התלמיד - הם העומדים בבסיס פעילות זו. פעילות מסוג זה יוצרת חיבור לנלמד ומקרבת בין החניכים.

<https://did.li/r1elw>

גן לאומי מגדל צדק

מדריך למדריך

אבן דרך – גן לאומי מגדל צדק יספר את סיפורה של האבן, סיפור המייצג את יחסי הגומלין בין האדם והטבע על ציר הזמן

חזון גן לאומי מגדל צדק

גן איל למקום
*3637 www.parks.org.il

מדריכים למדריכים

אייל מטרני*

דוגמה למדריך: מגדל צדק, צילום: שרון גולן הרשקוביץ, רשות הטבע והגנים הלאומיים

במקום, על מסדרונות אקולוגיים, על בית גידול מימי ועל דו חיים שבסכנת הכחדה. אני יודע עוד שאנשי המקצוע של רשות הטבע והגנים ומנהלי אתרים מודעים להרבה פרטים מעניינים, ולעיתים חשובים, שראוי שיובאו לתשומת לב המדריכים והמבקרים במקום.

כל אלה הביאו אותנו להבנה כי כדאי לסייע למדריכים בהפניית זרקור לנושאים אלו, בהרחבת הידע עליהם, בהצגת המתרחש מאחורי הקלעים של ניהול שמירת הטבע והמורשת בגן הלאומי או בשמורת הטבע. הפתרון שבחרנו היה כתיבה של קובץ חוברות בשם "מדריך למדריכים", שיעמוד לרשות המדריכים בצורה זמינה ונגישה. יש חוברות שעוסקות בכל הגן הלאומי ויש המתמקדות במתחם או במסלול בו.

למשל, בחוברת על גן לאומי מגדל צדק, בפרק על שביל בריכות החורף, נוספו הסברים על דרך היווצרות הבריכות, על משמעותן ועל חשיבותן וכן סקר שנערך לזיהוי ציפורים באזור הבריכות ועוד. בחוברת על אתר לאומי ח'אן שבשער הגיא, נוסף פרק שעוסק במאבק הציבורי להקדשת מבנה הח'אן למבקיעי הדרך לירושלים, בתכנון האתר, בגבולות

זורי טיול ושבילים

גן הלאומי

- טיילת:** מחברת בין כניסה ראשית למזרחית ולשבילים השונים.
- דרך המצודה:** מסלול העולה למצודה או מקיף אותה.
- שביל נבעת הקברים:** מסלול מעגלי ובו מבני קבורה מתקופות שונות ותצפיות.
- דרך האבן:** שביל העובר בין כבשני הסיד ומחצבות האבן.
- שביל בריכות החורף:** מסלול מעגלי בין 3 בריכות חורף.

אני יודע מניסיוני כשאני מוביל אנשים, לדוגמה בעיר בני החורין בגן לאומי בית גוברין, שהם יזכרו מעט מאוד ממה שאומר בסיום הסיור ועוד פחות מזה כמה ימים מאוחר יותר. זו הסיבה שאני מחפש תמיד את הפרטים הקטנים והמעניינים בתוך התמונה הגדולה, את המידע שתופס את האוזן ואת המחשבה, את המפתיע והמחדש, את ה"דבר" הזה שכן ייכנס באוזני השומעים ולא ישקע במצולות השכחה.

משיחות עם מדריכים רבים, למדתי שלא תמיד קל לאתר פרטי מידע שאינם ברורים מאליהם ושיכולים להרחיב את הדעת ולתפוס את הלב. למשל, כולם יכולים לספר על העיר ההרודיאנית אנטיפטריס בתל אפק (גן לאומי ירקון), ואולי גם לספר על בית המושל המצרי ועל מפעל המים המנדטורי. אבל לא כולם יעלו על דעתם להוסיף על שמירת הטבע

*ממונה קהל וקהילה במחוז מרכז, רשות הטבע והגנים.

בשנים האחרונות הופקו שבע חוברות, והפקתן של שבע נוספות תושלם בחודשים הקרובים. כולן דיגיטליות ואפשר לקרוא בהן באתר רשות הטבע והגנים ולהוריד אותן מהאתר. להלן פירוט המיוחד בכל אחת מהחוברות.

גן לאומי ירקון: שביל החצבים - מטרת החוברת היא להציג שילוב בין שמירת טבע למורשת ולהציע הליכה בשביל קצר בעל תוכן. העיסוק במורשת מתחיל בעיר ההרודיאנית, בבית המושל, ומסתיים במפעל המים המנדטורי (המסלול שהיה מקובל בעבר על מדריכים התחיל במפעל המים והסתיים בעיר ההרודיאנית). בחוברת הרחבה על בריכות חורף ועל דו חיים שבסכנת הכחדה, על העתקת גיאופיטים, על מסדרון אקולוגי (מהו ואיפה הוא), על האגם ועל משמעותו האקולוגית.

גן לאומי תל אשקלון: שביל החולות - רבים מדריכים ומטיילים בתחום חומת העיר. מטרת החוברת לספר ולתאר מסלול חולות קצר וקל מדרום ומחוץ לחומת העיר. המסלול מוסיף עניין וידע למטיילים. משך הסיור הוא 60-90 דקות. המסלול עוסק בחומה המוסלמית, בשיטה מלבינה, בשקמה הגדולה, בחקלאות מוואסי ובנחל אברהם.

אני יודע עוד שאנשי המקצוע של רשות הטבע והגנים ומנהלי אתרים מודעים להרבה פרטים, מעניינים, ולעיתים חשובים, שראוי שיובאו לתשומת לב המדריכים והמבקרים במקום

גן לאומי בית גוברין: עיר בני החורין - מטרת החוברת היא להציג את הביקור באמפיתיאטרון ובסביבתו. משך הסיור הוא כ-75-90 דקות. החוברת נכתבה בסיוע ארכיאולוג האתר לשעבר, מיכה כהן.

אתר לאומי קסטל - המטרה המרכזית של החוברת היא להציג את דרך הפעלת התחנות שלאורך "שביל הערכים" ואת הנדרש מהמדריכים (וגם את שלא). הביקור בקסטל מצריך יכולות הדרכה מיוחדות, והחוברת נועדה לאפשר זאת. בנוסף, יש בחוברת תקציר של ההיסטוריה של האתר וסיפורים מאחורי הקלעים על אדריכלות האתר, על הדרך הנופית ועוד.

אתר לאומי ח'אן שער הגיא - במהלך שנת 2021, החל לפעול באתר מרכז מורשת לזכר מבקיעי הדרך ומלווי השיירות לירושלים בתקופת מלחמת העצמאות. הביקור במרכז המורשת נעשה בדרך טכנולוגית בעיקרה, והחוברת מציגה את מהות הביקור ואת הקורה בכל תחנה ומוסיפה הסברים רלוונטיים על המקום והצעות לדרכים לעיבוד החוויה בסיום הביקור במרכז. בסוף החוברת, מצורף פרק "מאחורי הקלעים", העוסק במאבק להקדשת הח'אן העות'מאני לסיפור אנשי השיירות, אזרחים ולוחמים, ונשים וגברים, בתכנון האתר, בגבולות הסיפור ובמספרים.

גן לאומי מגדל צדק - החוברת מתארת את מגוון המסלולים האפשריים במקום (סביב המצודה, גבעת הקברים, דרך האבן, שביל הבריכות). את החוברת כתבה אוצרת האתר, קרן עוז, והיא מציגה גם את החשיבה מאחורי הקלעים על תכנון האתר ועל הנגשתו למבקרים. התוכן נבנה לפי המסלולים השונים שבאתר, ולכל מסלול מוצגים נושאי ההדרכה, התחנות והדגשים מומלצים.

מדריך למדריך, גן לאומי אשקלון, צילום: רשות הטבע והגנים

בשנים האחרונות הופקו שבע חוברות, והפקתן של שבע נוספות תושלם בחודשים הקרובים. כולן דיגיטליות ואפשר לקרוא בהן באתר רשות הטבע והגנים ולהוריד אותן מהאתר

גן לאומי הרי יהודה עין חניה

מדריך למדריכים

בן אדם למקום
+3639 | www.parks.org.il

מדריך למדריך, עין חניה, צילום: רשות הטבע והגנים

מתחם עין חניה - עין חניה הוא מתחם בגן לאומי הרי יהודה. החוברת מרכזת את החומר ההיסטורי הקשור במקום ומציעה מקומות נוספים לטיול בסביבה.

במהלך המחצית הראשונה של שנת 2023, יצטרפו לשבע חוברות אלו שבע חוברות נוספות: גן לאומי חוף פלמחים, גן לאומי אפולוניה, גן לאומי נחל אלכסנדר - חוף בית ינאי, גן לאומי בית גוברין - שביל המערות, גן לאומי גזר, גן לאומי ירקון - מתחם מקורות הירקון, גן לאומי לכיש.

לפרטים נוספים:

e.mitrani@npa.org.il / www.parks.org.il

ת"ד 238, ראש העין, 48101. טל': 03-9150400,

פקס': 03-9024362

מדריך למדריך, חוף פלמחים,
צילום: ספיר קלפה, רשות הטבע והגנים

”היה לי חבר, היה לי אח, הושט לי יד בעת צרה, אני אחיך, אל תשכח!”

זאביק זמין*

בזווית אחרת

באחד המדורים הראשונים כאן בעל"ה, הרחבתי על אודות ההבדלים שבין תמונה רגילה לתמונה טובה וציינתי שאחד מהם הוא שתמונה טובה בעצם מספרת סיפור. כלומר: על אף שמתבוננים בה להרף עין, עדיין שני אנשים שונים יהיו מסוגלים לתת לה פרשנויות שונות ולעיתים אף סותרות. אביא שתי דוגמאות לכך:

בתמונה שלהלן, אנו רואים את האנדרטה המרשימה שחבוייה לה בין השיחים בעיירה קילצה שבפולין. הביטוי בה - במנורה, שגם משמשת כסמלה של מדינת ישראל.

צילום טוב הוא כזה שמספר סיפור שהמסר שלו עשוי להתקבל אחרת לחלוטין אצל כל אדם.

מסע בעקבות צילום אנדרטה מרשימה בפולין, בעקבות שדה חיטים סמוך לקיבוץ חולדה ובעקבות אגדה מפורסמת מנסה - ברוח מילותיו של יאיר רוזנבלום המובאות בכותרת המאמר - לתת לכולנו תזכורת חשובה ולהרגיע במעט את הוויכוח המתלהט בימים אלו ומאיים לפלג אותנו.

מאמר זה נכתב כאשר ברקע הארץ סוערת וגועשת בעקבות מה שחלק מהעם רואים כמהפכה משפטית וחלק אחר רואים כרפורמה. בשונה ממרבית המאמרים, הכתבות והפוסטים שנכתבו בנושא, אין בכוונתי בשורות אלו להביע דעה פוליטית לכאן או לכאן, אלא - כשם מדור זה - להציע זווית אחרת להתבוננות במחלוקת המתלהטת ומפלגת את החברה שלנו.

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ בחמ"ד, מחוז מרכז.

מניסיון אישי, מרבית האנשים שרואים אותה לראשונה סבורים שהיא שוקעת, שהיא ניצבת שם כסמל לחורבן, לגורל היהודים בשואה.

אבל במבט נוסף, מבט בוחן יותר, המקדיש תשומת לב, אולי היא בעצם עולה וזורחת? ממש כדברי מחבר הפיוט "לכה דודי": "התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי".

גם התמונה שלהלן, תמונת שדה חיטים שצילמתי סמוך לקיבוץ חולדה, עוררה פרשנויות סותרות. יש שראו בתמונה שדה לעת שקיעה, ויש כאלו שהצהירו בוודאות שמדובר בתמונה שצולמה מייד לאחר הזריחה.

מה אני בעצם רוצה להגיד?

כדי לחדד את המסר של שתי התמונות הנ"ל, בואו ניזכר באגדה המפורסמת (שמקורה, אגב, אינו ידוע לי) שמביאה הסבר חביב לסיבת הבחירה במיקום שבו נבנה בית המקדש:

לפני שנים רבות, היו שני אחים שהתגוררו בחווה משפחתית. הם עיבדו אותה יחדיו במשך שנים רבות באחוזה, בשלום וברעות. הגיע היום שבו אחד מהם נשא אישה, ולכן חילקו האחים ביניהם את החווה שווה בשווה. האח הנשוי בנה לעצמו בית חדש מעבר לגבעה ועבר לגור שם עם אשתו, בעוד האח הרווק המשיך לחיות לבדו בבית החווה הישן. שני האחים המשיכו לעבד את שדותיהם המבורכים וקצרו רווחים.

חלפו שנים, לאח הנשוי נולדו בינתיים בנות ובנים, בעוד האח השני לא מצא עדיין את בת זוגו ועל כן נשאר בודד.

באחד הלילות, חשב לעצמו האח הרווק: "יש לי שדה גדול, הפרנסה מצויה אצלי בשפע, ובכל הטוב הזה אני משתמש רק לעצמי. גם לאחי יש שדה גדול, אבל הוא צריך להאכיל הרבה יותר פיות!" וממחשבה

עבר למעשה. אחר חצות, הוא קם ממיטתו, התעטף בבגדים חמים ויצא מהבית אל הגורן, אסף בידיו כמה אלומות של חיטה, טיפס במעלה הגבעה שהפרידה בין בתי האחים והניח את האלומות לצד אלומותיו של האח הנשוי.

והינה, באותו לילה, חשב לעצמו האח הנשוי: "כמה חבל. לי יש, בלי עין הרע, משפחה גדולה ואישה נפלאה. החיים שלי טובים ומאושרים, בעוד אחי היקר בודד כל כך. כל מה שיש לו בחיים זו החיטה שלו..." וכך, באמצע הלילה, הוא קם ממיטתו, התעטף בבגדיו ויצא אל הגורן, שם אסף אלומות חיטה ככל שהיה יכול, טיפס במעלה הגבעה וצירף את האלומות לאלומותיו של אחיו.

מידי לילה בלילה, פסעו האחים הלוך ושוב. מידי לילה בלילה, טיפס כל אחד מהם על הגבעה, חצה את גבול השדות והוסיף חיטה לגורן של אחיו. ומידי בוקר בבוקר, היה כל אחד מהם תוהה איך זה שערמת החיטה בגורן מתברכת ונראה כאילו אינה חסרה דבר.

והינה, לילה אחד, בעודם מטפסים להביא את אלומותיהם זה לזה, נפגשו שני האחים בפסגת הגבעה. הם הבינו מייד מה קרה, נפלו זה לזרועותיו של זה, בכו, התחבקו והתנשקו...

אברהם אבינו - בפנותו אל לוט, האחין שלו, בשיאו של סכסוך משפחתי שהלך והתפתח ביניהם - אמר ללוט: "אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין אחי רעיך כי אנשים אחים אנחנו" (בראשית יג, ח). אחי יוסף, בהגיעם למצרים, פגשו את יוסף לראשונה, ועדיין לא ידעו את זהותו. הם הציגו עצמם בפניו: "אחים אנחנו בני איש אֶחָד" (בראשית מב, יג). אחים, כידוע, יכולים להיות שונים זה מזה, לא להסכים זה עם זה, ואפילו לריב זה עם זה.

כמו האחים שלא ראו מייד את התמונה המלאה, כמו הפרשנויות הסותרות לאותה תמונה בדיוק, כך גם בעניין המסעיר את הארץ בימים אלו: אלו יגידו מהפכה מסוכנת, ואלו יגידו רפורמה הכרחית. עלינו לזכור ולהפנים, במיוחד בימים אלו, כי למרות ועל אף המחלוקת המאיימת לפלג אותנו, "כי אנשים אחים אנחנו".

נוצר על ידי ישומון midjourney, איתי פלינט

חירות, אביב ובינה מלאכותית - אין זו הגדה

איתי פלינט*

בזווית אחרת

אבל רגע, שנייה, לפני התוצאות... אפשר לכעוס ואפשר להתעצבן, אפשר להגיד לאן הגענו - הכול נכון. ובכל זאת, זה הדבר הבא בעולם (מי שקרא את מוסף "דייוקן" של "מקור ראשון" בשבת כ' בטבת תשפ"ג, 13.1.2023, גיליון 1327, שידע שהתמונות וחלק מהכתבות נוצרו בבינה מלאכותית).

במדינת ניו יורק אסרו על הכנסת הבינה המלאכותית לבתי הספר. בארץ כנראה אין סיכוי שכך יקרה, וההיגיון הפשוט אומר שצריך ללמוד את משמעות הדברים, ללמד שימוש מושכל ובעיקר ללמד קריאה ביקורתית.

בשל"ח (ובכלל, בכל מקצוע ומשימה) שימוש בבינה מלאכותית יכול להיעשות בתחומים רבים. אל לנו להיבהל, אדרבה, זו עוצמה מרתקת שעלינו ללמוד כיצד להשתמש בה בצורה נכונה ומשמעותית. אז להלן הסיפור שהבינה המלאכותית יצרה בנושאי הגיליון הנוכחי: אביב / חירות / הגדה. אומנם קצת יבש (תורגם בעזרת גוגל), אבל היה עובר בגרות בקלות.

"איתי, אני מזכירה לך, לבקשתך: עד 31 בינואר לכתוב מדרש תמונה העוסק בסיפורי חירות, הגדות, אביב..."

מה עכשיו? איזו תמונה? איזה סיפור אכתוב לבקשתה של חדווה? אני בדרכים, בטוויטה ורודה (לשעבר) שידעה כבר כל עליה וירידה בארץ. רק חיסרון אחד קטן יש בה: אין קליטה ברדיו! בכל זאת אני בדרכי צפונה לכנרת, מאזין בקשב רב לתוכנית הבוקר ב"כאן רשת ב'". התוכנית הפעם עוסקת בשימוש ב-chat gpt. אולי היה זה הירדן, אולי רבי מאיר בטבריה, אולי הייתה זו רחל המשוררת בכנרת, ואולי א"ד גורדון בדגניה - אחד מהם ודאי גרם להארה: החלטתי לבקש מהבינה המלאכותית לעשות במקומי את העבודה הפעם. כתבתי לבינה המלאכותית ביישומון (באנגלית, כי העברית עוד כמו של צליינים, לא משהו) לכתוב לי סיפור בנושא, והרי התוצאות.

מהי ההגדרה המילונית לבינה מלאכותית? ענף מחקר בין-תחומי (לוגיקה, מתמטיקה, בלשנות, מדעי המחשב) החותר להקנות למחשב יכלת חשיבה ויכלת בטוי הקרובות לדרכי החשיבה ולדרכי הבטוי האנושיות. (מתוך מילון אוקספורד)

פעם הייתה ילדה צעירה בשם שרה שחיה בישראל. היא גדלה כששמעה סיפורים על יופיו של האביב בישראל, על גבעותיו הירוקות, פרחי הבר התוססים והשמש החמימה. היא תמיד חלמה לחוות את זה בעצמה, אבל כילדה שחיה במדינה שסועת מלחמה, היא מעולם לא ידעה חירות או שלום אמיתיים.

יום אחד, כשהיא הלכה הביתה מבית הספר, שמעה שרה את קול הציפורים שרה והרימה את מבטה וראתה להקת סנוניות מתנשאת מעליה. אז היא הבינה שהאביב סוף סוף הגיע. היא חשה תחושה של תקווה וחופש שלא הכירה מעולם.

שרה החליטה לנצל את מזג האוויר היפה ויצאה לטיול בגבעות המקיפות את הכפר שלה. היא טיפסה לראש גבעה והשקיפה על הנוף עוצר הנשימה של הגבעות והעמקים המתגלגלים למטה. היא חשה תחושת שמחה ושחרור שלא חוותה מעולם.

כשחזרה הביתה, ראתה שפרחי הבר פורחים במלואם והעצים מלאים בעלים חדשים. היא הרגישה את ליבה מתרומם מיופיו של האביב. היא ידעה שלמרות כל הקשיים והמאבקים שאיתם התמודדה ארצה, עדיין יש תקווה ויופי בעולם. מאותו יום ואילך, שרה הקפידה לצאת לטיול מדי אביב. היא הרגישה שהחופש והשלווה שמצאה בטבע עזרו לה להתגבר על קשיי חיי היומיום שלה ונתנו לה את הכוח להמשיך.

ככל שחלפו השנים, שרה גדלה והפכה למנהיגה בקהילה שלה. היא פעלה ללא לאות לקידום השלום והחופש בארצה ולהגנה על היופי הטבעי של הארץ. ובכל אביב, היא הייתה לוקחת זמן לטייל ולהזכיר לעצמה את התקווה והיופי שנמצאים ממש מעבר לאופק. הסיפור הזה הוא סיפור בדיוני, אבל הוא ממחיש את חשיבות החופש והאביב בישראל. זה גם מראה כיצד הטבע יכול להביא תקווה ושלווה בזמנים קשים. הסוף!

רגע, רגע, רגע, וואו, וואו, וואו. יפה לך, איתי, אבל זה קצת יבש וחסרה לי תמונה, אולי תכתוב גם כמה מילים על בינה מלאכותית?" אמרנו שהפעם הבינה המלאכותית כותבת, וגם לתמונה היא אחראית. ביקשתי ממנה כמה הסברים ובמקביל שתיצור תמונה תואמת ב-Midjourney: כתבת לי סיפור על שרה שטיילה באביב במדינת ישראל. החברים של שרה שאלו למה חשוב שתהיה בינה מלאכותית ואיך זה עוזר לתלמידים בבית הספר.

פעם הייתה צעירה בשם שרה שטיילה באביב במדינת ישראל. במהלך נסיעתה, היא פגשה כמה חברים שהיו סקרנים לגבי החשיבות של בינה מלאכותית וכיצד היא יכולה לעזור לתלמידים בבית הספר. שרה הסבירה להם שבינה מלאכותית, או AI, היא ענף של מדעי המחשב שעוסק ביצירת מכונות אינטליגנטיות שעובדות ולומדות כמו בני אדם.

בינה מלאכותית יכולה לעזור לתלמידים בדרכים רבות, כגון על ידי מתן חוויות למידה מותאמות אישית, סיוע במחקר וניתוח נתונים ועזרה בתרגום שפות. לדוגמה, אפליקציה ללימוד שפה המופעלת על ידי בינה מלאכותית יכולה להשתמש בזיהוי דיבור כדי לעזור לתלמידים לתרגל את ההגייה שלהם ולספק משוב מיידי. עוזר מחקר המופעל על ידי AI יכול לעזור לתלמידים ותלמידות למצוא ולארגן מידע רלוונטי עבור הפרויקטים והמאמרים שלהם.

שרה הסבירה גם של-AI יש פוטנציאל לחולל מהפכה בחינוך על-ידי הפיכתו לנגיש ויעיל יותר עבור כל התלמידים, ללא קשר לרקע או ליכולותיהם. ככל שהטכנולוגיה תמשיך להשתפר, היא תשתלב אפילו יותר בחיי היומיום שלנו ותעזור לנו להשיג את המטרות שלנו בצורה יעילה יותר.

חבריה התרשמו מהיתרונות של בינה מלאכותית וכיצד היא יכולה לעזור לתלמידים בבית הספר, הם הודו לשרה שהסבירה להם זאת והם ממשיכים במסעם, מצפים לעתיד החינוך עם AI.

זאת, כאמור, תשובתה של שרה בגרסת הבינה המלאכותית. ועל הדרך היא "הצטלמה" לע.לה.

מהי ההגדרה המילונית לבינה מלאכותית? ענף מחקר בין-תחומי (לוגיקה, מתמטיקה, בלשנות, מדעי המחשב) החותר להקנות למחשב יכלת חשיבה ויכלת בטוי הקרובות לדרכי החשיבה ולדרכי הבטוי האנושיות. (מתוך מילון אוקספורד)

כנראה שמי שהאיר בי את הרעיון היה התנא רבי מאיר, שעל פי המסורת קבור בטבריה. רבי מאיר נשאל איך הוא יכול ללמוד מאלישע בן אבויה, המכונה "אחר", הרי אלישע בחר בדרך אחרת ועזב את דרך התורה. על כך ענה רבי מאיר את המשפט הידוע, כמתואר בבבלי מסכת חגיגה: "תוכו אכל קלפתו זרק". הבחירה מה ללמוד ומה לא, נתונה לכל אחד ואחת. הבחירה מה וממי ללמוד היא שלנו. אני לא חושב שהשאלה היא בינה מלאכותית כן או לא, אלא כיצד.

ניחוחות מהשדה*

שומשום בטעם
טעים בטעם

תמונה מאתר פריפיק

ליקט, כתב וערך: מיכה טלמור*

סלט חובצה חם

מצרכים

- 1 ק"ג חובצה - עליים בלבד, נקיים וקצוצים גס
- 2 בצלים גדולים חתוכים לחתיכות קטנות

1 כוס שמן זית

1 כפית מלח

חיל' חשני ליחונים

ציד

- קצרה גדולה
- אחבת גדולה
- קרשי חיתוך
- 2 סכינים לחיתוך

דרך ההכנה

1. אאדים בצל בשמן (עד שנהיה שקוף).
2. אוסיפס את החובצה לאחבת ומערבבים יחד 11 דקות.
3. אחליחים.
4. אסירוס אהאס, אוסיפוס חיל' ליחון לפי הטעם ואשיס.

*צילום: איתמר ויסמן

* מתוך: מגדיר צמחי ליקוט למורה לשליח, ליקט, כתב וערך: מיכה טלמור מנחה שליח וידיעת הארץ במחוז מרכז, המדריך המלא בכתובת <https://did.li/NbHIC>

סלט עולה ובצל מטואן

*צילום: שולה סנדר

ציוף

- קצרה גדולה
- מחבת גדולה
- קרפי חיתוך
- 2 סכינים לחיתוך

מצרכים

- 1 ק"ג עולה
- 4 בצלים פרוסים דק
- 1 כוס שמן זית
- 1 כפית מלח
- 2 לימונים

דרך ההכנה

1. שוטפים את העלים וחותכים לחתיכות גדולות.
2. מרתיחים וחולטים את העולה במשך שלוש דקות.
3. מסננים את העלים וסוחטים אותם היטב.
4. מטגנים פרוסות בצל בשמן זית עד להזהבה.
5. מערבבים הכול ומתבלים במלח ובחצי לימון.
6. מניסים פושר.

לבנה וחרדל בר

*מתוך: אתר צמח השדה,
צילום: דרור מלמד

ציוף

- קצרה
- כף ערבוב
- קרפ חיתוך
- סכין חיתוך

מצרכים

- 3 צרור עלי חרדל בר
- 1 ק"ג לבנה קנויה (או ביתית)
- לחם, פיתות או כעכים

דרך ההכנה

1. קוצצים דק את עלי החרדל.
2. מערבבים את הלבנה עם עלי החרדל.
3. מניסים

אפשר להכין את המטבל רק בעונת הפריחה של החרדל

מתוך: מגדיר צמחי ליקוט למורה לשל"ח, ליקוט, כתב וערך: מיכה טלמור, המדריך המלא
בכתובת: <https://did.li/4D9YH>

התיאון

חדים חידות האביב בהדרגה

מאיר אסא*

חידים

משמעות המילה אביב היא שלב טרם ההבשלה. גרסה אחרת לשם "אביב": אב ל-י"ב חודשים, ראש החודשים, כפי שכתוב בספר שמות: "החודש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה" (שמות יב, ב).

פריחה בשלל צבעים, צילום: אנריט שניט, מתוך: אלבום התמונות המשותף של מורי השלי"ח

- 10 מהו מקור השם תל אביב?
- 11 בתאריך שניים באוגוסט, נחנך המלון הראשון בתל אביב, ועל שמו נקראה שכונה. מה שם השכונה?
- 12 איזה מושב בגליל מנציח בשמו את האביב?
- 13 מי כתב את המילים: "צינת אביב נעימה עולה"?
- 14 איזה צמח משפחת המצליבים, הגדל באזור ההר בקרקע רדודה והפורח בחודשים ינואר-מרס, נושא בשמו את האביב

מתוך ויקיפדיה

- 15 מהו האביב הערבי?

- 1 מדוע זכה חודש האביב להתאפיין כחודש ההתחדשות?
- 2 באיזה תאריך האביב מתחיל?
- 3 מהו יום השוויון האביבי?
- 4 משפט בתפילה המביע את חילופי הזמנים השלימו:
- א. "שמור את חודש ה-...."
- ב. "כי בחודש האביב..."
- ג. "שמחה רבה שמחה רבה..."
- 6 אילו פרחים מעידים על בוא האביב?
- 7 למי מכוונות מילות השיר של אביב קורן: "באביב היא תשוב בחזרה"?
- 8 מהו "אביב העמים"?
- 9 מהו "אביב פראג"?

תשובות בעמוד הבא.

האביב בשירים - זהה את שם השיר

בבקעה תמר פורח
בחצי הלילה,
הירח שם זורח,
בחצי הליל.

1

רוח אביבית נושבת
מבריחה את העצב
העולם עליז ללא סיבה
אך הנפש משתוקקת

2

כבר סובב לו נחליאלי בגננו
בשדותינו עפרוני אומר שירה
כל יוני הבר התעופפו מחלוננו

3

תפרו לי בגד עם כיסים
מלאו כיסי באגוזים...
אביב הגיע פסח בא

4

עת חזר אביב אל הכפרים
הוא שב אל המדבר

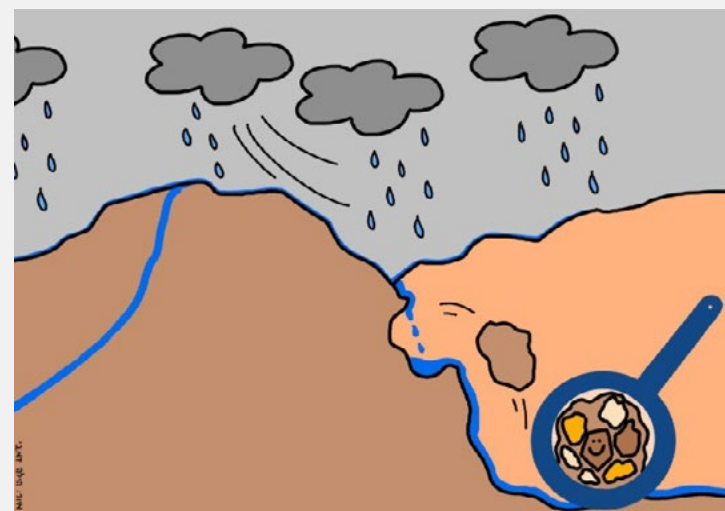
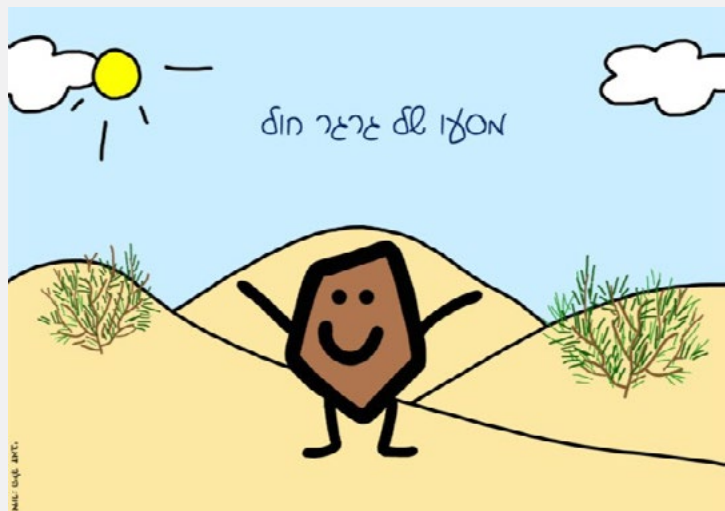
5

חידון אביב - תשובות:

1 כי הבריאה מתחדשת בפריחה, ככתוב בשיר השירים: "הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע" (שרה"ש ב, יב). 2 ביום השוויון האביבי, עשרים במרס 3 כשהיום והלילה שווים באורכם והשמש נמצאת בזווית ישרה לקו המשווה. כתוצאה מכך, הזריחות והשקיעות מהירות יותר מבשאר ימי השנה. לאחר יום זה, שעות היום ילכו ויתארכו. 4 "משנה עיתים ומחליף את הזמנים במשמרותיהם ברקיע", מתוך תפילת מעריב 5 א. אביב (דברים טז, א), ב. הוציאך ה' אלוך ממצרים" (דברים טז, א) ג. אביב הגיע פסח בא 6 פרג, חרצית וגדילן 7 לשמש. 8 כינוי למהפכות שאירעו באירופה בשנת 1848-1849 - המהפכה הצרפתית והמהפכה התעשייתית 9 כינוי למהפכה שאירעה בפראג בשנת 1968 - מהפכה של סטודנטים נגד השלטונות. 10 בפסוק "זאבוא אל הגולה תל אביב היושבים אל נהר כבר" (יחזקאל ג, טו) 11 רמת אביב 12 אביבים 13 ח"נ ביאליק בשיר "עם פתיחת החלון" 14 אביבית ביוני 15 כינוי לגל של התקוממויות נגד משטרים בעולם הערבי שהחלו ב-17 בדצמבר 2010 בתוניסיה והתפשטו לכל ארצות ערב

האביב בשירים - תשובות:

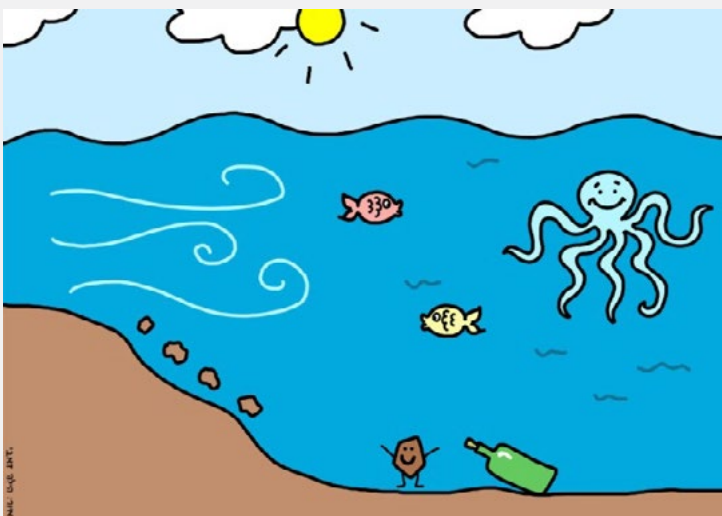
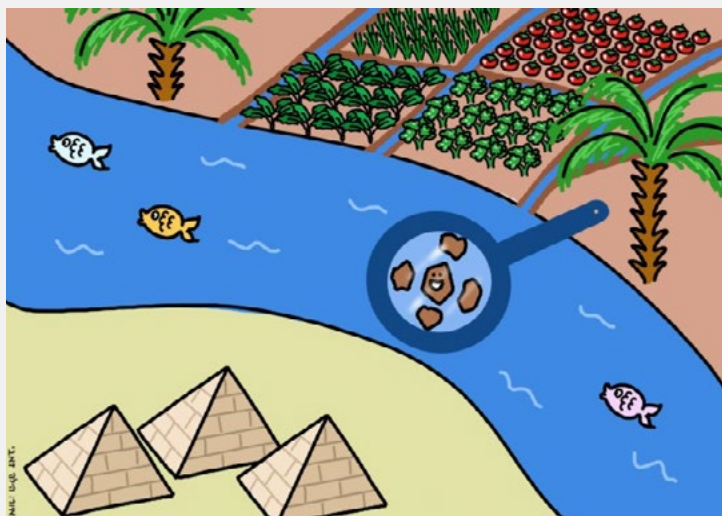
1. חגיגת אביב, מילים: דודו ברק, לחן: שייקה פייקוב 2. אביב שבלב, מילים ולחן: מנוס חאג'ידאקיס, תרגום: יואל ריפל 3. באביב את תשובי חזרה, מילים ולחן: שארל אזנבור, תרגום: אבי קורן 4. שמחה רבה, מילים: בלהה יפה, לחן: ידידיה אדמון 5. ציפורים נודדות, מילים: יהורם טהר לב, לחן: אפי נצר

מזל טוב לך יום

קראו על כל הפערים האלה תלונת הסטרים במקום הפרויקט: <https://did.li/AOM5q>

שליח השלום:
הבטת השלום בארבעת האזרחים

